

Utdanning lønner seg

Om kompetanse fra videregående og overgang til
utdanning og arbeid ni år etter avsluttet grunnskole 2002

Eifred Markussen

Rapport 1/2014

NIFU

Utdanning lønner seg

Om kompetanse fra videregående og overgang til
utdanning og arbeid ni år etter avsluttet grunnskole 2002

Eifred Markussen

Rapport 1/2014

Rapport 1/2014

Utgitt av Nordisk institutt for studier av innovasjon, forskning og utdanning
Adresse PB 5183 Majorstuen, NO-0302 Oslo. Besøksadresse: Wergelandsveien 7, 0167 Oslo

Oppdragsgiver Østlandssamarbeidet
Adresse Schweigaardsgate 4, 0185 Oslo

Trykk Link Grafisk

ISBN 978-82-7218-976-0
ISSN 1892-2597 (online)

www.nifu.no

Forord

I perioden 2002-2007 fulgte vi nesten 10000 ungdommer på Østlandet ut av grunnskolen inn i, gjennom og ut av videregående opplæring i prosjektet *Bortvalg og kompetanse*. Vi har nå undersøkt hvordan det har gått med disse ungdommene i arbeidslivet og videre utdanning fram til november 2011, da disse personene var blitt 25 år gamle, og det var gått ni år siden de begynte i videregående opplæring.

Dataene som er analysert nå er de opprinnelige register- og spørreskjemadata samlet inn i 2002-2007, samt nye registerdata, utlånt av SSB, om respondentenes utdannings- og arbeidslivserfaring i perioden 2008-2011.

Arbeidet med denne rapporten er finansiert av seks fylkeskommuner på Østlandet: Akershus, Østfold, Hedmark, Buskerud, Vestfold og Telemark. NIFU og forfatteren takker for at deres finansieringen har muliggjort dette arbeidet.

Forfatteren av rapporten vil gjerne rette en stor takk til kollega Jens B. Grøgaard for svært nyttige kommentarer til hele rapporten og meget god hjelp underveis, og til kollega Liv Anne Støren for å ha lest og gitt svært nyttige kommentarer til rapportens kapittel 3.

Oslo, februar 2014

Sveinung Skule
Direktør

Vibeke Opheim
Forskningsleder

Innhold

Utdanning lønner seg – et sammendrag.....	7
1 Ni år etter.....	21
2 Oppnådd kompetanse som 25-åring – ni år etter starten i videregående.....	25
2.1 Kompetanseoppnåelse fra videregående opplæring etter ni år.....	25
2.2 Kompetanseoppnåelse etter fem eller ni år og noen sentrale bakgrunnsvariabler	30
2.3 Hvilke forhold har betydning for kompetanse-oppnåelse fra videregående etter ni år?	34
2.4 Oppnådd kompetanse fra all utdanning ved 25 års alder	40
2.5 Høyest oppnådde utdanningsnivå ved 25 års alder	47
2.6 Hvilke forhold har betydning for høyest oppnådde utdanningsnivå?	51
3 Posisjon i arbeidsmarked og utdanning i november 2011	59
3.1 Forholdet mellom oppnådd kompetanse og posisjon i arbeidsliv og utdanning i november 2011	61
3.2 Posisjon i arbeidsmarked og utdanning i november 2011 for grupper som er eller har vært i høyere utdanning	61
3.3 Posisjon i arbeidsmarked og utdanning i november 2011 for grupper som ikke har begynt i høyere utdanning	64
3.4 Arbeidsmarkedsstatus i forhold til noen sentrale bakgrunnsvariabler.....	69
3.5 Hvilke forhold har betydning for arbeidsmarkedsstatus som 25-åring?	77
3.6 Inntekt i 2011	87
Referanser.....	95
Vedlegg	99

Utdanning lønner seg – et sammendrag¹

Om kompetanse fra videregående og overgang til utdanning og arbeid ni år etter avsluttet grunnskole 2002

I perioden 2002-2007 fulgte vi nesten 10000 ungdommer på Østlandet ut av grunnskolen inn i, gjennom og ut av videregående opplæring i prosjektet *Bortvalg og kompetanse*. Prosjektet kartla og analyserte gjennomføring, frafall og kompetanseoppnåelse for disse elevene. Fem år etter at de gikk ut av grunnskolen, hadde 71 prosent av vårt utvalg fullført og bestått videregående opplæring, 12 prosent hadde gjennomført med stryk i et eller flere fag eller til fagprøven, 12 prosent hadde sluttet før tida og fire prosent var fortsatt i videregående opplæring².

I tråd med internasjonal forskning (Rumberger 2011, Lamb m.fl. 2011) fant vi at forhold som kan forklare frafall og gjennomføring i videregående opplæring, kan deles i fire hovedgrupper. De unges bakgrunn (kjønn, majoritets-/minoritetstilhørighet, sosial bakgrunn, bosituasjon), kunnskaps- og ferdighetsnivået ved oppstarten av videregående opplæring, deres engasjement med skolen (trivsel, innsats, atferd, ambisjoner, motivasjon, oppmøte) samt utdanningens kontekst (utdanningsprogram og fylke) (Markussen m.fl. 2008, Markussen m.fl. 2011).

Vi har nå undersøkt hvordan det har gått med disse ungdommene i arbeidslivet og videre utdanning fram til november 2011, da de var blitt 25 år gamle, ni år etter at de gikk ut av grunnskolen og begynte i videregående opplæring.

Hovedfunnene i undersøkelsen, som skal presentere grundigere i det følgende er at ved 25 års alder, ni år etter avsluttet grunnskole, er det slik at:

- 77,4 prosent har fullført og bestått videregående mot 71 prosent etter fem år.
- To av ti har ikke fullført videregående og tre av ti har videregående som sin høyeste fullførte utdanning. Halvparten har begynt i høyere utdanning, og 25 prosent har fullført på lavere og tre prosent på høyere nivå.
- Ulikhet basert på sosiale forskjeller som barna kommer til skolen med, overlever gjennom utdanningssystemet, og har fortsatt betydning for utbytte av utdanning ved 25 års alder. Vinnerne i grunnskolen vinner også i videregående og i høyere utdanning.

¹ Sammendrag av Markussen, Eifred (2014). *Utdanning lønner seg. Om kompetanse fra videregående og overgang til utdanning og arbeid ni år etter avsluttet grunnskole 2002*. Rapport 1. Oslo: NIFU

² Ettersom vi har gjennomført en utvalgsundersøkelse, avviker den målte kompetanseoppnåelse noe fra den faktiske kompetanseoppnåelse i populasjonen, hvor 69 prosent hadde fullført og bestått. Se rapportens vedlegg.

- Sjansen for å være sysselsatt som 25-åring øker med økende kompetansenivå, også når dette er kompetanse lavere enn videregående. Vg2 er bedre enn Vg1 og Vg1 er bedre enn grunnskole. Dette opprettholdes i hovedsak når vi tar hensyn til en rekke bakgrunnsvariabler.
- Menn har større sannsynlighet enn kvinner for å være sysselsatt.
- Tidlig erfaring med heltidsarbeid har stor betydning for å være sysselsatt som 25-åring. Har man klart å komme seg tidlig i arbeid og å bli der, øker sjansen for at man er i jobb som 25-åring også om man har sluttet i videregående eller om man bare har fullført grunnskolen.
- På denne måten kan arbeidslivet bidra til å redusere ulikhet basert på sosiale forskjeller, når det åpnes opp for noen av de som i utgangspunktet har dårligst odds for å få jobb.
- Men fallhøyden er stor. For har man ikke lang erfaring med heltidsarbeid og heller ikke fullført videregående, da taper man. Blant de som har grunnskole som høyeste utdanning er 31 prosent utenfor arbeidslivet, og blant de med yrkesfaglig Vg2 gjelder dette 18 prosent.
- Den sikreste veien inn i arbeidsmarkedet er fagbrev³, dobbelkompetanse eller høyere utdanning.

Kompetanse ved 25 års alder

Vi har undersøkt kompetanseoppnåelse ved 25 års alder med to ulike kompetansemål: Oppnådd kompetanse fra videregående opplæring og oppnådd kompetanse fra all utdanning på alle nivåer.

Kompetanseoppnåelse fra videregående opplæring som 25-åring

I perioden fra september 2007 til november 2011 besto, i tillegg til de 71 prosent som hadde bestått videregående etter fem år, ytterligere 6,4 prosent. Ni år etter at de begynte i videregående hadde dermed 77,4 prosent fullført og bestått, 56,4 prosent med studiekompetanse og 3,2 prosent med dobbelkompetanse. Det betyr at 60 prosent var kvalifisert for å begynne i høyere utdanning. I tillegg hadde 17,8 prosent yrkeskompetanse, mens 22,6 prosent ikke hadde fullført og bestått videregående da de var 25. For hele landet var det for kullene mellom 1994 og 2000 mellom 77 og 79 prosent som hadde fullført og bestått etter ni år (Utdanningsdirektoratet 2012).

Av de 6,4 prosent som besto 2007-2011, var 5,2 prosentpoeng tidligere strykere, mens 1,2 prosentpoeng var tidligere sluttere. At tidligere strykere fullfører i større grad enn tidligere sluttere kan skyldes at strykerne kanskje har mindre å rette opp, mens slutterne mangler mye mer for å komme i mål. Dette illustrerer at det er viktig å holde elevene i videregående, selv om de stryker. Da er sjansen større for at de kommer tilbake og fullfører, mens har de først sluttet er det mye verre å få dem på sporet igjen.

Vi fant at ni år etter at de begynte i videregående opplæring utgjorde de som hadde fullført og bestått:

- Ni prosentpoeng flere i Oslo enn i Vestfold (81 mot 72 prosent)
- Sju prosentpoeng flere jenter enn gutter (81 mot 74 prosent)
- 17 prosentpoeng flere blant de som bodde sammen med begge foreldrene som 15-åringer, sammenlignet med de som bodde hos en av foreldrene eller litt hos hver (83 mot 66 prosent)
- 33 prosentpoeng flere når foreldrene hadde høyere utdanning sammenlignet med når foreldrene hadde grunnskole som sin høyeste utdanning (85 mot 52 prosent)
- 13 prosentpoeng flere blant majoritetsungdom sammenlignet med ikke-vestlige innvandrerdømt (78 mot 65 prosent)

For de fire første av disse forholdene er forskjellen redusert fra 2007 til 2011, de gruppene som besto i lavest grad har, når de har fått ta tida til hjelp, tatt inn på de som besto i størst grad. Vi observerer en utjevning over tid. Det samme observeres ikke i relasjonen mellom majoritets- og minoritetslever, ikke-vestlige innvandrere har sakkett ytterligere akterut etter ni år. Det kan se ut som om fordelene av å tilhøre majoritetsbefolkningen øker over tid.

³ Begrepet fagbrev vil i denne rapporten inkludere svennebrev

Kompetanseoppnåelse fra all utdanning ni år etter oppstart i videregående

Vi undersøkte hva som var den høyest oppnådde utdanningskompetanse for respondentene våre da de var 25 år gamle (tabell 0.1).

Tabell 0.1. Høyest oppnådde kompetanse fra all utdanning som 25-åringer. N =9343

Utdanningsnivå	Antall	Prosent
Grunnskole	657	7,0
Yrkesfag Vg1	387	4,1
Studieforberedende Vg1	106	1,1
Yrkesfag Vg2	637	6,8
Studieforberedende Vg2	143	1,5
Studiekompetanse - ikke i HU	887	9,5
Yrkeskompetanse etter skoleløp	191	2,0
Yrkeskompetanse etter lære	1261	13,5
Dobbelkompetanse - ikke i HU	165	1,8
Utdanning på mellomnivå	189	2,0
0 – 119 studiepoeng i HU	746	8,0
Avlagt minst 120 studiepoeng i HU	1289	13,8
Bestått HU lavere nivå	2380	25,5
Bestått HU høyere nivå	305	3,3
Total	9343	100,0

Hver femte hadde utdanning lavere enn fullført videregående som sitt høyest oppnådde utdanningsnivå. Sju prosent hadde grunnskole og 13,5 prosent hadde Vg1 eller Vg2 som høyeste utdanning. Vi merker oss at de som hadde fullført Vg2 på yrkesfag utgjør nesten sju prosent. Dette er en sammensatt gruppe. Relativt mange av disse har dette som sitt høyeste utdanningsnivå fordi de ikke har ønsket å fortsette med yrkesutdanning, og har enten sluttet etter Vg2 eller begynte på påbygg hvor de har strøket (Markussen og Gloppen 2012). Mange har også avbrutt etter Vg2 fordi de ikke har fått lære plass. Målrettede tiltak ovenfor denne gruppen (f.eks. yrkesfaglig Vg3 i skole) kunne, etter vår vurdering bringe en del av disse frem til en fullført yrkeskompetanse.

Som vi har sett hadde 60 prosent studiekompetanse da de var 25, men ikke alle disse ble studenter. Vi ser av tabell 0.1 at ca. 11 prosent med studiekompetanse og dobbelkompetanse ikke har begynt i høyere utdanning. I alt 51 prosent har begynt i høyere utdanning (tre prosentpoeng av disse hadde ikke oppnådd studiekompetanse da de var 25, og vi antar at de har sluppet inn i høyere utdanning etter en realkompetansevurdering). De 51 prosent i høyere utdanning fordeler seg slik:

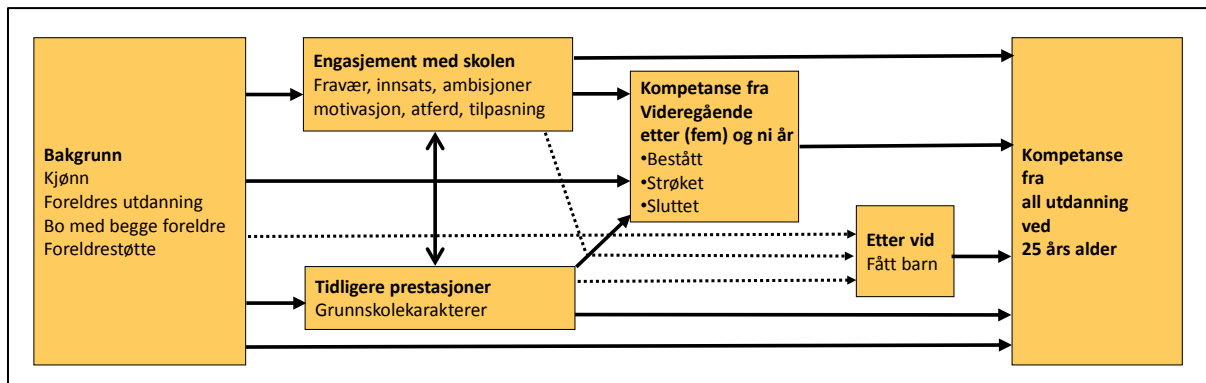
- Nesten 22 prosent er i høyere utdanning, men uten at vi vet eksakt hvor mange studiepoeng de har oppnådd per november 2011. Mange av disse er inne i tre-seks årige løp som leder frem til en bachelor- eller mastergrad.
- Om lag hver fjerde (25,5 prosent) har avsluttet høyere utdanning på lavere nivå
- Litt over tre prosent har avsluttet høyere utdanning på høyere nivå.

Det kompetanseoppnåelsesbildet vi har vist her vil selvsagt endre seg etter hvert som flere får fullført sin påbegynte høyere utdanning.

Hvilke forhold forklarer kompetanseoppnåelse?

Over har vi beskrevet kompetanseoppnåelse ved 25 års alder både fra videregående opplæring og fra all utdanning ved 25 års alder. Vi har gjennomført noen multivariate analyser for å kunne forklare hvilke forhold som har betydning for denne kompetanseoppnåelsen. Resultatene av våre analyser presenteres ved hjelp av figur 0.1.

Figur 0.1 Forhold med betydning for kompetanse fra utdanningssystemet ved 25 års alder

Vi starter med å se på hvilke forhold som har betydning for kompetanseoppnåelse fra videregående opplæring etter ni år, altså når respondentene er 25 år gamle. Figuren viser at denne kompetanseoppnåelsen er påvirket av de unges bakgrunn (kjønn, majoritets-/minoritetstilhørighet, sosial bakgrunn, bosituasjon), kunnskaps- og ferdighetsnivået ved oppstarten av videregående opplæring (tiende-klasse karakterene), samt deres engasjement med skolen (målt med trivsel, innsats, atferd, ambisjoner, motivasjon, oppmøte). Dette er nærmest identisk med det vi allerede har vist hadde betydning for kompetanseoppnåelse målt fem år etter oppstart i videregående skole, altså da respondentene var 21 år (Markussen m.fl. 2008). Unntaket er at vi ikke lenger finner effekt av kontekst (utdanningsprogram og fylke der de begynte i videregående skole). Det betyr at det er elevsammensetningen (bakgrunn, kunnskaper og skole-engasjement) som forklarer forskjeller i kompetanseoppnåelse mellom fylker og utdanningsprogram fra videregående blant 25-åringene.

Figuren illustrerer videre at de samme forhold som hadde betydning for kompetanseoppnåelse fra videregående etter fem og ni år, også har direkte betydning for kompetanseoppnåelse fra all utdanning når respondentene er 25 år: Bakgrunn, skole-engasjement og kunnskapsnivå. Videre ser vi at kompetanseoppnåelse fra videregående etter fem år (målt med tidligere slutting og stryk) hadde betydning for oppnådd kompetanse som 25-åring. Også det å få barn før fylte 25 hadde betydning (de stiplede linjene inn til boksen 'barn' illustrerer at vi har identifisert noen bivariate sammenhenger, men at vi ikke har gjennomført en multivariat analyse av hvem som får barn tidlig). De forholdene som hadde sterkest direkte effekt på kompetanseoppnåelse ved 25 års alder var kunnskaper fra grunnskolen (målt med karakterene fra ungdomsskolen) og kompetanseoppnåelse fra videregående opplæring (målt med tidligere erfaring som slutter eller stryker).

I tillegg til de direkte effektene, illustrerer figuren også noen indirekte effekter. Som tidligere forskning har vist, er det ikke tilfeldig hvem som oppnår gode eller dårlige karakterer i grunnskolen (Hernes 1974, Opheim, Grøgaard & Næss 2010, Wiborg m.fl. 2011, Bakken & Elstad 2012). Karakterene er sosialt skjevt fordelt. I *Bortvalg og kompetanse* fant vi at de som oppnår de beste karakterene kommer fra hjem med høy kulturell kapital, foreldrene har høyere utdanning, de tilhører majoritetsbefolkningen, barna bor sammen med begge foreldrene og foreldrene er støttende i forhold til utdanning (Markussen m.fl. 2008). Bakgrunn påvirker karakterene fra grunnskolen, og har dermed – via karakterene – indirekte betydning for oppnådd kompetanse fra videregående.

Også skole-engasjement påvirkes av de unges bakgrunn. Barn har, gjennom sin bakgrunn, tilegnet seg forskjellig forståelse av hva utdanning er. Familier innenfor ulike sosiale lag formidler ulike verdier til barna (Bourdieu 1977). Middelklassebarn er i større grad fortrolige med de verdiene skolen

formidler sammenlignet med arbeiderklassebarn. På grunn av ulik sosial bakgrunn tillegges utdanning ulik verdi og skole-engasjementet varierer (Finn 1989, Archambault m.fl. 2008, Rumberger 2011, Lødding & Holen 2013), med varierende prestasjoner som resultat (Boudon 1974). Skole-engasjement påvirker resultatene og omvendt (Finn 1989, Markussen m.fl. 2011). Bakgrunn påvirker skole-engasjement, og har dermed – via skole-engasjement - indirekte betydning for oppnådd kompetanse fra videregående.

Figuren viser også at bakgrunn, kunnskapsnivå ved starten av videregående og skole-engasjement har indirekte betydning (via kompetanseoppnåelse fra videregående) for oppnådd kompetanse fra all utdanning ved 25 års alder.

Dermed illustreres at bakgrunn har både direkte og indirekte betydning for oppnådd kompetanse fra all utdanning ved 25-års alder. Selv om prestasjonene fra grunnskolen og kompetanseoppnåelse fra videregående har sterkest direkte effekt på kompetanse fra all utdanning ved 25-års alder, gjør de indirekte effektene at det som til syvende og sist har sterkest betydning for hvordan det går i skolen er sosial bakgrunn. Dette er sammenfallende med en lang rekke forskningsarbeider nasjonalt og internasjonalt de siste 40-50 årene (Coleman 1966, Hernes 1974, Hernes og Knudsen 1976, Boudon 1974, Bourdieu 1977, Grøgaard 1997, Wiborg m.fl. 2011, Bakken & Elstad 2012).

Vi har også sett på hvem av de studiekompetente som ble studenter. Vi fant at det som i all hovedsak har betydning for hvem som ble studenter, er de samme forhold som har betydning for oppnådd kompetanse fra videregående og fra all utdanning ved 25-års alder: bakgrunn, kunnskaper fra grunnskolen og skole-engasjement og i tillegg noen etter-videregående-forhold.

Arbeidsmarkedsstatus ved 25 års alder

Vi har undersøkt våre respondenters arbeidsmarkedsstatus i november 2011, og vi har sammenholdt denne statusen med deres høyest oppnådde kompetansenivå på samme tidspunkt. Dette fremgår av tabell 0.2. Tabellen viser at i november 2011 var 82 prosent av vårt utvalg sysselsatt, 11 prosent hadde utdanning som hovedbeskjeftigelse, mens fem prosent var mottakere av offentlig støtte og to prosent var arbeidsledige.

Forholdet mellom oppnådd kompetanse og posisjon i arbeidsliv og utdanning i november 2011

Tabell 0.2 tegner et tydelig bilde av forholdet mellom oppnådd kompetanse og posisjon i arbeidsliv og utdanning. Tabellen forteller oss at:

- Blant de som har begynt i høyere utdanning (under den tykke streken) forekommer knapt arbeidsledighet eller mottak av offentlig støtte.
- Blant de som ikke har begynt i høyere utdanning (over den tykke streken) øker andelen sysselsatte med økende kompetansenivå. De som er sysselsatt i lavest grad er de som har minst utdanning, de med grunnskolen som sin høyeste utdanning (66 prosent). De som er sysselsatt i størst grad er de som har fagbrev og de som har dobbelkompetanse (både studie- og yrkeskompetanse) (95-97 prosent). Dette samsvarer med funn hos Grøgaard (2006) og Støren (2011).
- Andelen arbeidsledige og mottakere av offentlig støtte synker med økende kompetansenivå. Blant de med grunnskolen som sin høyeste utdanning ser vi at så godt som 31 prosent er mottakere av offentlig støtte eller er arbeidsledige. For de som har avsluttet etter Vg2 yrkesfag gjelder dette litt over 12 prosent, og for de som har fagbrev er fire prosent arbeidsledige eller mottakere av offentlig støtte.

Tabell 0.2 Forholdet mellom oppnådd kompetanse og posisjon i arbeidsmarked og utdanning i november 2011. Prosent. Horisontal prosenttuering.

Høyest oppnådde kompetanse november 2011	Sysselsatt	Utdanning	Offentlig støtte	Arbeidsledig	Alle	N
Grunnskole	65,9	3,3	23,9	6,9	6,8	598
Yrkesfag Vg1	72,5	1,4	20,1	6,0	3,9	349
Studieforberedende Vg1	78,4	2,1	16,5	3,1	1,1	97
Yrkesfag Vg2 og 3	79,5	2,5	12,9	5,1	6,8	604
Studieforberedende Vg2	83,5	3,1	9,4	3,9	1,4	127
Studiekompetanse - ikke HU	88,9	1,4	7,0	2,7	9,1	804
Yrkeskompetanse - skoleløp	88,6	1,6	7,1	2,7	2,1	184
Yrkeskompetanse – lære	94,5	1,5	2,3	1,7	13,9	1227
Dobbelkompetanse - ikke HU	96,8	0,6	0,6	1,9	1,8	157
Utdanning på mellomnivå	92,8	1,1	3,3	2,8	2,0	180
0 - 119 studiepoeng HU	61,1	38,5	0,0	0,4	8,4	746
Minst 120 studiepoeng HU	74,8	24,4	0,3	0,5	14,3	1264
Bestått HU lavere nivå	87,4	11,8	0,4	0,4	25,5	2254
Bestått HU høyere nivå	92,7	6,1	0,0	1,1	2,9	261
Alle	82,2	10,8	4,9	2,0		
Antall	7279	959	435	179		8852
Overrepresentasjon	Underrepresentasjon					

Tabellen er en første svært tydelige indikasjon på at utdanning gir uttelling i arbeidsmarkedet (vi kommer nærmere tilbake til dette i en multivariat analyse nedenfor). For det første ser vi at høyere utdanning langt på vei beskytter mot arbeidsledighet og å bli støttemottaker. For det andre ser vi at blant de som ikke har begynt i høyere utdanning er det slik at jo høyere utdanningsnivå som er oppnådd, jo større andel er sysselsatt, og jo lavere utdanning som er oppnådd, jo større andeler er arbeidsledige eller mottakere av offentlig støtte. Det er interessant at dette også gjelder for nivåer under fullført videregående opplæring: De med Vg1 er sysselsatt i større grad enn de med grunnskole, og de med Vg2 i større grad enn de med Vg1, mens de med fullført og bestått videregående opplæring er sysselsatt i enda større grad. Vi kommer tilbake til dette i en drøfting nedenfor, men konkluderer allerede her at tabellen indikerer viktigheten av at flest mulig når høyest mulig kompetanse i videregående, også om de ikke fullfører og oppnår studie- eller yrkeskompetanse. Det er viktig å forhindre at elevene slutter, det er viktig å holde dem innenfor videregående opplæring lengst mulig slik at de kan oppnå en så høy kompetanse som mulig. Vg1 er bedre enn grunnskolen, og Vg2 er bedre enn Vg1. Vi minner om at dette er en bivariat analyse, og at det kan være andre forhold (f.eks. sosial bakgrunn) som ligger bak og bidrar til dette tydelige mønsteret. For å undersøke dette nærmere har vi også gjort en multivariat analyse som vi presenterer nedenfor.

Arbeidsmarkedsstatus for de uten høyere utdanning i forhold til noen sentrale variabler

Vi undersøkte arbeidsmarkedsstatus i november 2011 i forhold til noen sentrale variabler for de av våre respondenter som ikke hadde begynt i høyere utdanning, og fant:

- Det fylket som har lavest andel som mottok offentlig støtte eller var arbeidsledige er Akershus (12 prosent) og høyest andel finner vi i Vestfold (16,6 prosent). Motsatt har Akershus høyest andel sysselsatte (86,3 prosent) og Vestfold har lavest (81,4 prosent).

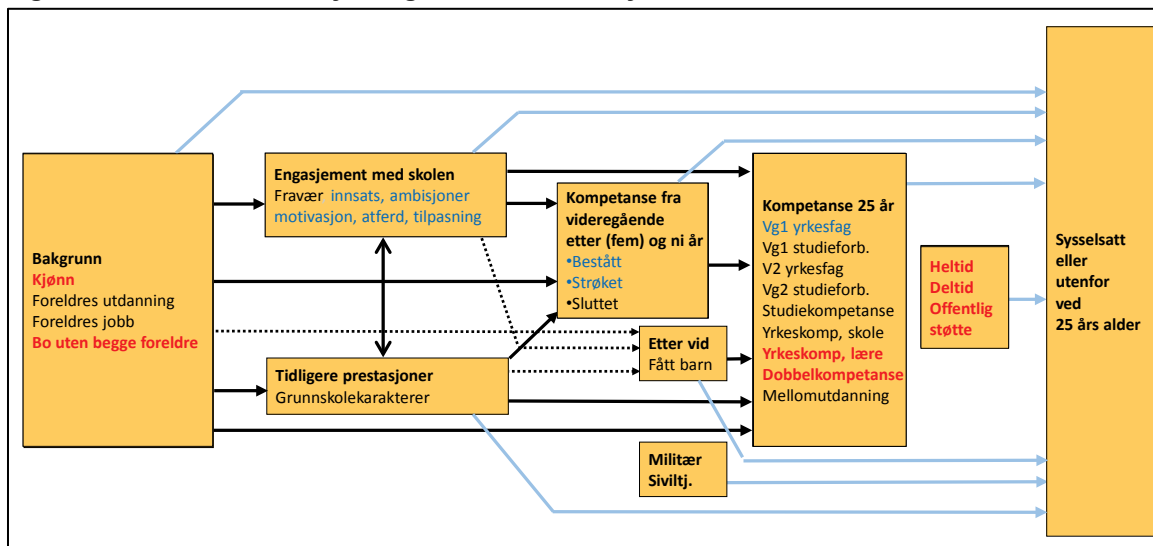
- Menn er sysselsatt i større grad enn kvinner (87,3 mot 81,0 prosent), og kvinner mottar offentlig støtte i større grad enn menn (13,7 mot 7,1 prosent).
- 85 prosent av majoritetsungdommen er sysselsatt, mens det gjelder 80-81 prosent av innvandrerne. Om lag dobbelt så mange innvandrere som majoritetsungdom er arbeidsledige (7-8 mot 3,3 prosent).
- Andelen sysselsatte var 87,5 prosent blant de som bodde sammen med begge foreldrene som 15 åring, 82 prosent blant de som bodde litt hos hver eller bare hos en, og 65,8 prosent blant de som ikke bodde sammen med noen av foreldrene (fosterhjem, institusjon eller annet utenfor familien). Andelen som mottok offentlig støtte eller var arbeidsledige var 10,4 prosent blant de som bodde med begge foreldrene, 16,3 prosent blant de som bodde litt hos hver eller hos en, og 32,9 prosent blant de som ikke bodde med noen av foreldrene som 15-åring.
- Når grunnskolen var foreldrenes høyeste utdanning var 79,9 prosent sysselsatte, mens dette gjaldt 86,4 og 84,4 prosent når foreldrene hadde videregående opplæring henholdsvis høyere utdanning som høyeste utdanning. Andelen i som mottok offentlig støtte eller var arbeidsledige var 18,8 prosent når foreldrene hadde grunnskole, og 11,9 og 13,1 prosent når foreldrene hadde henholdsvis videregående opplæring og høyere utdanning.
- Gjennomsnittskarakterer fra alle trinn er høyest for de som er sysselsatt og lavest for de som mottar offentlig støtte og de som er arbeidsledige. Vi fant også at blant de sysselsatte hadde 52 prosent karakteren fire eller bedre fra tiende klasse, mens denne andelen var 17 prosent for de arbeidsledige og 16 prosent for mottakerne av offentlig støtte.
- De sysselsatte hadde lavere fravær på alle trinn sammenlignet med de som mottar offentlig støtte eller er arbeidsledig.
- Blant tidligere sluttete (2002-2007) var 70,5 prosent sysselsatt, mens 26,7 prosent mottok offentlig støtte eller var arbeidsledige.
- Blant tidligere strykkere (2002-2007) var 82,9 prosent sysselsatt, mens 14,7 prosent mottok offentlig støtte eller var arbeidsledige.
- Blant de som hadde oppnådd studiekompetanse (per 2007) var 90,3 prosent sysselsatt, mens 8,8 prosent mottok offentlig støtte eller var arbeidsledige.
- Blant de som hadde oppnådd yrkeskompetanse (per 2007) var 94,4 prosent sysselsatt, mens 4,3 prosent mottok offentlig støtte eller var arbeidsledige.
- Blant de som hadde oppnådd dobbelkompetanse (per 2007) var 96,8 prosent sysselsatt, mens 2,6 prosent mottok offentlig støtte eller var arbeidsledige.
- Blant de som fikk barn før fylte 20 var 62,5 prosent sysselsatt, mens 33 prosent mottok offentlig støtte eller var arbeidsledige. Det er liten variasjon i arbeidsmarkedsstatus mellom de som fikk barn mellom 20 og 25, og de som ikke fikk barn før fylte 25. Henholdsvis 84,6 og 86 prosent var sysselsatt, og 14,1 og 12,1 prosent mottok offentlig støtte eller var arbeidsledige.
- Blant de som hadde vært i heltidsarbeid i referanseuken i november både i 2008, 2009 og 2010, var 97 prosent sysselsatt. Med redusert erfaring med heltidsarbeid avtar andelen sysselsatte jevnt, og blant de uten heltidserfaring var andelen sysselsatte 64 prosent. Andelen som mottok offentlig støtte eller var arbeidsledige øker med redusert erfaring med heltidsarbeid, og blant de som ikke jobbet heltid noen av årene gjaldt dette 27 prosent.
- Blant de som hadde vært i deltidsarbeid i referanseuken i november både i 2008, 2009 og 2010, var 92,5 prosent sysselsatt. Med redusert erfaring med heltidsarbeid avtar andelen sysselsatte jevnt, og blant de uten deltidserfaring var andelen sysselsatte 83,7 prosent.
- Blant de som hadde mottatt offentlig støtte alle de tre forutgående årene var 35,3 prosent sysselsatt, og 58,7 prosent mottok offentlig støtte eller var arbeidsledige. Blant de som aldri har mottatt slik støtte var 94,4 prosent sysselsatt, og 4,4 prosent mottok offentlig støtte eller var arbeidsledige.

Hvilke forhold har betydning for arbeidsmarkedsstatus som 25-åring for personer som ikke har begynt i høyere utdanning?

Over har vi vist noen bivariate sammenhenger mellom arbeidsmarkedsstatus og noen sentrale variabler. Vi har også undersøkt hvilke forhold som, når vi sammenligner like personer, har direkte betydning for status i arbeidsmarkedet ved 25 års alder for personer som ikke har begynt i høyere

utdanning. Dette har vi gjort gjennom en multivariat analyse i tre steg. Metoden gjør det mulig *samtidig* å undersøke effekten av *flere* forhold på den avhengige variabelen, under betingelsen alt annet likt. Resultatet av analysen er illustrert i figur 0.2. Leseren vil se at denne figuren ligner på figur 0.1. Forskjellen er de to boksene lengst til høyre, militær-/siviltjenesteboksen, at kompetansenivåene ved 25 års alder er spesifisert, samt de blå pilene (som illustrerer effekter i analysen av status i arbeidsmarkedet).

Figur 0.2 Forhold med betydning for om man er sysselsatt eller ikke ved 25 års alder

Blå variabelnavn: Ikke signifikant effekt i analysen

Røde variabelnavn: Bare disse er signifikante i analysens steg 3

Jo høyere kompetansenivå, jo større sannsynlighet for å være sysselsatt

I analysens første steg undersøkte vi bare betydningen av oppnådd kompetanse. Analysen viser at sannsynligheten for å være i arbeid er større for alle som har avsluttet på et hvilket som helst nivå høyere en grunnskolen, med unntak for de som har fullført Vg1 yrkesfag, og sannsynligheten øker jo høyere opp i videregående opplæring de har fullført. De som har størst sannsynlighet for å være i jobb er de som har oppnådd dobbelkompetanse (både studie- og yrkeskompetanse), og de som har yrkeskompetanse etter å ha vært i lære. De som har oppnådd yrkeskompetanse etter skoleløp og de som har oppnådd studiekompetanse har like stor sannsynlighet for å være i jobb, men denne sannsynligheten er lavere enn for de som har tatt fagbrev og de som har dobbelkompetanse.

Dette illustrerer at jo høyere kompetansenivå de som ikke har begynt i høyere utdanning oppnår, selv om dette er på et nivå lavere enn fullført og bestått videregående opplæring, jo bedre er mulighetene i arbeidsmarkedet. Dette funnet er et godt argument for at det er viktig å holde ungdommene i videregående opplæring, jo flere nivåer de klarer å fullføre og jo høyere kompetanse de oppnår, jo bedre sjanser har de for å være i jobb senere. Dette er også vist tidligere, blant annet av Grøgaard (2006) og Støren (2011).

Betydning av noen bakgrunnsvariabler: kjønn, bosituasjon som 15-åring og foreldre i jobb

I analysens andre steg spurte vi om det er noen forhold som kan utfordre betydningen av oppnådd kompetanse. Er det f.eks. slik respondentenes bakgrunn har betydning, og påvirkes sjansen for å være i jobb av elevenes kunnskapsnivå eller av om de har sluttet i videregående tidligere?

Vi fant at sannsynlighet for å være sysselsatt var større blant menn enn blant kvinner. En forklaring på dette kan være at kvinners omsorg for barn holder dem ute av arbeid i større grad enn menn. En annen forklaring handler om de kjønnssegregerte utdanningene i videregående som leder inn i kjønnssegregerte segmenter i arbeidsmarkedet. Menn utdanner seg ofte til heltidsjobber i privat håndverks og industrivirksomhet, mens mange kvinner har en utdanning som kvalifiserer for segmenter i offentlig virksomhet preget av deltidsarbeid og midlertidige stillinger.

Analysen viste også at de som hadde foreldre med videregående sammenlignet med de som hadde foreldre med grunnskole som høyeste utdanning, hadde større sannsynlighet for å være sysselsatt som 25-åringer. Det som kan virke overraskende, er at de med foreldre med høyere utdanning ikke har større sannsynlighet for å være sysselsatt. En forklaring kan være når barn av foreldre uten høyere utdanning selv ikke stiler mot høyere utdanning, er de på samme arena som sine foreldre, noe som kan lette inngangen til arbeidslivet. Et annet moment kan være at vi her studerer de som ikke har begynt i høyere utdanning, dvs. en gruppe som er sosialt og prestasjonsmessig selektert. For dem gir kanskje ikke det å ha foreldre med høyere utdanning spesielle fortrinn når de selv er orientert mot arbeidsmarkedet etter videregående opplæring.

Vi fant også at de som ikke bodde sammen med noen av foreldrene som 15-åringer (fosterhjem, institusjon eller annet utenfor familien) hadde lavere sannsynlighet for å være sysselsatt enn de som hadde bodd sammen med begge foreldrene. Det er ingen signifikant forskjell mellom de som bodde hos begge foreldrene og de som bodde litt hos hver eller hos en. Vi får illustrert at når vi studerer utfall på arbeidsmarkedet ved 25 års alder, har det ikke lenger betydning om de unge bodde hos en eller begge foreldrene som 15-åring, men det har stor negativ betydning om de ikke bodde sammen med noen av foreldrene. Vi ser altså at ungdom som var blant de mest marginaliserte som 15-åringer ved at de ikke kunne bo sammen med noen av foreldrene sine, er blant de som 10 år senere, som 25-åringer, står svakest i forhold til arbeidsmarkedet. Sannsynligvis handler dette ikke bare om bosituasjon, men at det er flere forhold i livene deres som har plassert dem i en utsatt posisjon og som også bidrar til deres reduserte sjanser i arbeidsmarkedet. Vi vet ikke hvordan disse hadde klart seg om de ikke hadde bodd i fosterhjem, institusjon eller annet utenfor familien. Kanskje ville de vært i en verre situasjon.

Analysen viste også en positiv, men ikke stor, effekt på sannsynligheten for å være i jobb som 25-åring av det at mor og far var i jobb da respondentene var 15 år. Betydningen av foreldrenes jobbtilknytning kan kanskje delvis forklares ut fra en rollemodell-tenking: Barna ser at foreldrene arbeider og lærer at arbeid er det normale, og dette bidrar til at de selv søker mot arbeidslivet. Det er også sannsynlig at yrkesaktive foreldre i større grad innebærer en ressurs med hensyn til å gi informasjon om yrker og arbeidsplasser og tilgang til nettverk enn ikke-yrkesaktive foreldre.

Kunnskapsnivå fra grunnskolen har betydning for jobbsannsynligheten

Videre fant vi en svak effekt av kunnskapsnivå målt med karakterer fra grunnskolen. Jo høyere kunnskapsnivå, jo større sannsynlighet for å være sysselsatt. Dette er et forhold vi tidligere har vist har stor betydning for kompetanseoppnåelse. At karakterene fra tiende klasse også har effekt – riktignok ikke særlig sterk – når vi studerer arbeidsmarkedsstatus ved 25 års alder, illustrerer – når vi vet at grunnskoleprestasjonene er bærere av sosial ulikhet – at posisjon i arbeidsmarkedet også påvirkes – indirekte – av den ulikheten de unge kom til grunnskolen med, og som påvirker utbytte av utdanning fra grunnskolen, fra videregående opplæring og fra høyere utdanning. Grøgaard (2006) skriver at utvelgelse til bestemte yrker og posisjoner i arbeidsmarkedet formelt sett foregår på grunnlag av vitnemål og eksamener, men fordi skolerresultater er så sterk påvirket av sosial bakgrunn, er det «ikke en eksamen eller en bestemt formell kompetanse man krever, men *de facto* en bestemt sosial bakgrunn, ett bestemt kjønn, en bestemt geografisk bakgrunn eller lignende» (Grøgaard 2006: 255).

Tidligere skole-engasjement og skoleerfaringer betyr lite, men tidligere fravær har betydning

Vi undersøkte også mulig effekt av ulike forhold knyttet til skoleerfaring og skole-engasjement, og fant effekt av et av disse forholdene. Fravær i tiende klasse hadde negativ effekt på sjansen for å være i jobb som 25-åring. Fravær kan oppfattes som et signal om *disengagement* i forhold til skolen (Finn 1989, Rumberger 2011, Markussen m.fl. 2011). Effekten i denne analysen er svak, og fraværet skal ha vært stort før det får innvirkning av betydning på utfallet i arbeidsmarkedet. At fravær påvirker jobbsannsynligheten kan handle om at mye fravær påvirker innlæring og læringsutbytte negativt. Vi vet også at arbeidsgivere ønsker seg ansatte som kommer på jobb (Akershus fylkeskommune 1996, 2008). Det er heller ikke usannsynlig at personer med mye fravær i videregående kan ta med seg

denne atferden inn i arbeidslivet, og på grunn av dette være mer utsatt enn andre for ikke å beholde jobben.

Vi fant ikke direkte effekt av noen andre forhold knyttet til skoleerfaring og skole-engasjement. Vi merker oss med interesse at erfaringene fra tida i skolen ikke har direkte betydning for mulighetene i arbeidsmarkedet, da er det andre forhold som har betydning. Dette betyr ikke at det som skjedde da elevene gikk i videregående skole og de erfaringene de gjorde der, ikke har noen betydning for overgang til arbeidsmarkedet. Vi vet at skole-engasjement har mye å si for utbyttet av videregående opplæring, og dermed indirekte for utfallet i arbeidsmarkedet.

Tidligere sluttere har lavere jobbsjanser

Analysen viste også signifikant negativ effekt på jobbsjansene av det å ha sluttet i videregående før tida (i årene 2002-2007). Effekten er relativt stor. At tidligere sluttere stiller svakere i arbeidsmarkedet er ikke overraskende. De har ikke fullført, og har følgelig ikke tilegnet seg nødvendige kompetansen som arbeidsmarkedet etterspør, og mange av dem blir mottakere av offentlig støtte eller arbeidsledige. Som vi viste over mottok 27 prosent av de tidligere slutterne offentlig støtte eller var arbeidsledige i 2011. Dette er en betydelig andel, og illustrerer viktigheten av å få flere til å fullføre på et så høyt nivå som mulig. Det lønner seg å fullføre og bestå videregående opplæring, og det er bedre å gjennomføre med et eller flere stryk enn å slutte før tida.

To etter-videregående-forhold med betydning for jobbsjansene: Egne barn og militær-/siviltjeneste

Vi fant også at de som hadde fått barn før de fylte 20 hadde lavere sannsynlighet for å være sysselsatt enn de som ikke fikk barn så tidlig. Det å ha et barn å ta seg av kan ha betydning for mulighetene til å være i arbeid, men da kunne man forvente at også de som fikk barn etter fylte 20 hadde vært sysselsatt i lavere grad. Slik er det ikke, og det kan tenkes en annen forklaring: Like mye som det å få barn tidlig kan forklare seinere posisjon i arbeidsmarkedet, like mye kan det å få barn tidlig være en følge av å være i en utsatt posisjon i forhold til videregående skole, noe som igjen påvirker inntreden i arbeidslivet. Det betyr at både det å får barn tidlig og det å komme i en utsatt posisjon i forhold til arbeidsmarkedet kan være påvirket av de samme bakenforliggende forhold.

Videre fant vi at de som hadde avtjent militær-/siviltjeneste hadde større sannsynlighet for å være i arbeid som 25-åring enn de som ikke hadde avtjent militær-/siviltjeneste. Effekten er ikke svært stor. Forklaringen kan være at militær-/siviltjeneste gir respondentene erfaring som de kan ta med seg inn i arbeidslivet. Å vise til avtjent verneplikt kan også være et fortrinn i forhold til noen arbeidsgivere. Det å avtjene sivilteneste ga inntil 16 måneders arbeidserfaring, som både kan være positivt når man søker nye jobber, men det kan også være at siviltenesten har fungert som en inngang til en arbeidsplass.

Tidlig jobberfaring betyr svært mye for jobbsjansene som 25-åring

I analysens tredje steg inkluderte vi fire nye variabler som mål på tidligere erfaring med arbeidslivet. Tre av disse forholdene har effekt, tidligere erfaring med heltidsarbeid, med deltidsarbeid, og med å være mottaker av offentlig støtte i årene 2008-2010. Effekten av disse forholdene er så stor at effekten av mange av variablene som hadde effekt i analysens to første steg, elimineres eller reduseres.

Det vi observerer er at de som kommer tidlig inn i heltidsarbeid i stor grad forblir sysselsatt. Også det å jobbe deltid fungerer som en beskyttelse mot å havne utenfor sysselsetting. Samtidig ser vi at det å få tidlig erfaring med å motta offentlig støtte ser ut til å gi økt risiko for at en på senere tidspunkt er utenfor arbeidslivet. Dette har gjerne vært forklart med teorien om «state dependence» (tilstandsavhengighet), (Heckman & Borjas 1980). Tilstandsavhengighet betyr at når man først er kommet i et forhold til arbeidsmarkedet, innenfor eller utenfor, så påvirker dette sjansen for at man fortsetter i den samme tilstanden, man kommer inn i gode eller dårlige sirkler. Dette kan skyldes at når man først har havnet utenfor arbeid, signaliserer at man ikke er ettertraktet arbeidskraft, og dette får en selvforsterkende effekt. Arbeidsgiver antar at det skjer tap av kompetanse når man er ute av arbeid, man blir merket og det blir vanskelig å komme inn igjen.

I utgangspunktet er det slik at jobbsjansene som 25-åring øker jo høyere utdanning man har, også om videregående ikke er fullført (Vg1 er bedre enn grunnskolen, Vg2 er bedre enn Vg1 osv.), at man er mann, at man bodde sammen med foreldre som 15-åring, at foreldrene ikke hadde grunnskolen som høyeste utdanning, at foreldrene var i jobb, at man hadde gode karakterer fra grunnskolen, at man hadde lavt fravær i grunnskolen, at man ikke hadde sluttet i videregående i årene 2002-2007, at man ikke hadde fått barn før fylte 20 og at man hadde avtjent militær-/siviltjeneste.

Når vi tar hensyn til erfaring med arbeidslivet i form av tidligere heltidsarbeid, deltidsarbeid og mottak av offentlig støtte, er det i tillegg til denne erfaringen bare det å ha yrkeskompetanse og dobbelkompetanse, samt bosituasjon og kjønn som har betydning.

Dette betyr at dersom man klarer å komme seg inn i arbeidsmarkedet tidlig, og dersom man klarer å holde fast ved jobben, så kan dette kompensere for en rekke andre forhold som i utgangspunktet predikerer lav jobbsannsynlighet ved 25 års alder. F.eks. er det slik at selv om man har lave karakterer fra grunnskolen og selv om man er en tidligere slutter, så har ikke det signifikant betydning for jobbsannsynligheten når man er 25, dersom man har klart å komme seg inn på arbeidsmarkedet tidlig og også har klart å bli der. Tidlig kontakt med arbeidslivet kan altså kompensere for at man scorer svakt på andre forhold som har positiv betydning for jobbsannsynlighet. Men det er viktig å huske på forutsetningen, arbeidslivserfaring, og uten denne er sjansen stor for å bli støttemottaker eller arbeidsledig, og tabell 0.2 viser at dette gjelder store andeler uten fullført videregående opplæring. For det er også slik at det å være mottaker av offentlig støtte – som også er en erfaring med arbeidslivet, om enn med motsatt fortegn – påvirker sjansene for å være i jobb negativt. Analysene viser også at jo flere år med positiv erfaring med arbeidslivet, og jo færre år med negativ erfaring, jo større er jobbsjansene som 25-åring. Det gjelder altså å unngå hull i CV'en.

Vi merker oss også at en annen variabel som overlever kontroll for disse målene på erfaring med arbeidslivet, også bærer i seg kontakt og erfaring med arbeidslivet, nemlig det å ha vært i lære. Raffe (2008) bruker begrepet «institutional linkage» for å beskrive et system med sterke bånd mellom utdanningssystemet og arbeidslivet, slik den norske lærlingordningen er. Lærlingene er to år i bedrift som en del av opplæringen. En annen beslektet tilnærming er «stiargumentet». Måten opplæringen er organisert på leder elever og lærlinger langs ulike «stier» (Raffe 1998). Er man lærling i tradisjonelle håndverks- og industrifag, går det ofte en «sti» fra opplæringsarenaen og inn i arbeidsmarkedet. Det etableres kontakt med arbeidslivet, og lærlingen er i direkte kontakt med potensielle arbeidsgivere, de får vist seg frem gjennom et par år, og mange lærlinger får tilbud om å fortsette som ansatt. Alternativt, om de ikke får jobb, kan de få med seg gode referanser som de kan vise frem til andre arbeidsgivere (Grøgaard 2006). Også for de som har dobbelkompetanse, dersom de har tatt yrkeskompetanses sin som lærling, kan disse mekanismene gjøre seg gjeldende. For de som tar yrkeskompetanse i skoleløp er det annerledes, de oppnår ikke denne direkte kontakten med arbeidslivet på samme måte.

Inntekt ved 25-års alder

Vi har undersøkt hvilken inntekt noen av vår respondenter hadde da de var 25 år gamle. I disse inntektsanalysene har vi bare undersøkt de som hadde sysselsetting som hovedbeskjeftigelse og som jobbet 37,5 timer i referanseuken i november 2011. Vi fant at de som tjente best var de som hadde fullført en mellomutdanning og de som hadde et fagbrev. De som hadde fullført høyere utdanning på lavere eller høyere nivå tjente betydelig mindre. Vi identifiserer tilsynelatende en negativ sammenheng mellom utdanning og inntekt. Men før vi konkluderer må vi huske på i hvert fall to ting. For det første er dette *begynnerlønnen* for akademikerne (de vil tjene mer etter hvert), og for det andre er disse inntektsforskjellene selvsagt ikke bare bestemt av utdanning og oppnådd kompetanse. En rekke andre forhold har også betydning for den lønnen man har som 25-åring.

Vi gjennomførte en analyse av hvilke forhold som hadde betydning for inntektsnivå som 25-åring. Når vi bare sammenlignet ulike kompetansegrupper, fant vi at det hadde sterk positiv betydning for samlet inntekt om man hadde fagbrev eller mellomutdanning, og sterk negativ effekt om man hadde påbegynt

høyere utdanning uten å ha avsluttet en grad, og de med avsluttet høyere utdanning skilte seg ikke signifikant fra de med grunnskole som høyeste utdanning.

Ved å ta hensyn til erfaring med heltidsarbeid endret effekten at disse forholdene seg. Når vi sammenlignet personer med lik erfaring med heltidsarbeid, ble fordelene av å ha fagbrev redusert, den negative effekten av ikke å ha avsluttet påbegynt høyere utdanning ble redusert, og det var nå positivt for inntektsnivået å ha bestått høyere utdanning.

Vi undersøkte også effekten av en rekke bakgrunnsvariabler, men fant bare effekt av én av disse: menn tjener bedre enn kvinner (men vi fant ikke effekt av foreldrenes utdanning og arbeidsmarkedstilknytning, de unges bosituasjon som 15-åring eller majoritets-/minoritetstilhørighet). Vi fant også effekt av kunnskaper og ferdigheter målt med karakterene fra grunnskolen.

Det vi finner har størst direkte betydning for inntekt ved 25 års alder, er erfaring med heltidsarbeid. Dette betyr at stabil kontakt med arbeidslivet kan kompensere for manglende utdanning. *Dersom* man tidlig klarer å manøvrere seg inn i arbeidsmarkedet og bli der, er det mulig å tjene brukbart, også om man ikke har fullført videregående. Det er viktig å ikke glemme forutsetningen knyttet til dette utfallet, tidlig erfaring med heltidsarbeid.

Det er viktig å understreke at analysen, også når vi tar hensyn til heltidserfaring, også viser at det å ha fagbrev, mellomutdanning, eller avsluttet høyere utdanning på lavere eller høyere nivå har positiv betydning for inntektsnivået. I høyutdanningsgruppene er lønnsutbyttet beskjedent i starten av karrieren, men nesten alle får jobb. I lavutdanningsgruppene er lønna relativt sett høy, men seleksjonen er tøff.

Drøfting – hva betyr våre funn?

Vi har analysert kompetanseoppnåelse på flere nivåer, fra videregående etter fem og ni år og fra all utdanning ved 25 års alder. I alle disse analysene fant vi at de unges bakgrunn, skole-engasjement og kunnskapsnivå ved starten av videregående har betydning for oppnådd kompetanse.

Dette er interessant og illustrerer at det er noen sterke, vedvarende mekanismer og strukturer som virker innenfor dette systemet. Hvilket hjem man kommer fra har avgjørende betydning for hvordan man gjør det i utdanningssystemet fra første stund. Tilegnelse av kunnskaper og ferdigheter og prestasjoner påvirkes av dette allerede tidlig i skolegangen. De som var vinnere ut av grunnskolen blir vinnere ut av videregående opplæring og de blir vinnere i høyere utdanning. Disse strukturene kommer tydelig til uttrykk ved slutten av ungdomsskolen og overgangen til videregående opplæring. Det skjer riktignok en viss utjevning over tid. Forskjellene svekkes, men fortsatt er det betydelige forskjeller som viser at også ved overgangen fra videregående inn i høyere utdanning fungerer disse mekanismene, om ikke til å forsterke, så i hvert fall til å opprettholde de prestasjonsmessige forskjellene som er påvirket av sosiale forskjeller allerede i grunnskolen. Sosial ulikhet overlever gjennom utdanningssystemet.

Når det er sagt, er det viktig å understreke at i alle disse analysene finner vi også andre forhold enn bakgrunnsvariabler med betydning for kompetanseoppnåelse fra all utdanning.

For det første fant vi at kunnskapene ved slutten av ungdomsskolen, målt med karakterer, har betydning for kompetanseoppnåelse fra videregående opplæring, men også fra all utdanning frem til 25 års alder. Dette kunnskapsnivået som elevene har tilegnet seg i løpet av grunnskolen kan påvirkes gjennom målrettet og tidlig innsats, gjennom god undervisning og tilpasset opplæring.

For det andre fant vi at skole-engasjement, målt med trivsel, atferd, egenvurdering, ambisjoner, motivasjon, innsats og fremmøte, har betydning for kompetanseoppnåelse både på videregående nivå og ved 25 års alder. Dette er interessant fordi det viser at forhold ved tida i videregående skole og elevenes opplevelse av dette, fortsatt har betydning for kompetanseoppnåelse når elevene er 25 år

gamle. Det er også interessant fordi dette er forhold som kan påvirkes når elevene er i videregående. Videregående skole har mulighet, gjennom det som skjer i klasserommene i relasjonen mellom lærer og elev, til å modifisere effekten av de unges bakgrunn ved å påvirke og utvikle deres kunnskaper og ferdigheter og deres skole-engasjement.

Så selv om vi altså observerer sterke, vedvarende mekanismer og strukturer i utdanningssystemet som bidrar til å opprettholde ulikhet, kan dette påvirkes. Gjennom godt pedagogisk arbeid, tilpasset opplæring og tidlig innsats er det mulig å påvirke elevenes skole-engasjement og deres kunnskapsnivå (karakterer) ut av tiende klasse. Det er ingen naturlov at utdanningssystemet skal opprettholde eller forsterke ulikhet; det fins et handlingsrom og det er mulig for utdanningssystemet å bidra til å redusere ulikhet basert på sosiale forskjeller. Viktig i et slikt arbeid er å akseptere at det er *Forskjell på folk* (Markussen m.fl. 2006). Skal elever, som kommer til skolen svært ulike når det gjelder kunnskapsnivå og skole-engasjement, nå lengst mulig, kan de ikke behandles likt, de må behandles ulikt: «Større likhet i resultat skapes gjennom ulikhet i den innsats som rettes mot den enkelte elev» (Generell del av læreplanen: 2). Stikkordet er god tilpasset opplæring, i tråd med Opplæringslovas formulering: «Opplæringa skal tilpassast evnene og føresetnadene hjå den enkelte eleven, lærlingen og lære kandidaten» (§1-3). Tilpasset opplæring kan bl.a. handle om pedagogikk, om møtet mellom den enkelt elev og den enkelte lærer på læringsarenaen, det kan handle om organisering (f.eks. tilbud om praksisbrev eller lære kandidatordning), og det kan handle om tidsdifferensiering, om å la ulike elever bruke ulik lang tid på videregående opplæring.

Vi har også analysert overgang til arbeidsmarkedet for de som ikke har begynt i høyere utdanning, og har observert en meget tydelig bivariat sammenheng mellom oppnådd kompetanse og status i arbeidsmarkedet: jo høyere utdanningsnivå som er avsluttet, også på nivåer under fullført videregående, jo større andel er sysselsatt, og jo lavere andel er utenfor i form av ledighet og mottak av offentlig støtte. Også i den multivariate analysen fant vi det samme; jo høyere kompetanse, jo større sannsynlighet for å være i jobb som 25-åring. Vi fant også at en rekke bakgrunnsvariabler hadde effekt på jobbsannsynligheten.

Men når vi inkluderte tidligere erfaring med arbeidslivet i analysen, fant vi altså at erfaring med heltidsarbeid var det forhold som hadde størst betydning for om man var i arbeid som 25-åring eller ikke. Da ble effekten av de fleste andre forhold eliminert eller redusert, slik at det nå, i tillegg til variablene for erfaring med arbeidslivet, bare var kjønn, det å ikke ha bodd sammen men noen av foreldrene som 15-åring, samt det å ha dobbelkompetanse eller fagbrev, som hadde direkte betydning for om man var innenfor eller utenfor arbeidslivet.

Dette betyr bl.a. at en rekke bakgrunnsvariabler som har betydning for utfall av utdanning, når vi tar hensyn til tidligere arbeidslivserfaring, ikke har direkte betydning for om man er sysselsatt ved 25 års alder eller ikke. Det har ikke lenger så mye å si for hvordan det går, hvilket hjem man kommer fra og hvem mamma og pappa er og hva de gjør. Dette indikerer at arbeidslivet på en måte skolen ikke makter – ved at tidlig erfaring med heltidsarbeid premieres – kan bidra til å redusere ulikhet basert på sosiale forskjeller, når det åpnes opp for noen av de som i utgangspunktet har dårligst odds for å komme seg i jobb.

Men når dette er sagt, er det viktig, svært viktig, å understreke at forutsetningen for å være sysselsatt som 25-åring til tross for bl.a. tidligere slutting, lav kompetanse og foreldre med lav utdanning, er at man klarer å få seg en jobb tidlig og bli der. Men ikke alle klarer dette. Mange havner utenfor og fallhøyden er stor. Det er blant de som ikke har fullført og bestått videregående vi finner så godt som alle som er ledige eller mottar offentlig støtte. Vi fant at blant de som har grunnskole som sin høyeste utdanning, er så mange som 31 prosent arbeidsledige eller støttemottakere, mens det blant de som har fagbrev bare er fire prosent (tabell 0.2). Dette illustrerer tydelig, at selv om det er mulig å få seg jobb med bare grunnskolen, så gjelder det bare to av tre (i vårt utvalg). Muligheten til å bli en vinner på arbeidsmarkedet uten utdanning er altså tilstede, men taper man, så taper man skikkelig, og vi finner altså at dette gjelder betydelige andeler av de som ikke har fullført videregående, og andelene er høyere jo lavere i kompetansehierarkiet man befinner seg. Vinnerne ved 25 års alder er de faglærte -

de får både i pose og sekk - de har så godt som full sysselsetting, og de er blant de 25-åringene som tjener aller best.

Det er med utgangspunkt i SSBs beregninger av fremtidig arbeidskraftbehov, til tross for nedgang i behovet for ufaglært arbeidskraft, mulig å være rimelig trygg på at også i de nærmeste tiårene vil relativt mange jobber bli utført av personer uten fullført videregående opplæring. SSB anslår at i 2030 vil 16 prosent av de sysselsatte ha grunnskole, Vg2 eller studiekompetanse som sitt høyeste utdanningsnivå (Cappelen m.fl. 2013). Akershus fylkeskommune har gjort to undersøkelser hvor de har spurt arbeidsgivere i Oslo og Akershus om de har arbeidsoppgaver som kan betjenes av personer uten fullført videregående opplæring, og i begge svaret rundt 80 prosent bekreftende (Akershus fylkeskommune 1996, 2008). Disse funnene støtter opp under SSBs prognoser. Men samtidig viser analysene våre altså at sjansen for å være sysselsatt synker jo lavere kompetanse man har. Man er tryggere på å få en jobb jo lenger man har nådd i videregående. Og har man fagbrev eller dobbelkompetanse, er man så godt som sikret. Og i dårlige tider er det vel heller ikke tvil om hvem som er mest utsatt for å måtte gå fra jobben sin.

Hovedkonklusjonen er derfor at det er viktig å jobbe for at flest mulig skal få mest mulig utdanning i videregående opplæring, også når dette gjelder på nivåer under fullført og bestått. Videregående opplæring må derfor, etter vår vurdering, ha som siktemål å holde på flest mulig elever og bringe flest mulig lengst mulig oppover i kompetansehierarkiet. Fullført Vg1 er bedre enn grunnskole, Vg2 er bedre enn Vg1, studiekompetanse og yrkeskompetanse fra skole er bedre enn Vg2, og fagbrev og dobbelkompetanse er den sikreste veien inn i arbeidsmarkedet. Og har man fagbrev samtidig som man kommer seg tidlig i jobb, er man nesten sikret å være i fullt arbeid som 25-åring.

En hypotese som kan utledes av at både det å ha fagbrev og tidlig arbeidserfaring har stor positiv betydning for sjansen for å komme i jobb, er at utdanningstilbud basert på den nærheten til arbeidslivet som lærlingordningen er (jf. teorien om «institutional linkage» (Raffe 2008) og «stiargumentet» (Raffe 1998)), kan være positivt for de som har store vansker med å klare å fullføre og bestå videregående opplæring. Det fins to slike tilbud i dag, lærekandidatordningen som har vært forskriftsfestet siden februar 2001 (Markussen 2009), og praksisbrevordningen som har vært et forsøk (Markussen m.fl. 2009, Høst 2011), men som nå er foreslått forskriftsfestet (Meld. St. 20 (2012-2013): 100).

Dersom flere får tilbud om et av disse utdanningsløpene, kan en konsekvens være en justering av ambisjonsnivået for hvor mange som skal fullføre og bestå videregående opplæring med studie- eller yrkeskompetanse. Det er viktig at både lærekandidat- og praksisbrevordningen - hvor målet er planlagt grunnkompetanse og ikke studie- eller yrkeskompetanse – fins, for å kunne gi et tilbud til flest mulig, gitt den svært store variasjonen i elevenes kunnskapsnivå når de kommer til videregående. Ambisjonen må fortsatt være at flest mulig skal nå lengst mulig, men da er det også viktig å ha realistiske målsettinger. Og om man faktisk tar inn over seg den store variasjonen i kunnskapsnivå (les: karakterer) ved avslutningen av grunnskolen, bør kanskje målsettingen for hvor mange som skal oppnå studie- eller yrkeskompetanse justeres. I den siste stortingsmeldingen om grunnopplæringen fra tidligere kunnskapsminister Kristin Halvorsen heter det «Fortsatt er det rundt 20 prosent av et elevkull som har svært lav sannsynlighet for å fullføre og bestå videregående opplæring etter rettighetsperioden på fem år» (Meld. St. 20 (2012-2013): 100). På grunnlag av egen tidligere forskning (Markussen m.fl. 2008) slutter vi oss til denne vurderingen.

Men også for disse 20 prosent må altså målet være at de skal nå lengst mulig. For noen av dem er dette kanskje et fullført Vg1 eller Vg2, mens for andre igjen kan det være å oppnå planlagt grunnkompetanse gjennom praksisbrev- eller lærekandidatordningen. Uansett, videregående opplæring bør holde på elevene lengst mulig for å gi dem høyest mulig kompetanse, både med sikte på en fremtidig plass i arbeidsmarkedet, men også for å ruste dem som mennesker og samfunnsdeltakere.

1 Ni år etter

For over ti år siden begynte vi arbeidet med prosjektet *Bortvalg og kompetanse*. Den første datainnsamlingen ble gjort blant et 50-prosent-utvalg elever i tiende klasse i de sju fylkene Østfold, Akershus, Oslo, Hedmark, Buskerud, Vestfold og Telemark i mars 2002⁴. Nesten 10000 elever deltok. Siden fulgte vi elevene inn i, gjennom og ut av videregående opplæring frem til september 2007. Elevene og lærlingene ble fulgt gjennom årlige spørreskjemaer og halv-årige uthentinger av registerdata om deres vei gjennom videregående, samt karakterene deres ved slutten av hvert skoleår. Data vi analyserte var altså survey- og registerdata koplet på individnivå.

I september 2007, fem år etter at de startet, kartla vi oppnådd kompetanse fra videregående opplæring. Da hadde 71 prosent fullført og bestått, 12 prosent hadde gjennomført med stryk i et eller flere fag eller til fagprøven, 12 prosent hadde sluttet før tida og fire prosent var fortsatt i videregående opplæring (jf. figur 2.1).

I landet som helhet var det for det samme kullet, 2002-kullet, 69 prosent som fullførte og besto, sju prosent som hadde stryk i et eller flere fag eller til fagprøven, 18 prosent som sluttet før tida og seks prosent som fortsatt var i videregående. Dette bildet har vært bemerkelsesverdig stabilt år etter år siden innføringen av Reform 94 (SSB 2013). Vi ser at kompetanseoppnåelsesbildet på Østlandet avviker noe fra landet som helhet, først og fremst ved ulik fordeling mellom strykerne og slutterne.

Prosjektet ble rapportert i fire delrapporter og sluttrapporten *Bortvalg og kompetanse* (Markussen, Frøseth, Lødding & Sandberg 2008). Hovedresultatene fra prosjektet er også presentert i artikkelen 'Reaching for the Unreachable' i *Scandinavian Journal of Educational Research* (Markussen, Frøseth & Sandberg 2011).

Vi gjennomførte analyser av hvilke forhold som har betydning for om elever fullfører og består eller om de stryker eller slutter. Hovedresultatene fra disse analysene er i samsvar med omfattende internasjonal forskning omkring frafall og gjennomføring i videregående opplæring (Rumberger 2011, Lamb m.fl. 2011). Analyser i ulike land gir selvsagt ikke identiske resultater. Ulike forskere i ulike land vektlegger ulike forhold, og tegner ulike modeller og rammeverk for å forstå og forklare frafall og kompetanseoppnåelse (f.eks. Rumberger 2011: 155), men likevel er det slik at store deler av den internasjonale frafallsforskningen i hovedsak peker på de samme forholdene med betydning for hvordan det går i videregående. I prosjektet *Bortvalg og kompetanse* utviklet vi et rammeverk (figur 1.1) for å forklare funnene i vår undersøkelse. Det er vår vurdering at dette rammeverket er godt egnet

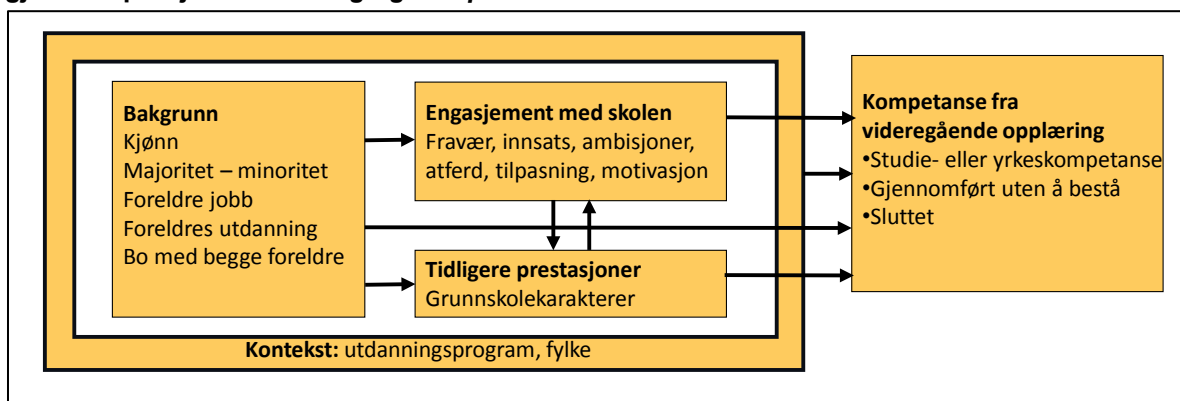
⁴ Om utvalget til undersøkelsen, se prosjektets første delrapport, *Valg og bortvalg*, (Markussen, 2003), samt i vedlegg til denne rapporten.

for å forstå å forklare frafall og gjennomføring i videregående opplæring ikke bare i Norge, men i hele OECD-området.

I tråd med internasjonal forskning fant vi at forhold som kan forklare frafall og gjennomføring i videregående opplæring, kan deles i fire hovedgrupper. De unges bakgrunn, kunnskaps- og ferdighetsnivået ved oppstarten av videregående opplæring, deres engasjement med skolen samt utdanningens kontekst.

Bakgrunn: Vi fant at jenter hadde større sannsynlighet enn gutter, og at majoritetsungdom hadde større sannsynlighet enn minoritetsungdom for å fullføre og bestå (målt fem år etter oppstart). Videre fant vi at jo høyere utdanning foreldrene hadde, samt at foreldrene var i jobb, jo større sannsynlighet hadde barna til å fullføre og bestå. Til slutt fant vi at de unge som bodde sammen med både biologisk far og mor som 15-åringer, hadde større sannsynlighet for å fullføre og bestå videregående opplæring enn de som ikke hadde en slik bosituasjon. Vi identifiserte altså klassiske bakgrunnsvariabler med betydning for utfallet av videregående opplæring.

Figur 1.1 Rammeverk for å forklare kompetanseoppnåelse fra videregående opplæring. Utviklet gjennom prosjektet *Bortvalg og kompetanse*

Kunnskaps- og ferdighetsnivå ved oppstarten av videregående opplæring: Vi fant at det forholdet som hadde aller sterkest direkte effekt på utfallet av videregående opplæring, var det elevene kunne fra før, målt med tiendeklassekarakterene.

Engasjement med skolen: Vi fant at elever med lavt fravær, god arbeidsinnsats, høye ambisjoner, få atferdsproblemer, god tilpasning til skolen og høy motivasjon hadde høyere sannsynlighet for å fullføre og bestå enn elever som skåret motsatt på disse variablene. En felles overskrift for disse variablene er begrepet 'engasjement'. I den internasjonale dropout-litteraturen står begrepet 'engagement' sentralt (Finn 1989, Newmann m.fl. 1992, Fredricks 2004, Archambault m.fl. 2009, Rumberger 2011, Markussen m.fl. 2011, Lødding & Holen 2013), og er en sentral faktor når frafall og gjennomføring i videregående opplæring skal forklares: Med økt engasjement – målt på ulikt vis - økes sannsynligheten for å fullføre og bestå videregående opplæring.

Utdanningen kontekst: Den konteksten utdanningen foregår innenfor kan ha betydning for utfallet. Vi fant forskjell i sannsynlighet for frafall og gjennomføring (under betingelsen alt annet likt), mellom fylker og mellom utdanningsprogrammer⁵. Det betyr at elever som ellers var like, hadde større sjanse for å fullføre og bestå i noen fylker enn i andre og innenfor noen utdanningsprogrammer enn i andre. Andre undersøkelser i andre land peker også på kontekst som viktig, men kan identifisere andre kontekstvariabler med betydning, f.eks. nabolag eller vennekrets (Rumberger 2011).

⁵ Med Kunnskapsløftet endret *studieretning* betegnelse til *utdanningsprogram*. I denne rapporten bruker vi *utdanningsprogram* som er gjeldende betegnelse, selv om respondentene våre begynte i videregående opplæring under Reform 94

Det vi har omtalt over er direkte effekter på utfallet av videregående. I tillegg vet vi at det eksisterer en rekke indirekte effekter. Det er for eksempel ikke tilfeldig hvilke barn som gjør det godt og hvilke barn som gjør det dårlig i grunnskolen. En analyse av hvilke forhold som påvirket tiende-klasse-karakterene til våre respondenter viste at de samme bakgrunnsvariablene (figur 1.1) som hadde direkte effekt på utbytte av videregående, også hadde betydning for grunnskolekarakterene (Markussen m.fl. 2011).

Også skole-engasjement påvirkes av de unges bakgrunn. Barn har ulikt forhold til den skolen de begynner i. De har, gjennom sin bakgrunn, tilegnet seg forskjellig forståelse av hva utdanning er. I følge Bourdieu (1977) formidler familier innenfor ulike sosiale lag ulike verdier til barna. Middelklassebarn er i større grad fortrolige med de verdiene skolen formidler sammenlignet med arbeiderklassebarn. På grunn av ulik sosial bakgrunn tillegges utdanning ulik verdi, engasjement og innsats varierer, med varierende prestasjoner som resultat (Boudon 1974). Konsekvensen er at noen barn, på grunn av sin bakgrunn identifiserer seg med skolen mens andre ikke gjør det. Dette får igjen betydning for skole-engasjement og resultater (Finn 1989; Ekstrom m.fl. 1986; Newmann m.fl. 1992; Rumberger 2011; Wehlage m.fl. 1989). Barn som identifiserer seg med skolen, engasjerer seg og oppnår resultater, kommer inn i en positiv sirkel, mens barn som ikke identifiserer seg, ikke engasjerer seg og ikke oppnår resultater, kommer inn i en negativ sirkel (Finn 1989, Markussen m.fl. 2011).

Vi ser at selv om ervervede kunnskaper og ferdigheter (tiende-klasse-karakterene) er det forhold som har sterkest direkte effekt, så spiller bakgrunn, hvem du er og hvilket hjem du kommer fra, en betydelig rolle på utfallet av videregående opplæring. Ved at bakgrunn har både direkte, men også indirekte effekt, via engasjement og prestasjoner, og ved at prestasjoner og engasjement påvirker hverandre gjensidig, ser vi at det som til syvende og sist har sterkest betydning for hvordan det går i skolen er sosial bakgrunn. Dette er sammenfallende med en lang rekke forskningsarbeider nasjonalt og internasjonalt de siste 40-50 årene (Coleman 1966, Hernes 1974, Hernes og Knudsen 1976, Boudon 1974, Bourdieu 1977, Grøgaard 1997, Wiborg m.fl. 2011, Bakken & Elstad 2012).

Oppfølgingsstudie

Vi har nå fulgt respondentene fra prosjektet *Bortvalg og kompetanse* i ytterligere fire år. Dette har vi gjort ved hjelp av registerdata fra SSB. Disse registerdataene som er koplet på den opprinnelige datafila på individnivå⁶, er informasjon om disse personene i tiden fra 2007 – da vi målte oppnådd kompetanse fra videregående opplæring – og frem til november 2011. Data vi har samlet inn er informasjon om personenes erfaring med arbeid og utdanning:

- Høyest fullførte utdanning, utdanning 2007-2011, pågående utdanning november 2011
- Arbeidsmarkedshistorikk 2007-2011, arbeidsmarkedsstatus november 2011 (i arbeid, under utdanning, arbeidsledig, på tiltak m.m.), yrke 2011, arbeidstid 2007-2011, lønn 2011, verneplikt/siviltjeneste 2007-2011
- Gift 2007-2011, fått barn 2007-2011

Vi har analysert dataene, og undersøkt respondentenes utdanning og posisjon i arbeidsmarkedet frem til november 2011, altså ni år etter at de begynte i videregående. Dette skal presenteres i rapporten. Det er tidligere gjort mange interessante og viktige studier av overgang fra videregående opplæring til arbeid og høyere utdanning både i Norge og internasjonalt, både nasjonale og komparative studier.

Det som skiller denne studien fra de fleste andre, i hvert fall de norske studiene vi er kjent med, er at våre data inneholder elevenes stemmer. I prosjektet *Bortvalg og kompetanse* samlet vi inn spørreskjemadata fra våre respondenter da de gikk i tiende klasse i grunnskolen og hvert av de påfølgende årene da de var elever, lærlinger eller lære kandidater i videregående opplæring. I denne studien vil vi inkludere elevens spørreskjemasvar fra da de gikk i tiende klasse og det første året i videregående skole. Data vi vil analysere vil derfor være satt sammen av registerdata fra elevenes tid i

⁶ Respondentene fikk informasjon om dette i 2007, og alle som fortsatt inngår i datafila har akseptert at nye data skulle koples på i 2012. Av opprinnelig 9749 var det 9343 respondenter som aksepterte dette.

tiende klasse og videregående opplæring, surveydata fra elevenes tid i tiende klasse og videregående opplæring samt registerdata fra de var ferdige i videregående opplæring frem til november 2011.

At data inneholder elevenes stemmer, deres egne vurderinger av en lang rekke forhold fra da de var elever, gir oss mulighet til å inkludere variabler i analysene som vanligvis ikke inngår i slike studier av overgang fra videregående opplæring til arbeid og høyere utdanning. Dermed har vi muligheten til også å undersøke om forhold knyttet til tiden som elev, slik eleven selv vurderte det den gangen, har betydning for ulike forhold ved utdanning og arbeid etter videregående opplæring. Har f.eks. trivsel, arbeidsinnsats, motivasjon, atferd og motivasjon i Vg1 noen betydning for hvilket utdanningsnivå respondentene har oppnådd som 25-åringer, eller for om respondentene er sysselsatte eller arbeidsledige som 25-åringer?

I kapittel 2 skal vi se på hvordan det har gått med disse personene innenfor utdanningssystemet. Vi vil undersøke kompetanseoppnåelse fra videregående opplæring når vi måler dette etter ni år, og spør *hvordan det står til med kompetanseoppnåelse fra videregående opplæring ni år etter at de startet*. Vi vet at blant de som har oppnådd studiekompetanse er det noen som ikke blir studenter, og vi spør *hva som skiller studiekompetente som begynte fra studiekompetente som ikke begynte i høyere utdanning?* Når vi måler kompetanseoppnåelse i 2011, dvs. ni år etter at våre respondenter begynte i videregående opplæring, vet vi at mange har begynt i høyere utdanning, og vi spør *hva som er den høyest oppnådde utdanningskompetanse ni år etter at de begynte i videregående opplæring*.

I kapittel 3 ser vi på hvordan det har gått med personene innenfor arbeidslivet. De som er ferdige med videregående opplæring kan i hovedsak følge tre veier: De kan begynne å jobbe, de kan begynne å studere eller de havner utenfor arbeidsliv og utdanning (som arbeidsledige, på tiltak eller som mottakere av offentlig støtte). Tidligere forskning i Norge har vist at personer som ikke fullfører videregående opplæring kommer svakere ut i arbeidsmarkedet enn de som har fullført og bestått (Grøgaard m.fl. 2002, Grøgaard 2006, Falch & Nyhus 2009, Opheim 2009, Støren 2011). Også internasjonalt har man funnet dette (OECD 2008, OECD 2013a).

Vi vil undersøke hvordan dette er for våre respondenter, om lag halvparten av de rundt 2 0000 personene som startet i videregående skole på Østlandet i 2002. Først gir vi en beskrivelse av forholdet mellom oppnådd kompetanse og posisjon i utdanning og arbeidsliv i november 2011. Deretter spør vi *hvordan det har gått i utdanning og arbeid for de som har begynt i høyere utdanning*. Videre ser vi nærmere bare på *de som ikke har begynt i høyere utdanning, og spør hvilke forhold som har betydning for om disse er utenfor eller innenfor arbeidslivet som 25-åringer*.

En drøftende oppsummering av våre analyser, funn og konklusjoner er presentert helt foran i denne rapporten.

2 Oppnådd kompetanse som 25-åringer – ni år etter starten i videregående

I dette kapitlet skal vi se på hvordan det har gått med våre respondenter innenfor utdanningssystemet. Vi kartlegger kompetanseoppnåelse fra videregående ni år etter oppstart, før vi spør *hvilke forhold som har betydning for oppnådd kompetanse fra videregående opplæring ni år etter oppstart?* Vi vet at blant de som har oppnådd studiekompetanse er det noen som ikke blir studenter, og vi spør *hva som skiller studiekompetente som begynte fra studiekompetente som ikke begynte i høyere utdanning?* Vi kartlegger hva som er den høyest oppnådde utdanningskompetanse ni år etter at de begynte i videregående, før vi til slutt i kapitlet spør *hvilke forhold som har betydning for høyest oppnådde kompetansenivå ved 25-års alder?*

2.1 Kompetanseoppnåelse fra videregående opplæring etter ni år

Vi starter med å undersøke kompetanse oppnådd fra videregående frem til september 2011. I *Bortvalg og kompetanse* fulgte vi disse elevene i fem år frem til september 2007. De som ikke hadde fullført da, har hatt mulighet til å gjøre det i årene som fulgte. Vi viser kompetanseoppnåelse etter fem år, utviklingen fra fem til ni år, samt status etter ni år. Tallene bygger både på registreringer i *Bortvalg og kompetanse* og registrert kompetanse i SSB⁷.

Figur 2.1 viser at i vårt utvalg hadde 71 prosent bestått etter fem år, hvorav 54,2 prosent hadde oppnådd studiekompetanse, 13,7 prosent hadde oppnådd yrkeskompetanse og 3,1 prosent hadde oppnådd dobbelkompetanse (både studie- og yrkeskompetanse). 29 prosent hadde ikke fullført og bestått etter fem år. Av disse hadde

- 12,4 prosent gjennomført hele løpet, men ikke bestått fordi de hadde styrk i et eller flere fag eller til fagprøven
- 3,2 prosent enda ikke bestått og fortsatte inn i det sjette året
- 12,3 prosent sluttet før de var ferdige og var ute av videregående opplæring
- 1,1 prosent sluttet tidlige, men fortsatte i videregående høsten 2007.

Figur 2.1 viser videre at i løpet av perioden fra 2007 til 2011 er det ytterligere 6,4 prosent som fullfører og består videregående opplæring, slik at per november 2011, ni år etter at de startet, er det i alt 77,4 prosent som har fullført og bestått. For hele landet var det i 2000-kullet om lag 77 prosent som hadde fullført og bestått etter ni år. Denne andelen har variert mellom 77 og 79 prosent for kullene mellom

⁷ For en nærmere redegjørelse av hvordan kompetansen er målt, se vedlegg.

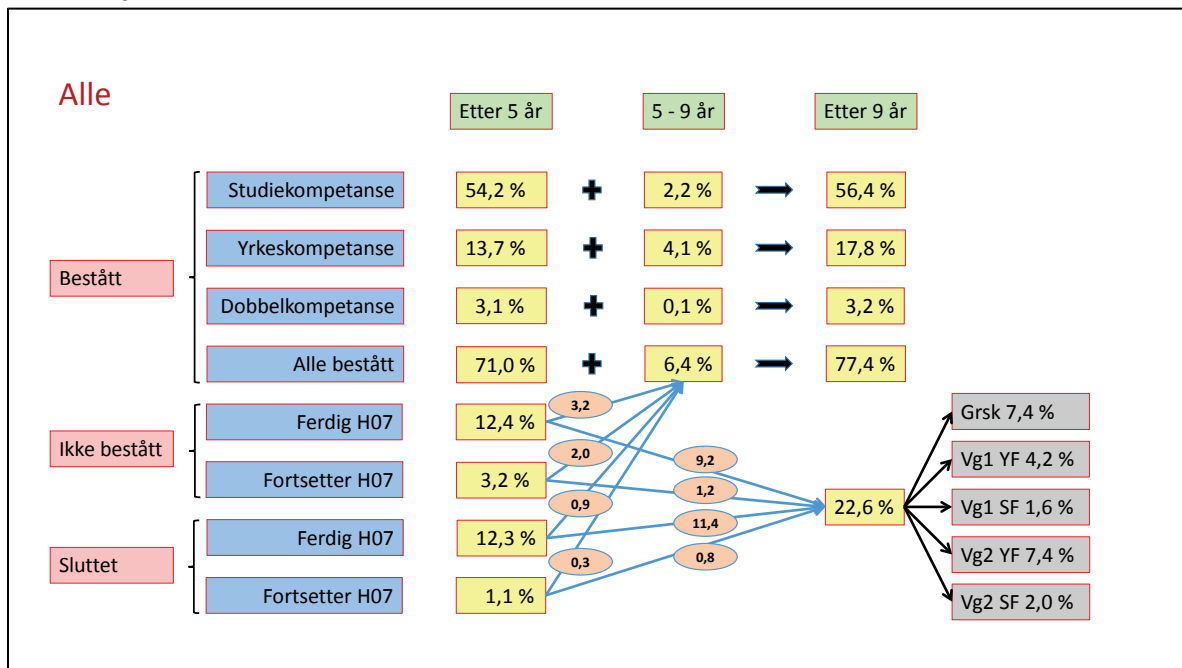
1994 og 2000 (Utdanningsdirektoratet 2012). De 6,4 prosent blant våre respondenter som fullførte og besto mellom 2007 og 2011 fordeler seg slik at i 2011 er det

- 56,4 prosent som har studiekompetanse, etter en økning på 2,2 prosentpoeng
- 17,8 prosent som har yrkeskompetanse, etter en økning på 4,1 prosentpoeng
- 3,2 prosent som har dobbelkompetanse, etter en økning på 0,1 prosentpoeng.

Tallene viser også at de aller fleste (96 prosent) av de som har oppnådd studiekompetanse hadde oppnådd denne etter fem år. For de som har oppnådd yrkeskompetanse er det annerledes. Her viser tallene at en betydelig andel ($4,1/17,8=23$ prosent) har brukt mer enn fem år på dette. Gevinsten av å kunne komme tilbake og fullføre videregående, er altså vesentlig større blant de som har begynt på yrkesfag enn studieforberedende.

Likevel er det ni år etter oppstart i videregående ikke flere enn 21 prosent (inkl. dobbelkompetanse) som har oppnådd yrkeskompetanse. Det er svært interessant at bare hver femte elev oppnådde yrkeskompetanse når vi vet at om lag halvparten av elevene begynte på et yrkesfaglig utdanningsprogram ni år tidligere. Forklaringen på at så mange som begynner på yrkesfag ikke ender opp med yrkeskompetanse er tredelt; mange slutter (enten fordi de ikke ønsker å fortsette eller fordi de ikke får læreplass), mange stryker og mange velger påbyggeveien.

Figur 2.1 Kompetanseoppnåelse fem og ni år etter starten i videregående opplæring. Sju fylker. Alle tall i prosent av n=9343.

De 6,4 prosent som fullfører og består mellom fem og ni år etter oppstart i videregående, utgjør om lag hver femte av de 29 prosent som ikke hadde fullført og bestått etter fem år. Figuren viser også at de 6,4 prosent som besto i fireårsperioden 2007-2011 er rekruttert både blant de som per september 2007 hadde gjennomført hele videregående-løpet uten bestått (enten de var ferdige eller fortsatte) og blant tidligere sluttet.

Av de 15,6 prosent som hadde gjennomført hele løpet uten å bestå per september 2007, har i alt 5,2 prosentpoeng fullført og bestått i 2011, dvs. hver tredje av disse. Blant tidligere sluttet viser tallene at 1,2 prosentpoeng av i alt 13,4 prosent har kommet tilbake og bestått, dvs. hver ellevte. Det er altså en langt høyere andel blant de som hadde gjennomført uten å bestå som kommer tilbake og fullfører enn blant sluttet. Noe av dette kan nok forklares ved seleksjon til de to gruppene. De tidligere strykerne hadde et karaktersnitt ut ungdomsskolen på 3,35, mens de tidligere sluttet hadde 3,03 (ikke i tabell). Når vi kjenner karakterenes betydning er det sannsynlig at strykere som vender tilbake klarer

seg noe bedre enn sluttere som vender tilbake. Men dette forklarer ikke hele forskjellen, og det er vår vurdering av vi her får illustrert at når de unge først har avbrutt videregående opplæring, er det vanskelig å få dem tilbake. Har de derimot holdt ut, selv med noen stryk, er det lettere å få dem gjennom til en fullført og bestått videregående opplæring.

Ni år etter at de begynte i videregående er det i alt 22,6 prosent som ikke har fullført og bestått. Figur 2.1 viser også hvilket utdanningsnivå de har nådd. Vi ser at

- 7,4 prosent har grunnskolen som høyest gjennomførte utdanning
- 4,2 prosent har fullført og bestått Vg1⁸ på et yrkesfaglig utdanningsprogram
- 1,6 prosent har fullført og bestått Vg1 på et studieforbereende utdanningsprogram
- 7,4 prosent har fullført og bestått Vg2 på et yrkesfaglig utdanningsprogram⁹
- 2,0 prosent har fullført og bestått Vg2 på et studieforbereende utdanningsprogram.

Vi ser at de som ikke har fullført etter ni år kan deles i tre grupper som er nesten jevnstore, de som ikke har fullført noen utdanning i videregående (7,4 prosent), de som har fullført Vg1 (6,8 prosent) og de som har fullført Vg2 (9,4 prosent). Man kan tenke seg at når disse har klart å fullføre Vg2, har de et potensial til også å fullføre hele løpet. En ekstra innsats i forhold til disse gruppene kunne muligens øke andelen fullført og bestått vesentlig. Vi merker oss også at av de som har fullført Vg1 eller Vg2 har den alt overveiende del fullført dette innenfor et yrkesfag. Særlig merker vi oss at 7,4 prosent av de som ikke har fullført og bestått etter ni år, har fullført et yrkesfaglig Vg2. Med utgangspunkt i tidligere forskning (bl.a. Markussen & Gloppen 2012, Markussen & Seland 2012), er det grunn til å anta at disse i hovedsak har sluttet etter Vg2 yrkesfag fordi:

- De har ikke fått en læreplass etter å ha avsluttet Vg2
- De har ikke ønsket å begynne i lære, og har sluttet etter Vg2
- De har ikke ønsket å begynne på påbygging til generell studiekompetanse, og har sluttet etter Vg2

Vi ser igjen en dokumentasjon på at det er innebygget en strukturell hindring etter yrkesfaglig Vg2 i videregående (Markussen m.fl. 2008, Vibe m.fl. 2013). For det første er det ikke tilstrekkelig med læreplasser slik at alle som ønsker det, kan fortsette i lære. For det andre har det historisk ikke vært nok plasser innenfor Vg3 i skole til at de som ikke får eller ikke ønsker seg en læreplass, kan få fullføre yrkesutdanningen sin i skole. I tillegg ser det ut til at den tilpassede opplæringen på påbygging til generell studiekompetanse ikke er god nok, slik at elever som sliter faglig og som ønsker å skifte kurs fra yrkesfag til studieforbereende dermed ikke får tilstrekkelig hjelp til å make dette vanskelige løpet (Markussen & Gloppen 2012).

Kompetanseoppnåelse i de sju fylkene

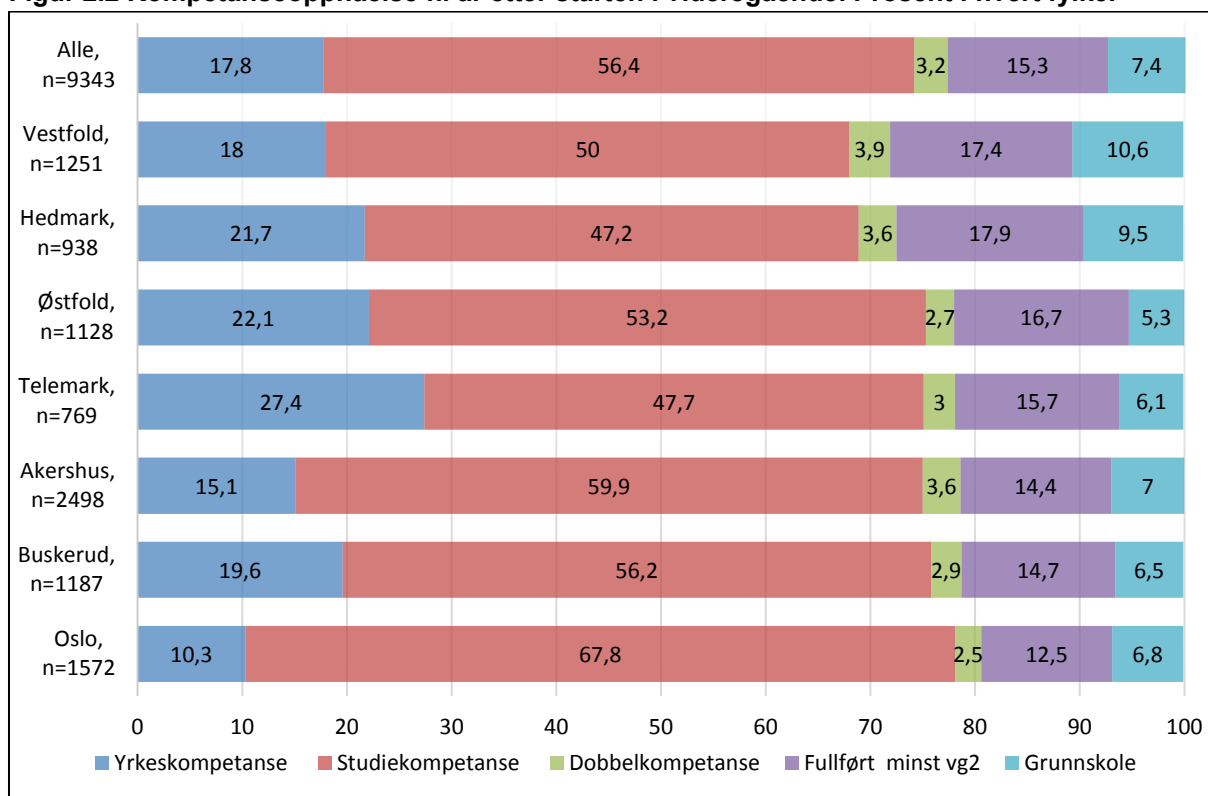
Vi har sett nærmere på hvordan det bildet vi har tegnet over ser ut i de enkelte fylkene, og presenterer fylkesvise figurer i vedlegg. Figurene som viser fylkesvis kompetanseoppnåelse etter fem og ni år viser sammenfallende mønstre. Tallene er ulike, men vi ser noen fellestrekk, bl.a. at når noen først har sluttet er det vanskeligere å få dem til å returnere enn om de har gjennomført uten bestått, og at en stor andel av de som ikke har fullført etter ni år, har bestått Vg2 på yrkesfag.

For lettere å kunne sammenligne på tvers av fylker, har vi sammenstilt noen av tallene i to nye figurer (figur 2.2 og figur 2.3). Figur 2.2 viser at andelen som har fullført og bestått etter ni år er høyest i Oslo (80,6 prosent), mens den er nesten like høy i Østfold, Akershus, Buskerud og Telemark (78 – 78,7 prosent). Andelen som har fullført og bestått etter ni år er betydelig lavere for de som begynte i videregående skole i Vestfold (71,9 prosent) og Hedmark (72,5 prosent).

⁸ Vi bruker betegnelsen Vg1, Vg2 og Vg3 i denne rapporten, selv om vi studerer et Reform 94 kull, da betegnelsene var grunnkurs, Vg1 og Vg2

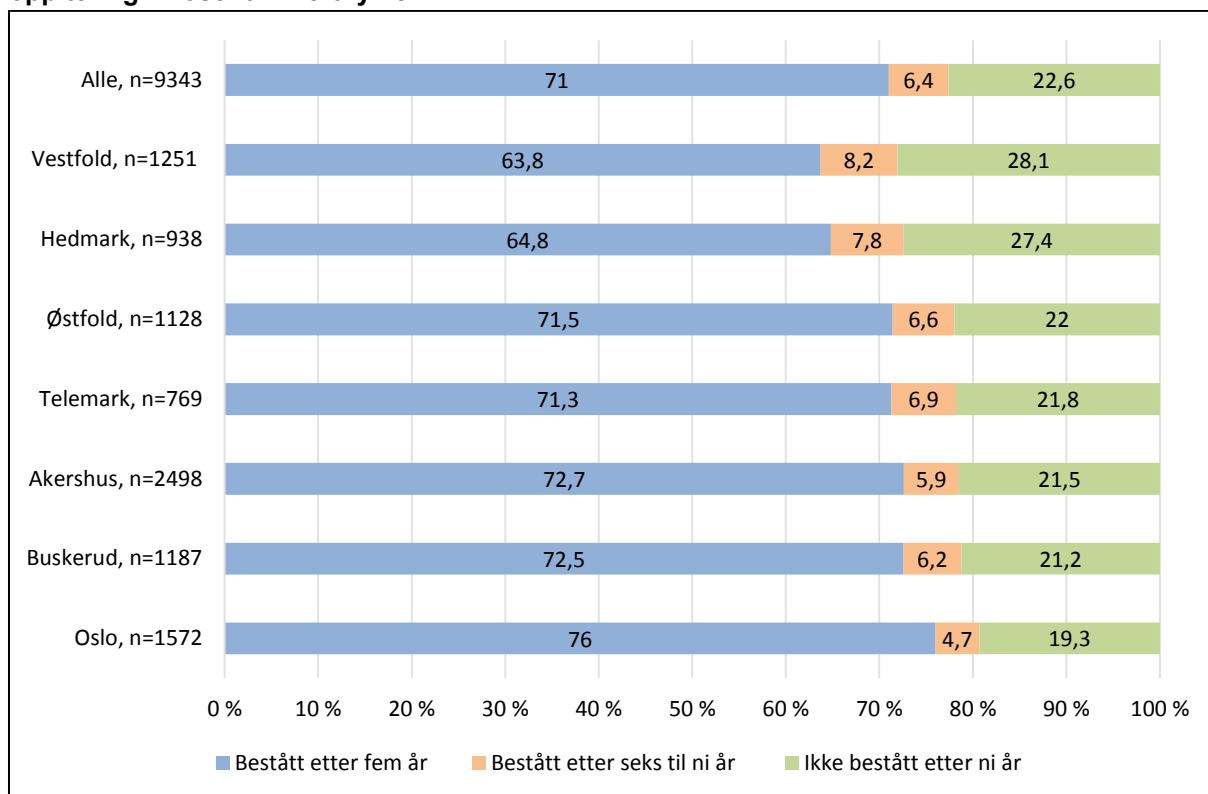
⁹ I dette tallet har vi også inkludert 30 elever (0,3 prosent) som har fullført Vg3 innenfor elektrofag eller mekaniske fag i utdanninger hvor læretida starter etter Vg3. Dette gjelder også i de fylkesvise figurene i vedlegg (Østfold 0,5%, Akershus 0,2%, Oslo 0,1%, Hedmark 0,9%, Buskerud 0,2%, Vestfold 0,4% og Telemark 0,3%)

Figur 2.2 Kompetanseoppnåelse ni år etter starten i videregående. Prosent i hvert fylke.

p=.000 (kvikvadrattest)

Figur 2.3 Øking i andelen fullført og bestått fra fem til ni år etter starten i videregående opplæring. Prosent i hvert fylke.

Figur 2.2 viser også at sammensetningen av kompetanse varierer fylkene mellom. I Oslo har nesten sju av ti oppnådd studiekompetanse, mens bare om lag hver tiende har oppnådd yrkeskompetanse. I de fire mest «perifere» Østlandsfylkene Telemark, Vestfold, Hedmark og Østfold er det rundt 50 prosent som har oppnådd studiekompetanse. I disse fylkene er det til gjengjeld langt flere som har oppnådd yrkeskompetanse, om lag hver femte, med unntak av Telemark hvor dette gjelder mer enn hver fjerde. Det mest hovedstadsnære fylket, Akershus, har nest høyest andel oppnådd studiekompetanse og nest lavest andel oppnådd yrkeskompetanse.

I figur 2.3 viser vi økningen fra 2007 til 2011 i andelen som har fullført og bestått videregående i de ulike fylkene, og vi ser at den fylkesvise rangeringen er den samme etter henholdsvis fem og ni år. Men vi ser også en utjevning over tid. De fylkene som hadde lavest kompetanseoppnåelse etter fem år er de fylkene der veksten i perioden 2007-11 er størst i prosentpoeng. Resultatet er at avstanden mellom fylkene i andelen fullført og bestått reduseres. Om vi bruker ytterpunktene som eksempel, ser vi at etter fem år var det 12,2 prosentpoeng flere som hadde bestått i Oslo enn i Vestfold, mens forskjellen mellom de to fylkene er redusert til 8,7 prosentpoeng når kompetanseoppnåelsen måles etter ni år. Vi ser altså at i noen av fylkene har man hentet ut mer av potensialet i løpet av de fem første årene, mens i andre har man brukt lenger tid på å få en del av ungdommene sine til å fullføre og bestå. En hypotese kan være at når det har gått noen år til, vil de fylkesvise forskjellene ha krympet ytterligere.

Ulike veier til studie- og yrkeskompetanse

Vi har også sett på hvilke veier de som har oppnådd studiekompetanse henholdsvis yrkeskompetanse har fulgt (tabell 2.1 og 2.2).

Tabell 2.1 Veien frem til studiekompetanse målt per 1.oktober 2011. Hvilket utdanningsprogram gikk de på? Inklusive de med dobbelkompetanse. Prosent.

	Antall	Prosent av alle	Prosent av de som oppnådde studiekompetanse
Ikke studiekompetanse	3776	40,4	
Allmenne fag	3436	36,8	61,7
Påbygg	900	9,6	16,2
Musikk, dans, drama	256	2,7	4,6
Idrettsfag	372	4,0	6,7
Medier og kommunikasjon	204	2,2	3,7
Formgivning	336	3,6	6,0
Naturbruk	63	,7	1,1
Total	9343	100,0	100,0

Majoriteten, 62 prosent, av de som oppnådde studiekompetanse gjorde dette gjennom utdanningsprogram for allmenne fag. Men vi merker oss at så mange som 16 prosent gikk via påbygging til generell studiekompetanse, og 22 prosent fulgte en av de fem andre mulige veiene. Dersom dette hadde vært målt i seinere årskull, ville trolig andelen langs påbyggsveien vært større. Dette pga. kraftig vekst i andelen som velger påbygg; i 2001 begynte 12 prosent av yrkesfagelevne på påbygg, i 2007 var denne andelen økt til 20 prosent (Markussen & Gloppen 2012).

Majoriteten av de som oppnådde yrkeskompetanse gjorde dette gjennom fagopplæringsveien og oppnådde et fagbrev (17,4 prosent), mens et mindretall (3,6 prosent) hadde tatt yrkesutdanning i et skoleløp. De tre største gruppene av lærefag (byggfag, elektrofag og mekaniske fag) omfatter nær halvparten av de som har oppnådd yrkeskompetanse, og inkluderer vi helse- og sosialfag som utdannet mange både som lærlinger og elever, ser vi at sju av ti med oppnådd yrkeskompetanse kom fra disse fire utdanningsprogrammene.

Tabell 2.2 Veien frem til yrkeskompetanse målt per 1.oktober 2011. Hvilket utdanningsprogram gikk de på? Inklusive de med dobbelkompetanse. Prosent.

	Antall	Prosent av alle	Prosent av de som oppnådde yrkeskompetanse
Lærefag			
Byggfag	336	3,6	17,1
Elektro	329	3,6	16,7
Mekaniske fag	290	3,1	14,8
Helse- og sosialfag	143	1,5	7,3
Hotell- og næringsmiddelfag	125	1,3	6,4
Salg og servicefag	110	1,2	5,6
Formgivningsfag	105	1,1	5,4
Teknisk byggfag	79	0,8	4
Allmenne fag	42	0,4	2,1
Naturbruk	24	0,3	1,2
Medier og kommunikasjon	15	0,2	0,8
Trearbeidsfag	16	0,2	0,8
Kjemi- og prosessfag	13	0,1	0,7
Sum lærefag	1627	17,4	82,9
Skoleløp			
Helse- og sosialfag	254	2,7	13
Naturbruk	35	0,4	1,8
Medier og kommunikasjon	17	0,2	0,9
Tekniske byggfag	17	0,2	0,9
Formgivningsfag	11	0,1	0,6
Sum skoleløp	323	3,6	16,6
Ikke yrkeskompetanse	7382	79,0	
I alt	9343	100,0	100,0

2.2 Kompetanseoppnåelse etter fem eller ni år og noen sentrale bakgrunnsvariabler

I sluttrapporten fra prosjektet *Bortvalg og kompetanse* viste vi, som omtalt i kapittel 1, en analyse som identifiserte forhold (variabler) med betydning for utfall av videregående opplæring, slik figur 1.1 viser. Vi har sett på noen av disse variablene i forhold til om personene i denne studien har fullført etter fem eller ni år eller ikke i det hele tatt. Dette fremgår av tabellene 2.3 – 2.7.

Karakterer og fravær

Tabell 2.3 viser en tydelig sammenheng mellom karakternivået fra tiende klasse og når de unge har fullført og bestått. De som har fullført etter fem år hadde et karaktersnitt som lå betydelige 0,8 karakterer over de som fullførte mellom seks og ni år etter starten på videregående, mens de som fortsatt ikke har fullført etter ni år hadde et enda lavere karaktersnitt fra tiende klasse.

Det samme mønsteret ser vi for fravær i tiende klasse. De som har fullført etter fem år hadde et lavere fravær enn de som fullførte etter ni år, mens de som fortsatt ikke hadde fullført etter ni år hadde det høyeste fraværet. Tabell 2.3 viser at jo lavere karakterer og jo høyere fravær fra tiende jo lengere tid går det før man har fullført og bestått videregående. Eta-koeffisienten viser at sammenhengen er vesentlig sterkere mellom karakterer og utfall enn mellom fravær og utfall av videregående opplæring.

Tabell 2.3 Når fullført og bestått i forhold til karakterer og fravær fra tiende klasse.

	Snittkarakter	Fravær
Bestått etter fem år n=6630	4,24	4,73
Bestått 6-9 år, n=597	3,44	6,63
Ikke bestått etter 9 år, n=2116	3,13	8,80
Eta	.550	.240
Signifikanssannsynlighet	.000	.000

Kjønn

Tabell 2.4 viser at det var en større andel jenter enn gutter som hadde bestått etter fem år. Forskjellen var 11 prosentpoeng i jentenes favør. I løpet av de neste fire årene er det en større andel gutter som fullfører og består; guttene haler inn på og det skjer en utjevning. Men også etter ni år er det en større andel jenter enn gutter som har fullført og bestått, 81 i forhold til 73,8 prosent. Forskjellen er redusert til sju prosentpoeng, men den er fortsatt betydelig.

Tabell 2.4 Når fullført og bestått i forhold til kjønn. Prosent

	Jente, n=4581	Gutt, n=4762	Alle, n=9343
Bestått etter fem år, n=6630	76,5	65,6	71,0
Bestått 6-9 år, n=597	4,5	8,2	6,4
Ikke bestått etter 9 år, n=2116	19,0	26,1	22,6
Alle	100	100	100

p=.000 (kvikvadrattest)

Bosituasjon

Tabell 2.5 viser at det var langt større andel som hadde fullført og bestått blant de som bodde sammen med både biologisk mor og far (inkludert adoptivforeldre) som 15-åringer sammenlignet med andre grupper.

Tabell 2.5 Når fullført og bestått i forhold til bosituasjon ved 15-års alder. Prosent

	Både mor og far, n=6223	Far/mor/litt hos hver, n=2901	Fosterhj, inst, o.a. i.s. n=216	Alle n=9343
Bestått etter 5 år, n=6630	77,8	58,8	37,4	71,0
Bestått 6-9 år, n=597	5,6	7,9	9,6	6,4
Ikke bestått etter 9 år, n=2116	16,6	33,4	53,0	22,6
Alle	100	100	100	100

p=.000 (kvikvadrattest)

Vi ser at nesten 20 prosentpoeng flere hadde fullført etter fem år blant de som bodde med begge sammenlignet med de som bodde litt hos hver eller hos en av foreldrene. Det skjer en liten utjevning de neste fire årene, men etter ni år er det fortsatt stor variasjon – 17 prosentpoeng - i andelen fullført og bestått mellom de som hadde bodd med begge (83,4 prosent) og de som hadde bodd litt hos hver eller hos en av foreldrene (66,6 prosent). Denne variasjonen er betydelig, så selv om dette ikke er en nettoeffekt, viser dette at de som har bodd sammen med begge foreldrene har noen fordeler i forhold til suksess i utdanningssystemet. Og ser vi på den tredje gruppen, de som ikke hadde bodd sammen med noen av foreldrene som 15-åringer, ser vi at forskjellene er enda større. Sammenlignet med de som bodde sammen med begge foreldrene, var andelen som hadde fullført og bestått 40 prosentpoeng lavere etter fem år og 36 prosentpoeng lavere etter ni år.

Foreldrenes utdanning

Tabell 2.6 viser at det er en tydelig og sterk sammenheng mellom foreldres utdanning og andelen fullført og bestått etter fem år. Der foreldrene hadde høyere utdanning hadde 80 prosent bestått etter fem år, mot 66,7 prosent der høyeste utdanning var videregående og så vidt over 40 prosent der foreldrene hadde grunnskole som høyeste utdanningsnivå. Det er altså en variasjon på 37 prosentpoeng i andelen fullført og bestått etter fem år mellom ytterpunktene. Vi ser at det skjer en viss utjevning i den neste fireårsperioden, ved at andelen som består i disse årene er størst blant de med lavest og minst blant de med høyest utdanningsnivå hjemme. Men utjevningen er ikke stor, slik at etter ni år er det fortsatt store forskjeller i andelen fullført og bestått etter foreldrenes utdanningsnivå. Da er andelen bestått om lag 85 prosent der foreldrene hadde høyere utdanning, om lag 75 prosent der foreldrene hadde videregående og 52 prosent der foreldrene hadde grunnskole som høyeste utdanning. Variasjonen mellom ytterpunktene er fortsatt betydelige 33 prosentpoeng. Selv om dette ikke er en nettoeffekt, indikerer tallene at foreldrenes utdanning har vesentlig betydning for hvordan man selv gjør det innenfor videregående opplæring, også når dette måles når respondentene er 25 år gamle.

Tabell 2.6 Når fullført og bestått i forhold til foreldres høyeste utdanning. Definert etter forelder med høyest utdanning. Prosent

	Høyere utdanning n=4793	Videregående n=3590	Grunnskolen n=960	Alle n=9343
Bestått etter fem år, n=6630	79,9	66,7	42,3	71,0
Bestått 6-9 år, n=597	4,8	7,6	9,7	6,4
Ikke bestått etter 9 år, n=2116	15,3	25,7	48,0	22,6
Alle	100	100	100	100

p=.000 (kvikvadrattest)

Majoritets- og minoritetsspråklige

Tabell 2.7 viser at etter fem år var det størst andel som hadde bestått blant majoritetsungdommen¹⁰ og ikke-vestlige etterkommere, og lavest andel blant ikke-vestlige innvandrerungdommer. I løpet av den neste fireårsperioden øker andelen bestått mest blant majoritetsungdommen, slik at forskjellen i fullført og bestått øker til majoritetsungdommens fordel. Etter fem år var det 11,3 prosentpoeng flere majoritetsungdommer som hadde fullført og bestått sammenlignet med ikke-vestlige innvandrere, etter ni år er forskjellen økt til 13,2 prosentpoeng.

Tabell 2.7 Når fullført og bestått i forhold til majoritets- og minoritetsspråklige. Prosent

	Majoritet, inkl vestlig, n=8621	Ikke-vest etterk, n=257	Ikke-vest innv, n=465	Alle n=9343
Bestått etter 5 år, n=6630	71,5	70,8	60,2	71,0
Bestått 6-9 år, n=597	6,6	3,9	4,7	6,4
Ikke bestått etter 9 år, n=2116	21,9	25,3	35,1	22,6
Alle	100	100	100	100

p=.000 (kvikvadrattest)

Oppsummering

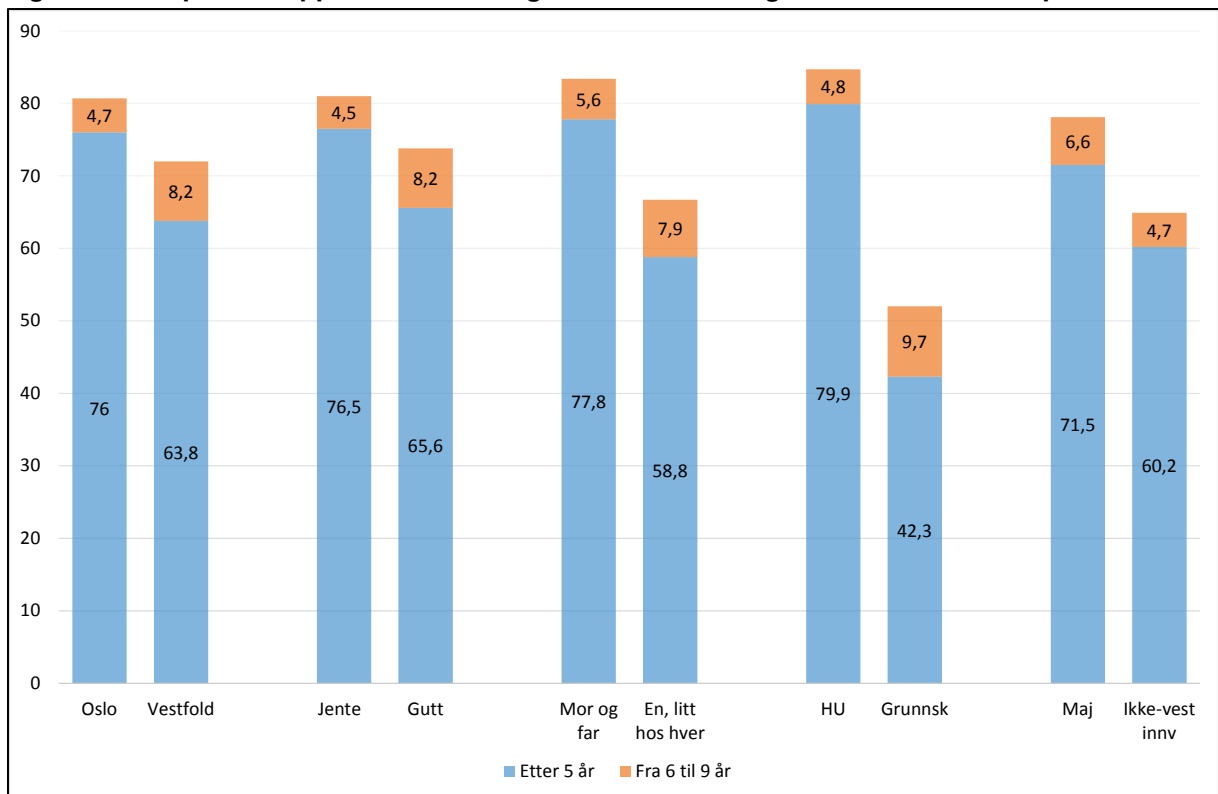
Når vi oppsummerer det vi ser i figur 2.3 og tabellene 2.3 – 2.7, ser vi sterk sammenheng mellom disse forholdene og utfallet av videregående opplæring, selv når dette måles ni år etter oppstarten. Vi finner at de som fullførte etter fem år i gjennomsnitt hadde et vesentlig bedre karakter og lavere fravær fra tiende klasse enn de som fullførte etter ni år. I figur 2.4 har vi sammenlignet ytterpunkter for de øvrige variablene vist over, både etter fem og ni år. Vi finner at etter ni år er det

- Ni prosentpoeng flere som fullførte og besto i Oslo enn i Vestfold

¹⁰ Vi har inkludert vestlige etterkommere og innvandrere i denne gruppen, da de utgjorde et lite antall (n=146)

- Sju prosentpoeng flere jenter enn gutter som fullførte og besto
- 17 prosentpoeng flere som fullførte og besto blant de som bodde sammen med begge foreldrene som 15-åringer, sammenlignet med de som bodde hos en av foreldrene eller litt hos hver
- 33 prosentpoeng flere som fullførte og besto når foreldrene hadde høyere utdanning sammenlignet med der foreldrene hadde grunnskole som sin høyeste utdanning
- 13 prosentpoeng flere som fullførte og besto blant majoritetsungdom sammenlignet med ikke-vestlige innvandrerungdom

Figur 2.4 Kompetanseoppnåelse etter 5 og 9 år for noen bakgrunnsvariabler. Ytterpunkter.

Vi ser også at det skjer en utjevning mellom ulike grupper i andelen som har fullført og bestått etter fem henholdsvis ni år:

- Den fylkesvise variasjonen i andelen som fullfører og består reduseres ved at de fylkene som hadde svakest kompetanseoppnåelse etter fem år tar inn på de andre fylkene etter ni år.
- Det er større andel jenter som fullfører og består, men guttene har tatt innpå etter ni år.
- Det er større andel blant de som bodde sammen med mor og far som 15-åringer som fullfører og består, men de som ikke gjorde det har tatt innpå etter ni år.
- Det er større andeler som fullfører og består jo høyere utdanning foreldrene har, men de med lavere utdanning har tatt innpå etter ni år.

For alle disse fire forholdene ser vi altså at når man får ta tida til hjelp, har de som har hatt et svakere utgangspunkt i forhold til å fullføre og bestå, hentet inn noe av forspranget, men langt fra alt; selv etter ni år ser vi at Osloelevene, jentene, de som bor sammen med begge foreldrene og de som har foreldre med høyere utdanning har fullført og bestått i størst grad.

Den utjevningen som observeres når det gjelder fylke, kjønn, bosituasjon og foreldrenes utdanningsnivå, observeres ikke i relasjonen mellom majoritets- og minoritets elever. Her viser analysen det motsatte, de som hadde fullført i lavest grad etter fem år, sakter ytterligere akterut etter ni år. Det kan se ut som om fordelene av å tilhøre majoritetsbefolkningen øker over tid.

2.3 Hvilke forhold har betydning for kompetanseoppnåelse fra videregående etter ni år?

Innledningsvis i kapittel 1 presenterte vi hovedtrekkene i analysen fra *Bortvalg og kompetanse*, som viste hvilke forhold som har betydning for kompetanseoppnåelse fra videregående opplæring **fem** år etter oppstart. Vi skal nå presentere resultatene av en analyse av hvilke forhold som har betydning for kompetanseoppnåelse fra videregående **ni** år etter oppstart. Dette er, i motsetning til de bivarierte analysene presentert på de foregående sidene, en multivariat logistisk regresjonsanalyse¹¹ som har som siktemål å identifisere hvilke forhold som, under betingelsen alt annet likt, har direkte betydning for denne kompetanseoppnåelsen. I analysen er den avhengige variabelen todelt; den skiller mellom de som har fullført og oppnådd studie- eller yrkeskompetanse etter ni år og de som ikke har gjort det.

De uavhengige variablene vi inkluderte i analysen var:

1. Bakgrunnsvariabler: Kjønn, majoritets-/minoritetstilhørighet, foreldres utdanning, foreldres arbeidsmarkedstilknytning, boposisjon ved 15 års alder, foreldres vurdering av og interesse i utdanning. Disse variablene er samlet inn da elevene gikk i tiende klasse.
2. Prestasjoner/kunnskapsnivå: Gjennomsnittskarakter fra slutten av tiende klasse. Her - i motsetning til variablene som nevnes i neste punkt - velger vi altså å bruke et mål fra tiende klasse. Grunnen til dette er at vi ønsker å undersøke betydningen av det elevene har med seg inn i videregående skole av kunnskaper og ferdigheter, i forhold til ulike mål på engasjement og identifikasjon i videregående opplæring, bl.a. for de valgene de gjør etterpå, som f.eks. valget om å bli student eller ikke¹².
3. Ulike mål på skoleerfaring og skole-engasjement¹³: Egenvurdering, vurdering av undervisningen, vurdering av trivsel og miljø, ambisjoner, motivasjon, atferd, fravær, bruk av fritid. Disse variablene er samlet inn i Vg1 for at vi skal kunne analysere data om elevenes opplevelser og engasjement knyttet til det å være elev i videregående skole¹⁴, og hvilken betydning dette har i relasjon til det de har med seg inn i videregående opplæring, som bakgrunn og tilegnet kunnskaps- og ferdighetsnivå.
4. Kontekst: Om elevene begynte videregående opplæring i yrkesfag eller studieforbereende. Fylke der de begynte i videregående.

¹¹ Logistisk regresjonsanalyse er en analysemetode hvor det er mulig *samtidig* å undersøke effekten av *flere* forhold (variable) på den avhengige variabelen. Metoden sammenligner effekten av enkeltforhold (uavhengige variable) på det fenomenet vi undersøker (den avhengige variabelen), i dette tilfellet om respondentene har fullført og oppnådd studie- eller yrkeskompetanse etter ni år eller om de ikke har gjort det, samtidig som alle andre forhold holdes fast. Effektene vi finner gjelder derfor under betingelsen alt annet likt. Metoden krever at den avhengige variabelen er todelt. Det betyr at den avhengige variabelen bare har to utfall, «kompetanse» eller «ikke-kompetanse». De beregnede effektene vil avhenge av hvordan referansegruppa defineres. Denne definisjonen påvirker nivået på de beregnede sannsynlighetene. Hvis sammenligningsgruppa (referansegruppa) har meget høy kompetanseoppnåelse (minst 80 prosent) eller meget lav kompetanseoppnåelse (maksimalt 20 prosent) vil en beregnet forskjell mellom to grupper gi mindre utslag målt i sannsynlighet (eller prosent forskjell) enn om sammenligningsgruppa har en kompetanseoppnåelse rundt f.eks. 50 prosent. Formelen som er brukt for å beregne sannsynlighetene er $p = \frac{\exp(Z)}{1 + \exp(Z)}$. Her er $\exp(Z)$ Eulers konstant e med Z som eksponent. Z refererer til høyre side i den logistiske regresjonsligningen som er en lineær kombinasjon av alle variabler som inngår i regresjonsligningen ($Z = a + b_1X_1 + b_2X_2 + \dots + b_nX_n$, der X_1, \dots, X_n er variabler, b_1, \dots, b_n er estimerte stigningskoeffisienter/effekter og a er konstantledd).

¹² For øvrig er korrelasjonen mellom karakterene fra tiende klasse og Vg1 for de som har oppnådd studiekompetanse $r=0,71$, og for hele utvalget $r=0,76$. Dette indikerer at det ikke ville påvirket utfallet av analysen vesentlig om vi hadde brukt karaktersnittet fra Vg1 i stedet.

¹³ Det fins en svært omfattende internasjonal litteratur om engagement og dropout. For en god oversikt se Rumberger (2011). Se også Lødding & Holen (2013) for en god norsk drøfting av dette. Her vil det også fremgå at forholdet mellom engagement og motivasjon ikke er helt avklart i litteraturen

¹⁴ Det er samlet inn data om de samme forholdene i tiende klasse, Vg1, Vg2 og Vg3. Vi har valgt å bruke Vg1-svarene, og dermed la Vg1-opplevelsene representere elevenes vurderinger av ulike sider ved det å være elev i videregående skole. Det ideelle hadde selvsagt vært å kunne bruke data fra alle årene i videregående, men ettersom svarprosenten i datainnsamlingen synker gjennom videregående skole, ville dette medført en betydelig reduksjon i antall respondenter inkludert i analysene.

I den endelige modellen har vi bare tatt med de variablene som hadde signifikant nettoeffekt på utfallet av videregående opplæring etter ni år (tabell 2.8). Når vi gjennom denne analysen identifiserer direkte nettoeffekter, betyr det at en rekke forhold som ikke fremkommer med signifikant effekt her, likevel kan ha indirekte betydning for utfallet av videregående. Når vi f.eks. finner at det ikke er direkte effekt av kjønn på utfallet av videregående etter ni år, kan det fortsatt være kjønnsforskjeller, men disse kan formidles bl.a. via karakterene fra grunnskolen ved at det er forskjell i grunnskoleprestasjoner for jenter og gutter.

Tabell 2.8 Sannsynlighet for å ha fullført og bestått videregående opplæring ved 25 års alder. Logistisk regresjonsanalyse. N=7364

	B	S.E.	Wald	Exp(B)
<u>Foreldres høyeste utdanning.</u> Referansekategori: Høyere utdanning				
Grunnskole (ja=1, nei=0)	-,325	,127	6,564	,723
Videregående opplæring (ja=1, nei=0)	-,028	,080	,126	,972
Bodde med mor og far som 15-åring (ja=1, nei=0)	,545	,073	55,075	1,725
Mor jobber (i 2002) (ja=1, nei=0, usikker 0,5)	,272	,099	7,478	1,313
Foreldre er orientert mot studieforbereidende utdanningsprogram (-1,5=stemmer svært dårlig, 0= snitt, 1,5=stemmer svært godt)	,147	,046	10,281	1,159
Karaktersnitt fra tiende klasse (0-6)	1,064	,062	293,400	2,897
Eleven valgte utd ut fra ønske om å komme ut i jobb å tjene penger (-1,5=stemmer svært dårlig, 0= snitt, 1,5=stemmer svært godt)	,168	,052	10,596	1,183
Eleven er praktisk anlagt (-1,5=stemmer svært dårlig, 0= snitt, 1,5=stemmer svært godt)	-,137	,051	7,367	,872
Eleven jobber jevnt og trutt (-1,5=stemmer svært dårlig, 0= snitt, 1,5=stemmer svært godt)	,245	,061	16,323	1,277
Eleven trives i klassen (-2=stemmer svært dårlig, 0= snitt, 2=stemmer svært godt)	,094	,045	4,371	1,099
Eleven er innesluttet og ensom (-2=stemmer svært dårlig, 0= snitt, 2=stemmer svært godt)	-,099	,050	3,834	,906
Eleven bråker og forstyrrer undervisningen (-2=stemmer svært dårlig, 0= snitt, 2=stemmer svært godt)	,245	,084	8,548	1,277
Eleven har alvorlig atferdsavvik (-2=stemmer svært dårlig, 0= snitt, 2=stemmer svært godt)	-,212	,078	7,417	,809
Eleven har svært alvorlig atferdsavvik (-2=stemmer svært dårlig, 0= snitt, 2=stemmer svært godt)	,205	,085	5,797	1,227
Eleven er venneorientert (-2=stemmer svært dårlig, 0= snitt, 2=stemmer svært godt)	-,161	,048	11,017	,851
Elevens høyest planlagte utdanning (-2,5=grunnskolen, 0=snitt, 2,5=mer enn fire års høyere utdanning)	,171	,048	12,859	1,186
Elevens tanker om fullføring av videregående opplæring (-2=Nei, 0=snitt, 2=ja, med svært gode karakterer)	,306	,045	46,295	1,358
Fravær høsten i tiende klasse (0-100 prosent)	-,041	,005	67,168	,960
Konstant	-3,226	,374	138,114	,006

Nagelkerke $R^2=0,38$

Signifikant 0,1 prosent	Signifikant 1 prosent	Signifikant 5 prosent
-------------------------	-----------------------	-----------------------

For å gjøre resultatene av analysen lettere å forstå og forklare, presenterer vi figur 2.5. I figuren kan vi illustrere effekten av et og et enkeltforhold når andre forhold holdes fast. For å gjøre dette etablerer vi en referansegruppe, en gruppe elever som danner utgangspunkt for sammenligninger av ulike variablers betydning. Referansegruppen vi har definert, med utgangspunkt i de variablene som hadde signifikant effekt i analysen, er elever med foreldre med høyere utdanning, elever som bodde sammen

med begge foreldrene som 15-åring, mor var i jobb og elevene hadde ikke fravær fra skolen høsten i tiende klasse. På alle de andre variablene i analysen er referansegruppen gitt verdien null, noe som betyr at de representerer gjennomsnittselevne.

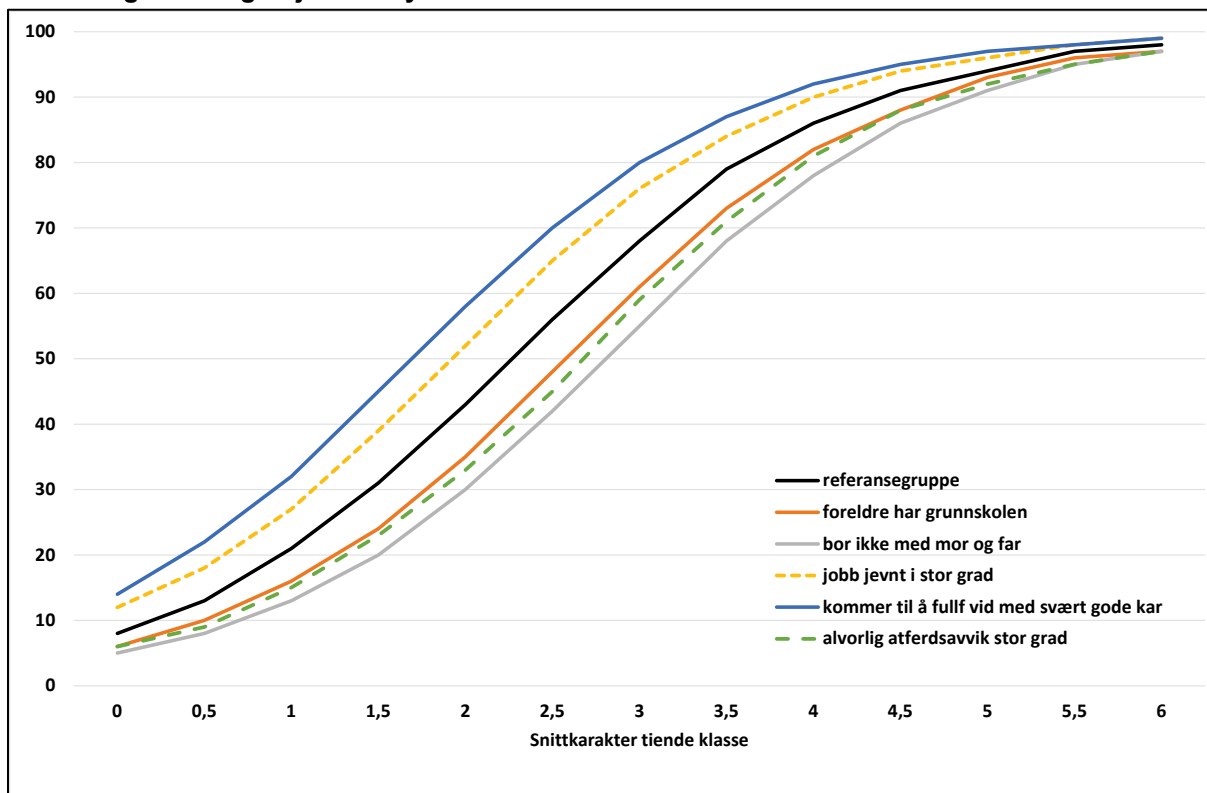
Karakterene fra tiende klasse har størst betydning

Analysen viser at det forholdet med størst betydning for om en elev hadde bestått videregående etter ni år eller ikke, var elevens karakterer fra slutten av ungdomsskolen. Dette viser vi i figur 2.5. ved å se på betydningen av karakterene for referansegruppen (den midtre svarte linjen).

Vi ser at når karakterene blir bedre, øker sannsynligheten for å fullføre og bestå vesentlig. For en referanseelev med 2 i snitt fra tiende, er sannsynligheten for fullført og bestått etter ni år 43 prosent, mens den for en elev med 5 i snitt er nesten 94 prosent. Dette er en betydelig forskjell, som viser hvor mye karakterene fra tiende klasse betyr, også når vi måler kompetanseopptak ni år etter oppstart i videregående.

Som vi har vist i kapittel 1 er det ikke tilfeldig hvem som oppnår gode karakterer i grunnskolen. Elever med foreldre med høyere utdanning, jenter, majoritetsungdom, de som bor sammen med begge foreldrene og de som har foreldre som støtter dem i skolearbeidet, presterer bedre i tiende klasse enn de som bærer de motsatte kjennetegnene. Dette betyr at karakterene, i tillegg til den direkte effekten de har på utfallet av videregående opplæring, også formidler en indirekte effekt av disse bakgrunnsvariablene gjennom deres påvirkning av karakterene fra grunnskolen.

Figur 2.5 Beregnet sannsynlighet for å ha fullført og bestått videregående opplæring ved 25 års alder. Logistisk regresjonsanalyse. N=7364

Bakgrunnsvariabler: Fortsatt effekt av foreldres utdanning og bosituasjon som 15-åring ni år etter

Analysen identifiserte også effekt av noen bakgrunnsvariabler. Vi merker oss at vi ikke lenger finner effekt av kjønn og majoritets-/minoritetstilhørighet. Det betyr at nettoeffekten av disse forholdene er utjevnet etter ni år. Når foreldrenes høyeste utdanning var grunnskole sammenlignet med når de

hadde høyere utdanning, reduserte dette sannsynligheten for at elevene hadde oppnådd studie- eller yrkeskompetanse ni år etter starten i videregående. I figur 2.5 er foreldre med grunnskole som høyeste utdanning representert med den tredje nederste oransje linjen. Den negative effekten av at foreldrene hadde grunnskole og ikke høyere utdanning illustreres ved avstanden til den svarte linjen (referansegruppen). Denne effekten varierer med elevenes karakternivå. Forskjellen er størst, 8 prosentpoeng, ved karakteren 2 og 2,5. For høyere karaktersnitt avtar forskjellen, og når snittet er 5 eller bedre, er forskjellen nesten eliminert: Når elevene er skoleflinke betyr foreldrenes utdanning nesten ingenting, mens for svakere elever, har det positiv effekt at foreldrene har høyere utdanning.

Vi fant også effekt av bosituasjon. De som hadde bodd sammen med begge foreldrene som 15-åringer fullførte og besto i større grad enn de som ikke hadde gjort dette. Elevene i referansegruppa bodde sammen med mor og far, og i figuren er de som ikke gjorde det, representert ved den nederste grå linjen. Betydningen av bosituasjon illustreres ved avstanden mellom denne linjen og referansegruppa. Vi ser at bosituasjon som 15-åring har større betydning for utfallet av videregående opplæring enn foreldrenes utdanning. Størst er betydningen i karaktersjiktet 2-3, hvor forskjellen i sannsynlighet for fullført og bestått er 13-14 prosentpoeng. Også for bosituasjon, som for foreldres utdanning, ser vi at betydningen reduseres når karakterene blir bedre, og for de med de beste karakterene ser vi at effekten av bosituasjon er svært beskjeden.

Videre fant vi positiv effekt av at mor var i jobb, og av at foreldrene ønsket at barna skulle velge en studieforberedende retning i videregående skole. Vi har ikke inkludert disse variablene i figur 2.5, men tabell 2.8 viser at effekten av disse variablene ikke er spesielt sterke, og om lag på nivå med effekten av foreldres utdanning.

Engasjement og identifikasjon med skolen har betydning for kompetanseoppnåelse fra videregående opplæring målt etter ni år

I analysene har vi inkludert en rekke variabler knyttet til tida i videregående opplæring. Disse variablene baserer seg på spørreskjemasvar elevene ga da de gikk i Vg1, og handler om hvordan de opplevde ulike sider ved det å være elev i videregående skole. Alle disse variablene kan grupperes under overskrifta *engasjement og identifikasjon med skolen*. Vi fant effekt av 12 ulike skoleengasjement-variabler, og har illustrert effekten av tre av disse i figur 2.5.

Vi fant at det å *jobbe jevnt og trutt* med skolearbeidet har positiv effekt på oppnådd kompetanse, også når vi tar hensyn til at tidligere prestasjonsnivå betyr mye for kompetanseoppnåelsen: innsats gir uttelling. I figuren er de som jobber jevnt og trutt representert med den nest-øverste stiplede gule linja, og vi ser at elever oppnår denne uttellingen i lavere og midtre karaktersjikt, mens for de med de beste karakterene har denne variabelen minimal betydning. Å jobbe jevnt og trutt har mest å si for elevene med snittkarakterer fra ungdomsskolen i sjiktet 1,5 – 3, hvor sannsynligheten for å fullføre og bestå var 8-9 prosentpoeng høyere for de som jobbet jevnt og trutt i forhold til de som ikke gjorde dette.

Analysen viste at motivasjon og tro på egne krefter har positiv effekt på kompetanseoppnåelsen. Både elever som har *planer om å nå langt i utdanningssystemet* og elever som *tror de kommer til å gjøre det godt i videregående opplæring*, har, sammenlignet med elever uten den samme motivasjonen og selvtilliten, økt sannsynlighet for å oppnå studie- eller yrkeskompetanse etter ni år. (Jf. Banduras (1977) begrep *perceived self-efficacy*). I figur 2.5 har vi illustrert et av disse forholdene, *troen på å gjøre det godt i videregående*. Denne variabelen er representert ved den øverste blå linja i figuren, og vi ser at effekten av troen på egne muligheter er sterkere for de som ligger i karaktersjiktet 1,5 – 2,5. I de øvre karaktersjiktene reduseres effekten betydelig.

Analysen identifiserte også effekt av noen variabler knyttet til atferd. Elever som utviser *alvorlig atferdsavvik* hadde redusert sannsynlighet for å ha fullført og bestått etter ni år. Dette er elever som ikke identifiserer seg med skolen og viser dette ved atferdsavvik, og resultatet blir at de ikke lykkes. I figur 2.5 er elevene som utviser stor grad av alvorlig atferdsavvik representert ved den nest-nederste stiplede grønne linjen. Den negative effekten av dette forholdet er sterkere (9-11 prosentpoeng) for

elever med karaktersnitt fra ungdomsskolen i sjiktet 2-3, og her som for de andre variablene i figuren svekkes effekten av variabelen for elever med gode karakterer.

Vi fant også, kanskje noe overraskende, at elever som er *likegyldige og ukonsentrerte*, som bråker og forstyrrer litt, har økt sannsynlighet for å fullføre og bestå. En forklaring kan være at dette er elever som har kapasitet til å prestere, men at de fordi de kjeder seg og er uengasjerte ikke alltid har skolearbeidet i fokus. I vedlegg viser vi hvilke 12 enkeltforhold som inngår i denne indeksvariabelen, og vi kan se at selv om disse elevene er *likegyldige og ukonsentrerte*, er bråket deres sannsynligvis ikke til hinder for at de gjør skolearbeidet sitt og fullfører og består. Overraskende kan det også virke at elever med *svært alvorlig atferdsavvik* har økt sannsynlighet for å bestå. Vi tenker oss at dette kan skyldes at disse elevene har fått særlig tett oppfølging og at denne oppfølgingen har bidratt til at flere av disse ikke slutter og at de klarer seg.

Også *trivsel* hadde positiv effekt, jo større trivsel, jo større sannsynlighet for å fullføre videregående opplæring med studie- eller yrkeskompetanse etter ni år. Vi fant også at det å *være venneorienterte* hadde negativ effekt på kompetanseoppnåelsen. Dette kan forklares med at elever som har fokus et annet sted, utenfor skolen der vennene er, ikke bruker kreftene sine på skolearbeidet og ikke yter den innsatsen som kreves for å lykkes i skolen. De er mer fokusert på skolekonkurrerende enn skolekomplementære fritidsaktiviteter, og trekkes bort fra skolen (Knudsen 1980).

Vi fant også at det å begrunne sitt valg av utdanningsprogram med et *ønske om å komme ut i jobb og begynne å tjene penger*, hadde positiv effekt på kompetanseoppnåelse. Disse elevene ser nytten av å fullføre, de har et mål og for å nå det må de klare videregående opplæring. De bruker videregående opplæring for å komme dit de vil. Vi fant også negativ effekt av det å *mene å være praktisk anlagt*. Dette kan forklares med at de praktisk anlagte synes det er for mye teori og velger seg bort fra skolen.

Til slutt ser vi at *fravær* fra skolen den første høsten i videregående skole har negativ effekt på sannsynligheten for å fullføre og bestå. Jo høyere fravær jo lavere sannsynlighet for fullført og bestått. Fravær er et signal om tilbaketrekkelse. Elever som ikke finner seg til rette møter ikke opp på skolen og gir dermed et signal om at dette er en arena hvor de ikke ønsker å være. Litt fravær blir gjerne til større fravær, som ofte ender opp med at elevene ikke kommer tilbake. De slutter på skolen. Resultatet er at når vi teller opp etter ni år, har mange av dem ikke fullført og bestått.

Dersom vi sammenligner resultatene av denne analysen med figur 1.1, som illustrerer resultatene fra prosjektet *Bortvalg og kompetanse*, ser vi at det vi finner i de to analysene er svært sammenfallende. For det første finner vi at etter ni år, som etter fem, er det *grunnskolekarakterene* som har sterkest direkte effekt på kompetanseoppnåelse fra videregående opplæring. Det de har skaffet seg av kunnskaper og ferdigheter når de begynner i videregående opplæring er det som betyr aller mest, og dette finner vi altså både når vi analyserer kompetanseoppnåelse etter fem og etter ni år.

Når det gjelder *bakgrunnsvariabler*, er det ikke nøyaktig de samme variablene som slår ut. Blant annet fant vi, alt annet likt, ikke direkte effekt av kjønn og majoritetstilhørighet på oppnådd kompetanse etter ni år, mens analysen i *Bortvalg og kompetanse* identifiserte effekt av disse forholdene etter fem år. Dette betyr ikke at disse forholdene ikke betyr noe, men de virker indirekte via andre variabler, f.eks. grunnskolekarakterene. De har ingen tilleggseffekt ut over den som formidles via bl.a. tidligere prestasjonsnivå. Andre bakgrunnsvariabler hadde fortsatt betydning etter ni år: Foreldres utdanning, mors tilknytning til arbeidsmarkedet og de unges bosituasjon som 15-åring. Særlig at vi finner effekt av bosituasjon som 15-åring på utfall av videregående opplæring så lenge som ni år etter, er interessant.

Hvis vi sammenligner disse funnene gjort ved hjelp av multivariate analyser etter henholdsvis fem og ni år, med de bivariate analysene i figur 2.4, ser vi både sammenfall, men også tilsynelatende motstridende funn. Når det gjelder kjønn viser de multivariate analysene at den negative nettoeffekten av å være gutt som vi fant etter fem år, ikke opptrer/gjenfinnes etter ni år. Dette betyr at jentene ikke øker forspranget, alt annet likt. I den bivariate analysen foran (figur 2.4) ser vi også at guttene har tatt

inn på jentene. Den bivariate forskjellen mellom gutter og jenter er en bruttoeffekt som også skyldes andre forhold som er knyttet til personene. F.eks. kan variasjon mellom jenter og gutter i karakterer fra grunnskolen bidra til at jenter fortsatt fullfører og består i større grad, selv om guttene har tatt inn på (men de har ikke klart å hente inn hele forspranget). Når vi ikke finner direkte effekt av kjønn, betyr det at tilleggseffekter som skyldes kjønn, og som ikke er fanget opp av de øvrige kontrollvariablene i modellen, er borte.

De multivariate analysene viser også at det å ha foreldre med høyere utdanning og det å bo sammen med begge foreldrene hadde positiv nettoeffekt på utfallet av videregående opplæring både etter fem og ni år. I de bivariate analysene (figur 2.4) fant vi at det hadde skjedd en utjevning i forhold til disse variablene fra fem til ti år etter, dvs. at de som ikke bodde sammen med begge foreldrene hadde tatt inn på de som bodde med begge, og at de med foreldre med grunnskole som høyeste utdanning hadde tatt inn på de med foreldre med høyere utdanning. At disse forholdene fortsatt har positiv effekt, selv etter at de som ikke bodde sammen med begge foreldrene og de som ikke hadde foreldre med høyere utdanning har tatt innpå, betyr at vi finner tilleggseffekter av bosituasjon og foreldres utdanning som ikke er fanget opp av de øvrige kontrollvariablene i modellen. Dette kan skyldes at effekten av kontrollvariablene på elevenes kompetanseoppnåelse avtar (svekkes) over tid.

Når vi ser på majoritets-/minoritetstilhørighet derimot, observerer vi en tilsynelatende motsetning mellom det vi oppsummerte i tilknytning til figur 2.4 etter de bivariate analysene og det vi ser av de multivariate analysene. Vi finner at den direkte negative effekten av å tilhøre minoritetsgruppene etter fem år er eliminert etter ni år. Dette indikerer en bedre situasjon for våre respondenter med minoritetsbakgrunn, altså en positiv utvikling. I oppsummeringen av figur 2.4 foran skriver vi at det, av alle de forholdene vi sammenligner i denne figuren, bare er for majoritets-/minoritetstilhørighet vi ikke har sett en positiv utjevning. Denne tilsynelatende motsetningen mellom de to analysene, den bivariate foran og den multivariate her, skyldes at de identifiserer ulike effekter. I den multivariate analysen identifiserer vi direkte nettoeffekter, dvs. effekter som er rensket for innflytelse fra andre forhold. I de bivariate analysene identifiserer vi «bruttoeffekter», dvs. effekter som også bærer med seg, eller formidler, effekter også av andre forhold. Det betyr at når vi i figur 2.4 viser at minoritets elevene sakker akterut etter ni år sammenlignet med etter fem år, skyldes det ikke minoritetsstatusen som sådan, men at minoritetsgruppene har et svakere utgangspunkt enn majoritetsgruppen, målt med andre variabler som har betydning for utfallet av videregående opplæring. Kontrollanalyser (ikke vist) bekrefter at det er slik når det gjelder karakterer og fravær fra grunnskolen, samt foreldres utdanning. Når de gjelder bosituasjon derimot, viser analysen at minoritetsgruppene bor sammen med begge foreldrene i større grad enn majoritetsungdommen.

Vi fant, som vi har sett, effekt av mange skole-engasjement-variabler, variabler knyttet til engasjement og identifikasjon. Dette er ikke nøyaktig de samme variablene vi fant effekt av etter fem år, men mange er de samme, og hovedpoenget er at vi finner at de unges engasjement og identifikasjon med skolen er av betydning for oppnådd kompetanse fra videregående opplæring, også når dette måles etter ni år.

I analysen etter fem år fant vi effekt av to kontekstvariabler. Det var signifikant variasjon i sjansen for å fullføre og bestå avhengig av hvilket fylke man gikk i videregående (alt annet likt), og også avhengig av hvilket utdanningsprogram elevene gikk på (alt annet likt). I analysen etter ni år fant vi ingen effekt av disse kontekstvariablene. Det betyr at etter ni år er effekten av utdanningsprogram og fylke eliminert, og sannsynligheten for å ha fullført og bestått videregående opplæring er – når vi sammenligner like elever - den samme for alle elever uavhengig av fylke og utdanningsprogram.

Analysen over viser at det i all hovedsak er de samme forhold som har betydning for kompetanseoppnåelse fra videregående opplæring, enten vi måler dette etter fem eller ni år. Det er bakgrunn målt med bl.a. foreldres utdanning og bosituasjon, det er skole-engasjement og opplevelser fra tida i skolen og det er kunnskaps og ferdighetsnivået ved oppstarten av videregående som har betydning, og dette siste forholdet opprettholder sin posisjon som det forholdet som har sterkest direkte effekt på utfallet av videregående.

2.4 Oppnådd kompetanse fra all utdanning ved 25 års alder

Vi skal nå se på høyest oppnådd kompetanse fra all utdanning for personene i vårt utvalg per november 2011, når de var 25 år gamle. Tabell 2.9 viser fordelingen på ulike utdanningsnivåer for hele utvalget, dvs. alle elevene fra de sju fylkene som inngår i undersøkelsen.

Tabell 2.9 Høyest oppnådd kompetanse ved 25 års alder.

Utdanningsnivå	Antall	Prosent
Grunnskole	657	7,0
Yrkesfag Vg1	387	4,1
Studieforberedende Vg1	106	1,1
Yrkesfag Vg2 og Vg3 ¹⁵	637	6,8
Studieforberedende Vg2	143	1,5
Studiekompetanse - ikke i HU	887	9,5
Yrkeskompetanse etter skoleløp	191	2,0
Yrkeskompetanse etter lære	1261	13,5
Dobbelkompetanse - ikke i HU	165	1,8
Utdanning på mellomnivå	189	2,0
0 – 119 studiepoeng i HU	746	8,0
Avlagt minst 120 studiepoeng i HU	1289	13,8
Bestått HU lavere nivå	2380	25,5
Bestått HU høyere nivå	305	3,3
Total	9343	100,0

Sju prosent har ikke godkjent utdanning ut over grunnskolen, mens 13-14 prosent har fullført utdanning på Vg1- eller Vg2-nivå, men har ikke fullført og bestått hele videregående opplæring. Litt over 13 prosent har yrkeskompetanse etter å ha vært lærling, mens to prosent har yrkeskompetanse etter skoleløp. Nesten ti prosent har studiekompetanse som sin høyeste fullførte utdanning. Litt under to prosent har både studie- og yrkeskompetanse. To prosent har utdanning på mellomnivå, f.eks. teknisk fagskole, befalsskole eller forkurs til høyere utdanning. Alle disse gruppene som har sin høyest oppnådde utdanning under høyere utdannings nivå, utgjør 49,4 prosent av vårt utvalg.

Det betyr at de øvrige, 50,6 prosent har begynt i høyere utdanning. For 42,6 prosentpoeng av disse vet vi at de har oppnådd 120 studiepoeng eller mer, fordelt med nesten 14 prosentpoeng bestått med minst 120 studiepoeng, over 25 prosentpoeng med bestått høyere utdanning på lavere nivå og rundt tre prosentpoeng med bestått på høyere nivå. For åtte prosentpoeng vet vi bare at de har begynt i høyere utdanning, at de er i høyere utdanning i november 2011, at de ikke er registrert med mer enn 119 oppnådde studiepoeng, men vi vet ikke hvor mange studiepoeng de har oppnådd.

Dette bildet ved 25 års alder er selvsagt ikke det endelige bildet av oppnådd utdanning for utvalget. Mange er fortsatt i høyere utdanning. Dette gjelder alle de 746 som har 0-119 studiepoeng. Blant de 1289 som har minst 120 studiepoeng, men ennå ikke avlagt bachelor er 993 (77 prosent) fortsatt i høyere utdanning. Blant de 2380 med bestått høyere utdanning på lavere nivå gjelder dette 794 personer (33 prosent), og blant de 305 som har bestått høyere utdanning på høyere nivå gjelder dette 59 personer (19 prosent). Og 312 personer er i utdanning på nivå lavere enn høyere utdanning. Det betyr at i alt 2904 personer, tilsvarende 31 prosent av vårt utvalg, er i utdanning. Men som vi skal se

¹⁵ Jf. fotnote 9

senere, er det bare 959 personer (11 prosent) som har utdanning som hovedbeskjeftigelse (Tabell 3.1 og 3.3). Når alle disse 2904 får fullført utdanning, vil bildet tegnet i tabell 2.9 endres.

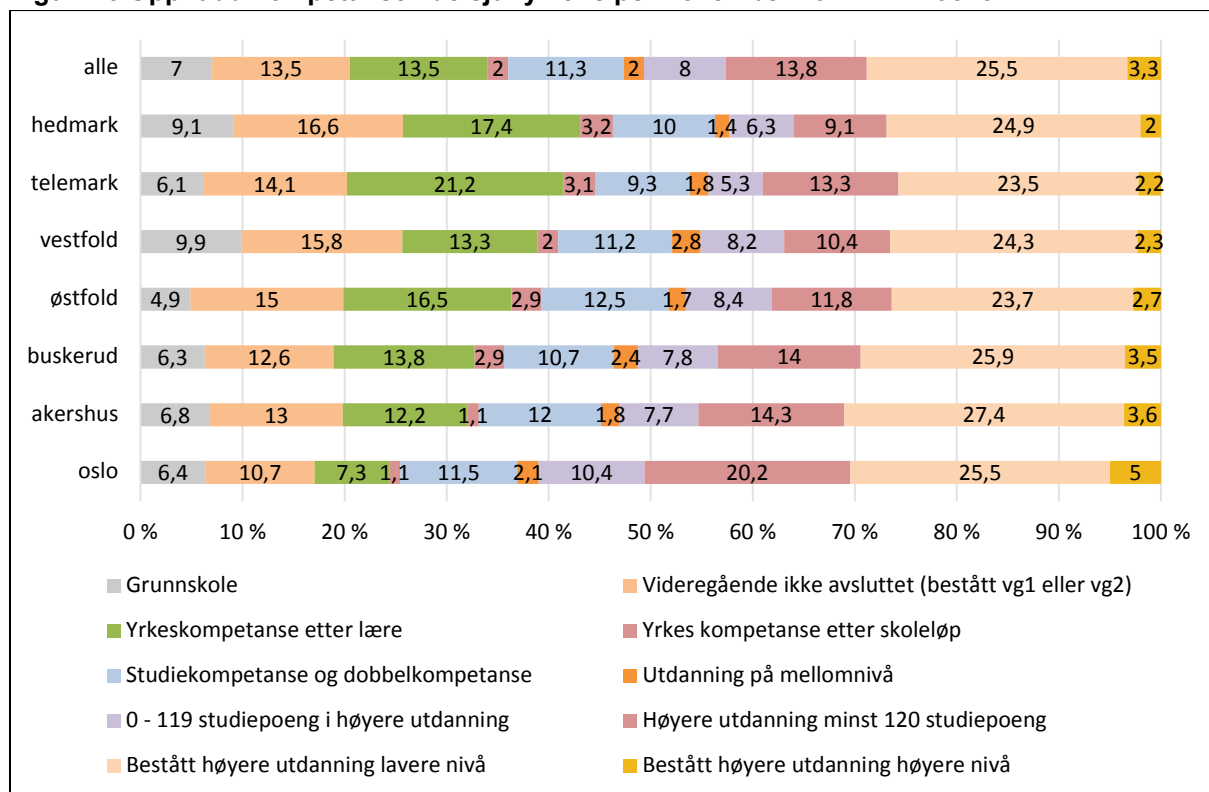
Fylkesvis variasjon

Vi har undersøkt om det er noen forskjell fylkene imellom når det gjelder oppnådd utdanningsnivå (figur 2.6). Vi finner størst andel med påbegynt eller avsluttet høyere utdanning i Oslo. Her har like over 60 prosent begynt i høyere utdanning, mens dette gjelder henholdsvis 53 og 51 prosent i Akershus og Buskerud. I de øvrige fylkene er andelen under 50 prosent, og lavest i Hedmark med 42 prosent.

Om vi beveger oss til andre enden av figuren ser vi at andelen i eller med høyere utdanning motsvares av andelen som har grunnskole eller ikke fullført videregående opplæring som sin høyeste utdanning. I to av fylkene med lavest andel som har begynt i høyere utdanning, Hedmark og Vestfold, er det flest med grunnskole/ikke fullført videregående, mens det er færrest i Oslo, der andelen i høyere utdanning er størst. Vi ser også at andelen som har yrkesfagutdanning som sin høyeste utdanning varierer betydelig mellom fylkene, fra under hver tiende i Oslo til hver fjerde i Telemark.

Det vi observerer er en betydelig variasjon i utdanningsnivået mellom de sju Østlandsfylkene. Det er størst andeler med høyere utdanning i hovedstaden fulgt av de mest hovedstadsnære fylkene Akershus og Buskerud. I de mer perifere Østlandsfylkene synker andelen med høyere utdanning, mens andelen med grunnskole/ikke fullført videregående opplæring eller med yrkesutdanning øker.

Figur 2.6 Oppnådd kompetanse i de sju fylkene per november 2011¹⁶. N=9343

p=.000 (Kjikkdrattest)

¹⁶ Sammenlignet med tabell 2.9 har vi slått sammen studiekompetanse og dobbelkompetanse

Forholdet mellom oppnådd kompetanse fra videregående og påbegynt høyere utdanning

Vi har også sett på den oppnådd kompetanse fra videregående i november 2011 i forhold til det å begynne i høyere utdanning (tabell 2.10).

Tabellen viser stort sett hva vi burde forvente. For de første finner vi at blant de som ikke har fullført videregående og de som har fullført med yrkeskompetanse, er det så godt som ingen å finne i høyere utdanning. Dette er som det bør være: de har ikke studiekompetanse og har ikke blitt studenter. Vi finner imidlertid noen svært få i disse gruppene som likevel er registrert innenfor høyere utdanning. Blant de som ikke har oppnådd verken studie- eller yrkeskompetanse finner vi 145 personer i høyere utdanning, tilsvarende 1,6 prosent av vårt utvalg. Tilsvarende finner vi 149 personer (1,6 prosent av utvalget) med yrkeskompetanse som også er i høyere utdanning. Ettersom det er mulig å kvalifisere seg for høyere utdanning gjennom en realkompetansevurdering, bør vi også forvente å finne noen studenter uten oppnådd studiekompetanse. For å få en pekepinn på om det kan være riktig at disse er i høyere utdanning, har vi sett på snittkarakterene deres fra ungdomsskolen. Det er tradisjonelt sterk sammenheng mellom prestasjoner i tiende klasse og oppnådd utdanningsnivå (se tabell 2.16 nedenfor). Vi ser (i tabell 2.10) at begge disse gruppene har et betydelig høyere snitt enn de øvrige som ikke har oppnådd studie- eller yrkeskompetanse og de som har oppnådd yrkeskompetanse. Dette gjør det troverdig at de er i høyere utdanning.

Tabell 2.10 viser også at i overkant av 47 prosent (45,9+1,4) av utvalget har studiekompetanse eller dobbelkompetanse og har begynt i høyere utdanning. Men vi ser også at relativt mange med studiekompetanse og dobbelkompetanse, litt over 12 prosent (10,4+1,8), ikke er å finne innenfor høyere utdanning. Denne gruppen, elever med studiekompetanse som ikke ble studenter, varierer i volum fra fylke til fylke, og utgjør mellom 11 og 13 prosent av alle i de enkelte fylkene (ikke i tabell).

Tabell 2.10 Oppnådde kompetanse fra videregående opplæring ved 25 års alder i forhold til å begynne i høyere utdanning.

Kompetanse	Prosent	Kar 10.kl	Antall
Ikke oppnådd studie- eller yrkeskompetanse, ikke i høyere utdanning	21,1	3,07	1971
Oppnådd yrkeskompetanse, ikke i høyere utdanning	16,2	3,48	1511
Ikke oppnådd studie- eller yrkeskompetanse, i høyere utdanning	1,6	4,03	145
Oppnådd yrkeskompetanse, i høyere utdanning	1,6	3,99	149
Studiekompetanse, ikke i høyere utdanning	10,4	4,03	973
Dobbelkompetanse, ikke i høyere utdanning	1,8	3,84	168
Studiekompetanse, i høyere utdanning	45,9	4,49	4293
Dobbelkompetanse, i høyere utdanning	1,4	4,00	133
I alt	100,0	3,94	9343
Eta		.661	
Signifikanssannsynlighet		.000	

Vi har også sett nærmere bare på de som har studie- eller dobbelkompetanse, og fant at andelen av de studiekompetente som ikke hadde begynt i høyere utdanning var 18 prosent i Oslo, 20 i Akershus, Buskerud og Telemark, 22 i Hedmark og Vestfold og 23 prosent i Østfold (ikke i tabell). Vi observerer altså en viss, men ikke stor, fylkesvis variasjon i andelen av de studiekompetente som ikke begynner i høyere utdanning. I de sju fylkene samlet gjaldt dette 20 prosent. De som er kvalifisert for høyere utdanning, men som ikke bruker denne kompetansen, blir interessante å følge når vi skal se på overgangen til arbeidslivet senere i rapporten, men vi skal også her se litt nærmere på hva som skiller de som ble studenter fra de som ikke ble det.

Studiekompetanse: hva skiller de som ble studenter fra de som ikke ble det?

Som det fremgår over var det 20 prosent av de som hadde oppnådd studiekompetanse (inkludert de med dobbelkompetanse) som per november 2011 ikke hadde begynt i høyere utdanning. Vi har over sett at det er forskjell på de som har begynt/ikke begynt i høyere utdanning. Bl.a. at det er en viss fylkesvis variasjon (figur 2.6), og blant de med studiekompetanse og dobbelkompetanse har de som har begynt å studere høyere karakterer fra Vg1 enn de som ikke har blitt studenter (tabell 2.10). For å forsøke å finne ut mer om hva som skiller de studiekompetente som ble studenter fra de som ikke ble det, har vi gjennomført en logistisk regresjonsanalyse.

I analysen har vi inkludert alle som har oppnådd studiekompetanse eller dobbelkompetanse per november 2011, og undersøkt sammenhengen mellom en rekke uavhengige variabler og den todelt avhengige variabelen som skiller mellom de som har og de som ikke har begynt i høyere utdanning. Ved hjelp av denne analysen kan vi identifisere variabler med signifikant direkte effekt på sannsynligheten for å begynne i høyere utdanning kontra å ikke gjøre det for personer som har oppnådd studiekompetanse.

De uavhengige variablene vi har analysert kan grupperes i fire:

1. Bakgrunnsvariabler: Kjønn, majoritets-/minoritetstilhørighet, foreldres utdanning, foreldres arbeidsmarkedstilknytning, bosituasjon ved 15 års alder, foreldres vurdering og interesse i utdanning. Disse variablene er samlet inn når elevene gikk i tiende klasse.
2. Prestasjoner/kunnskapsnivå: Gjennomsnittskarakter fra slutten av tiende klasse. Her - i motsetning til variablene som nevnes i neste punkt - velger vi altså å bruke et mål fra tiende klasse. Grunnen til dette er at vi ønsker å undersøke betydningen av det elevene har med seg inn i videregående skole av kunnskaper og ferdigheter, i forhold til ulike mål på skole-engasjement og identifikasjon i videregående opplæring, bl.a. for de valgene de gjør etterpå, som f.eks. valget om å bli student eller ikke.
3. Ulike mål på skole-engasjement: Egenvurdering, vurdering av undervisningen, vurdering av trivsel og miljø, ambisjoner, motivasjon, atferd, fravær, bruk av fritid. Disse variablene er samlet inn i Vg1 for at vi skal kunne analysere data om elevenes opplevelser og engasjement knyttet til det å være elev i videregående skole, og hvilken betydning dette har i relasjon til det de har med seg inn i videregående opplæring, som bakgrunn og tilegnet kunnskaps- og ferdighetsnivå.
4. Kontekst: Utdanningsprogram for oppnådd studiekompetanse og år da studiekompetansen ble oppnådd, begge forhold kartlagt ved slutten av videregående. Fylke der de begynte i videregående.
5. Etter-videregående-variabler: Verneplikt, siviltjeneste, barn, gift, skilt. Registerdata samlet inn i 2011.

Det detaljerte resultatet av analysen fremgår av tabell 2.11. I den endelige modellen inkluderer vi bare variabler med signifikant nettoeffekt. På grunnlag av analysen har vi gjort noen beregninger av effekten av et og et forhold når andre forhold holdes fast. Dette presenterer vi i figur 2.7. Vi har etablert en referansegruppe, en gruppe elever som danner utgangspunkt for sammenligninger av ulike variablers betydning. Referansegruppen vi har definert, med utgangspunkt i de variablene som hadde signifikant effekt i analysen, er jenter, majoritetsungdom, elever med foreldre med høyere utdanning, elever som hadde oppnådd studiekompetanse på utdanningsprogram for allmenne fag, elever som hadde oppnådd studiekompetanse på normert tid og som ikke hadde fått barn før fylte 25 år. På alle de andre variablene i analysen er referansegruppen gitt verdien null, noe som betyr at de representerer gjennomsnittselevne.

Prestasjoner fra tiende klasse har stor betydning

Analysen viste at prestasjons- og kunnskapsnivå fra tiende klasse i grunnskolen har stor betydning. I figur 2.7 illustrerer vi effekten av karakterer for referansegruppa (den svarte linjen i figuren). Vi ser at jo bedre karakterer elevene hadde fra tiende klasse i grunnskolen, jo større var sjansen for at de begynte

i høyere utdanning. F.eks. ser vi at når snittkarakteren fra tiende klasse øker fra 3 til 5, øker sannsynligheten for å bli student med 25 prosentpoeng fra 61 til 86 prosent. Dette illustrerer at karakterene fra tiende klasse har stor betydning for om studiekompetente elever blir studenter. Effekten er ikke like stor som for kompetanseoppnåelse fra videregående, fordi vi nå har analysert en selektert gruppe, elever som har oppnådd studiekompetanse (og da har karakterene fra tiende klasse allerede hatt sin virkning).

Tabell 2.11 Sannsynlighet for å begynne i høyere utdanning for elever med studiekompetanse. Logistisk regresjonsanalyse. N=4635.

	B	S.E.	Wald.	Exp(B)
Kjønn (gutt=1, jente=0)	-,263	,093	7,895	,769
<u>Minoritetsbakgrunn: Referansekategori: majoritetsungdom</u>				
Vesten, innvandrere og etterkommere (Vest Europa, USA, Canada, Australia, New Zealand) (ja=1, nei=0)	-,306	,342	,800	,737
Minoritet etterkommere (resten av verden) (ja=1, nei=0)	,262	,269	,953	1,300
Minoritet innvandrere (resten av verden) (ja=1, nei=0)	,841	,231	13,228	2,319
<u>Foreldres høyeste utdanning. Referansekategori: Høyere utdanning</u>				
Grunnskole (ja=1, nei=0)	-,525	,203	6,693	,591
Videregående opplæring (ja=1, nei=0)	-,562	,088	41,139	,570
Foreldre er orientert mot studieforberedende utdanningsprogram (-1,5=stemmer svært dårlig, 0= snitt, 1,5=stemmer svært godt)	,171	,060	8,125	1,187
Eleven er praktisk anlagt (-1,5=stemmer svært dårlig, 0= snitt, 1,5=stemmer svært godt)	-,212	,064	11,035	,809
Eleven er språklig og kunstnerisk anlagt (-1,5=stemmer svært dårlig, 0= snitt, 1,5=stemmer svært godt)	-,252	,068	13,646	,777
Eleven er matematisk, teoretisk anlagt (-1,5=stemmer svært dårlig, 0= snitt, 1,5=stemmer svært godt)	,275	,061	20,203	1,316
Eleven jobber jevnt og trutt med skolearbeidet (-1,5=stemmer svært dårlig, 0= snitt, 1,5=stemmer svært godt)	,159	,063	6,375	1,173
Elevens høyest planlagte utdanning (-2,5=grunnskolen, 0=snitt, 2,5=mer enn fire års HU)	,425	,064	43,640	1,530
Snittkarakter fra tiende klasse (0-6)	,672	,078	74,264	1,959
<u>Hvordan oppnådd studiekompetanse?</u>				
Referansekategori: Utdanningsprogram for allmenne fag				
Gjennom påbygging til generell studiekomp. (ja=1, nei=0)	-,132	,130	1,033	,876
Gjennom andre utdanningsprogrammer ¹⁷ (ja=1, nei=0)	-,347	,107	10,537	,707
Oppnådde studiekompetanse på normert tid (i 2005), (ja=1, nei=0)	,549	,103	28,617	1,731
<u>Har eleven fått barn? Referansekategori: ikke fått barn</u>				
Eleven fikk barn etter fylte 20 år (ja=1, nei=0)	-,986	,126	61,041	,373
Eleven har fått barn før fylte 20 år (ja=1, nei=0)	-1,318	,489	7,260	,268
Konstant	-2,102	,347	36,724	,122

Nagelkerke $R^2=0,26$

Signifikant 0,1 prosent

Signifikant 1 prosent

Signifikant 5 prosent

Jenter blir studenter i større grad enn gutter

Vi finner at gutter med studiekompetanse har begynt i høyere utdanning i mindre grad enn jenter. Guttene er representert med den røde linjen i figuren. Vi ser at i de midtre karaktersjiktene er

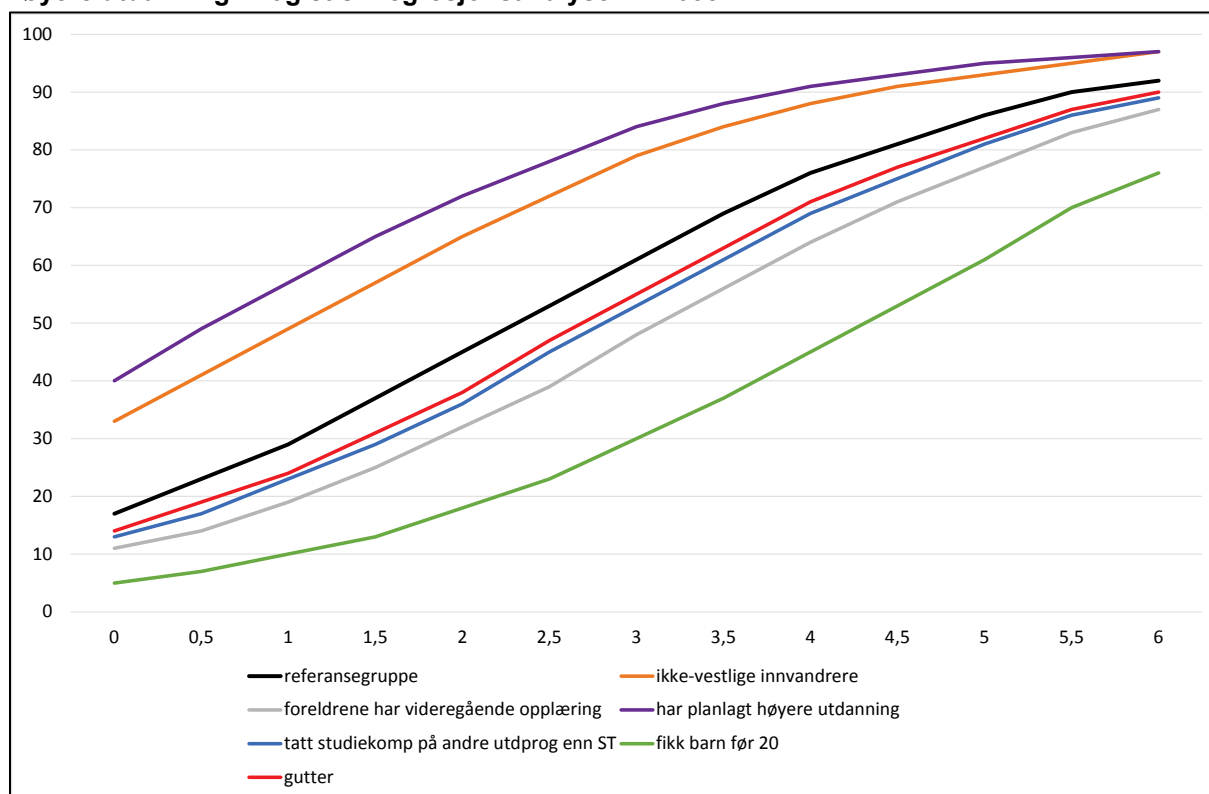
¹⁷ Medier og kommunikasjon, naturbruk, tegning, form og farge, musikk, dans og drama, idrettsfag

sannsynligheten 6-7 prosentpoeng større for at jentene blir studenter, for lave og høye karakterer er forskjellen mindre. Studiekompetente jenter begynner altså i høyere utdanning i større grad enn guttene uansett karakternivå.

Ikke-vestlige innvandrere begynner i høyere utdanning i stor grad

Vi ser også at innvandrerungdom fra den ikke vestlige verden, under betingelsen alt annet likt, har større sannsynlighet for å begynne i høyere utdanning enn majoritetsungdommen. Ungdom med innvandrerbakgrunn er representert ved den oransje linjen i figuren. Vi ser at avstanden mellom majoritetsungdommen (referansegruppen) og innvandrerne er relativt stabil (18-20 prosentpoeng) i lavere karaktersjikt, men avtar noe for de beste karakterene. Dette illustrerer at når disse ungdommene først har skaffet seg studiekompetanse, benytter de den til å søke høyere utdanning i større grad enn majoritetsungdommen, også når de i utgangspunktet har et lavt prestasjonsnivå. Dette er interessant, og illustrerer at noen av disse ungdommene bruker utdanningssystemet for å komme seg opp og frem. Lauglo (1996,1999) snakker om at det blant minoritetsungdommene fins et ekstra utdanningsdriv, en bevissthet om at utdanning kan fungere som en kanal for sosial mobilitet. Også Støren m.fl. (2007) identifiserer dette utdanningsdrivet.

Figur 2.7 Beregnet sannsynlighet for de som har oppnådd studiekompetanse å ha begynt i høyere utdanning. Logistisk regresjonsanalyse. N=4635

Foreldres utdanning betyr noe for hvem som blir studenter

Videre ser vi at foreldrenes utdanning har betydning. Både når foreldrenes høyeste utdanning er grunnskole og videregående opplæring, reduserer dette sannsynligheten for at elevene begynner i høyere utdanning sammenlignet med når foreldrene hadde høyere utdanning. Den grå linjen i figuren representerer ungdom med foreldre med videregående. Også her ser vi at avstanden til de som har foreldre med høyere utdanning (referansegruppen) er relativt stabil, men avtar noe for de beste karakterene. Dette betyr at ungdom med foreldre med høyere utdanning selv begynner i høyere utdanning i større grad enn ungdom med foreldre med videregående (og grunnskole, ikke vist i figuren, men fremkommer av analysen), og at dette skjer uavhengig av elevenes faglige

prestasjonsnivå. Analysen viser også at når foreldrene er orientert mot studieforberedende utdanningsprogrammer begynner barna i høyere utdanning i større grad (ikke vist i figur).

Skole-engasjement i videregående: Få forhold betyr noe for om studiekompetente elever blir studenter

Vi introduserte en rekke variabler knyttet til elevenes skole-engasjement i analysene, men fant at bare et fåtall av disse variablene hadde betydning for om elevene begynte i høyere utdanning. Elever som i Vg1, i en vurdering av seg selv, mente å være praktisk anlagt, søkte høyere utdanning i mindre grad enn de som ikke mente dette, mens de matematisk og teoretisk anlagte søkte høyere utdanning i større grad enn andre. Dette kunne man forvente. De som er praktisk anlagt vil naturlig søke seg til en yrkesutdanning, mens de teoretisk interesserte vil se mot høyere utdanning. De som mente å være språklig og kunstnerisk anlagt, søkte høyere utdanning i mindre grad.

Når elever viste innsats i videregående ved å jobbe jevnt og trutt med skolearbeidet, økte sjansen for å begynne i høyere utdanning. Disse variablene er ikke vist i figur 2.7. Vi fant også at det å ha utdanningsambisjoner hadde betydning. Jo lengere de hadde planer om å nå i utdanningssystemet, jo oftere begynte de i høyere utdanning. Dette er illustrert i figur 2.7, og utdanningsambisjoner er representert ved den øverste lilla linjen. Referansegruppen representerer middels skåre på denne variabelen (verdien 0 på variabelen), mens den lilla linjen representerer de som hadde planlagt mer enn fire års høyere utdanning (verdien 2,5 på variabelen). Vi ser at de som hadde planlagt høyere utdanning, hadde høy sannsynlighet for å bli studenter, også i lavere karaktersjikt. Avstanden mellom referansegruppen og den lilla linjen er relativt konstante for de laveste karakterene, mens den avtar tydelig når karakterene blir bedre. Dette viser at betydningen av å ha ambisjonen er sterkest for elever med lavest kunnskapsnivå, og avtar i betydning for de med de beste karakterene.

Veien frem til studiekompetanse påvirker sannsynligheten for å bli student

Vi fant også betydning av hvilket videregående-løp de hadde fulgt frem til studiekompetanse. Sammenlignet med de som hadde oppnådd studiekompetanse gjennom allmenne fag, hadde de som hadde fulgt en annen vei¹⁸ til studiekompetanse mindre sannsynlighet for å begynne i høyere utdanning. Vi fant ingen signifikant effekt av å gå på påbygg sammenlignet med allmenne fageveien. De som valgte andre veier til studiekompetanse, er illustrert ved den blå linjen i figuren. Vi ser at avstanden til referansegruppen er svært stabil. Dette betyr at sannsynligheten for å begynne i høyere utdanning er større for de som har oppnådd studiekompetanse gjennom utdanningsprogram for allmenne fag, og denne effekten er lik uavhengig av karakternivå. Analysene viste også at de som hadde oppnådd studiekompetanse på normert tid, dvs. tre år, ble studenter i større grad enn de som trengte lengre tid på å klare studiekompetansen.

Å få barn reduserer sannsynligheten for å bli student

Til slutt fant vi også at det få barn hadde betydning. Tidligere elever som fikk barn ble studenter i mindre grad enn de som ikke hadde barn, både de som fikk barn før de fylte 20 og de som fikk barn etter fylte 20. I figur 2.7 er de som fikk barn før fylte 20 år representert ved den grønne linjen. Vi ser at i de midtre og lavere karaktersjiktene er sannsynligheten for de med studiekompetanse til å bli student relativt lave når de har fått barn før fylte 20. Når prestasjonsnivået øker reduseres den negative effekten av å ha fått barn noe, men selv ved høye karakterer (for karakteren 5 er avstanden 25 prosentpoeng) ser vi at dette har en vesentlig betydning. Forklaringen på dette kan være at det å få barn medfører forpliktelser som vanskeliggjør det å være student. Dette kan være ulike typer forpliktelser som det å ta seg av barnet, noe som kan være tid-, energi- og ressurskrevende, og også det å forsørge barnet, noe som kan bety at man må jobbe i stedet for å være student.

¹⁸ Medier og kommunikasjon, naturbruk, tegning, form og farge, musikk, dans og drama, idrettsfag

Oppsummert

I kapittel 1) viste vi et rammeverk (figur 1.1) som kan anvendes for å forklare kompetanseoppnåelse fra videregående opplæring. Det samme rammeverket kan anvendes for å forklare analysen vi nå har vist av hvem av de studiekompetente som ble studenter, ettersom vi kan gruppere forklaringsvariablene på samme måte: a) bakgrunn, b) skole-engasjement, c) personenes kunnskaps- og ferdighetsnivå, d) utdanningens kontekst samt e) etter-videregående-variabler.

Vi har vist at flere bakgrunnsvariabler knyttet til individene før de begynte i videregående har betydning for hvem av de studiekompetente som ble studenter. Videre har vi vist at elevenes snittkarakterer fra grunnskolen har sterk effekt. Samtidig finner vi også at et begrenset antall variabler knyttet til engasjement og identifikasjon med skolen som har inngått i analysen, har betydning for om de unge blir studenter eller ikke. Dette peker i retning av at det som har mest å si for om elever med oppnådd studiekompetanse begynner i høyere utdanning eller ikke, er forhold knyttet til individene før starten i videregående opplæring, både bakgrunnsvariabler som kjønn, minoritetsspråklighet og foreldrenes utdanning, men også elevenes kunnskaper og ferdigheter ved inngangen til videregående skole (karakterer fra tiende klasse). Dette indikerer – når vi samtidig finner at et begrenset antall variabler knyttet til tida i videregående skole, til identifikasjon og engasjement med skolen, har betydning – at videregående skole i liten grad klarer å kompensere for de forskjellene eleven kommer til videregående med, f.eks. når det gjelder sosial bakgrunn og kunnskapsnivå. De forskjellene som eksisterer mellom elevene når de begynner i videregående, opprettholdes og fremtrer tydelig også når vi analyserer forskjeller mellom de studiekompetente som ble studenter og de som ikke ble det.

2.5 Høyest oppnådde utdanningsnivå ved 25 års alder

Foran har vi sett på sluttkompetanse fra videregående opplæring og overgangen til høyere utdanning. Nedenfor skal vi se nærmere på oppnådd kompetanse, men da med en annen tilnærming. Vi skal nå se på samlet kompetanse fra utdanningssystemet ved 25-års alder – inkludert kompetanse ervervet gjennom høyere utdanning – ni år etter oppstart i videregående opplæring. Først skal vi studere dette ved hjelp av noen bivariate analyser, og deretter gjennom en multivariat analyse.

Oppnådd kompetanse etter ni år og noen sentrale bakgrunnsvariabler – bivariate analyser

Vi starter med å se på sammenhengen mellom oppnådd kompetanse etter ni år og noen sentrale bakgrunnsvariabler: kjønn, majoritets-/minoritetstilhørighet, bosituasjon som 15-åringer og foreldrenes utdanning, samt fravær og karakterer fra tre tidligere utdanningstrinn. Dette er variabler som tradisjonelt bidrar til å forklare utbytte av utdanning (jf. kapittel 1 (figur 1.1)).

Kjønn

I tabell 2.12 viser vi oppnådd kompetanse etter ni år etter kjønn. Guttene er noe overrepresentert blant de som bare har grunnskole eller fullført Vg1/Vg2. Blant de med yrkeskompetanse etter lære er overrepresentasjonen av gutter enda tydeligere. Data viser (ikke i tabell) at 83 prosent av disse har tatt fagbrev innenfor mekaniske fag, elektrofag, byggfag eller tekniske byggfag, dvs. tradisjonelle guttefag. Blant de med yrkeskompetanse etter skole, er det overrepresentasjon av jenter. Blant de med studiekompetanse og dobbelkompetanse er det en viss overrepresentasjon av jenter, mens blant de som har mellomutdanning, 0-119 studiepoeng eller minst 120 studiepoeng er det ingen forskjell av betydning. Blant de som har fullført høyere utdanning på lavere nivå, er det betydelig overvekt av jenter, og tilsvarende færre gutter. Data viser at 61 prosent av disse jentene har tatt utdanning innenfor humanistisk og estetiske fag, lærerutdanninger, pedagogikk eller utdanninger innenfor helse-, sosial- eller idrettsfag. Blant de med avsluttet høyere utdanning på høyere nivå er det ikke forskjell av betydning mellom gutter og jenter. Alt i alt ser vi en tydelig sammenheng mellom kjønn og oppnådd kompetanse ved 25 års alder. I gjennomsnitt har jentene nådd et høyere utdanningsnivå enn guttene.

Tabell 2.12 Oppnådd kompetanse etter ni år etter kjønn. Prosent i hver kolonne.

Respondentens utdanningsnivå	Jenter, n=4581	Gutter, n= 4762	Alle, n=9343
Grunnskole	5,3	8,7	7,0
Videregående ikke avsluttet (bestått Vg1 eller Vg2)	12,0	15,2	13,6
Yrkeskompetanse etter skoleløp	3,5	0,6	3,0
Yrkeskompetanse etter lære	6,5	20,2	13,5
Studiekompetanse og dobbelkompetanse	12,1	10,5	11,3
Utdanning på mellomnivå	1,9	2,2	2,0
0-119 studiepoeng i høyere utdanning	7,9	8,1	8,0
Høyere utdanning, minst 120 studiepoeng	13,9	13,7	13,8
Bestått høyere utdanning, lavere nivå	33,4	17,8	25,5
Bestått høyere utdanning, høyere nivå	3,5	3,0	3,3
Total	100,0	100,0	100,0

p=.000 (Kjikvdrattest)

Majoritets- og minoritetsspråklige

Tabell 2.13 viser utdanningsnivå etter majoritets-/minoritetstilhørighet. Ikke-vestlige innvandrere er overrepresentert t.o.m. fullført Vg2, og de er, sammen med ikke-vestlige etterkommere, underrepresentert blant de som har yrkeskompetanse etter lære som sin høyeste utdanning.

Tabell 2.13 Oppnådd kompetanse etter ni år etter majoritets-/minoritetstilhørighet. Prosent i hver kolonne.

Respondentens utdanningsnivå	Majoritet, inkl vestlig ¹⁹ n=8621	Ikke-vestlig etterkommer n=257	Ikke-vestlig innvandrere n=465	Alle n=9434
Grunnskole	6,4	11,3	15,7	7,0
Videreg ikke avsluttet (bestått Vg1 el Vg2)	13,6	11,7	15,9	13,6
Yrkeskompetanse etter skoleløp	1,9	2,3	3,9	2,0
Yrkeskompetanse etter lære	14,0	6,2	7,7	13,5
Studiekompetanse og dobbelkompetanse	11,3	10,1	10,3	11,3
Utdanning på mellomnivå	2,0	1,6	2,4	2,0
0-119 studiepoeng i høyere utdanning	7,7	11,3	11,0	8,0
Høyere utdanning, minst 120 studiepoeng	13,9	13,6	12,0	13,8
Bestått høyere utdanning, lavere nivå	26,1	21,8	16,8	25,5
Bestått høyere utdanning, høyere nivå	3,0	10,1	4,3	3,3
Total	100,0	100,0	100,0	100,0

p=.000 (Kjikvdrattest)

Blant de som har studiekompetanse og dobbelkompetanse, de som har mellomutdanning, og de som minst 120 studiepoeng, er det ikke store forskjeller mellom de tre gruppene. Blant de som har 0-119 studiepoeng er det en liten overrepresentasjon av innvandrere og etterkommere. Videre viser tabellen at ikke-vestlige innvandrere er underrepresentert blant de som har avsluttet høyere utdanning på lavere nivå. Vi observerer også at de ikke-vestlig etterkommere er tydelig overrepresentert blant de som har tatt en høyere utdanning på høyere nivå.

¹⁹ Vestlige etterkommere og innvandrere er inkludert i majoritetskategorien, da de utgjorde svært få (n=146), og fordi vestlige etterkommere og innvandrere ikke skiller seg vesentlig fra majoritetsgruppen

Tabell 2.13 viser også at etterkommerne har oppnådd høyere kompetanse enn innvandrerne. Dette betyr at når vi sammenligner generasjoner, går det fremover. De som er født og oppvokst i landet, gjør det bedre enn de som er født utenfor landet. Dette kommer tydelig frem i andelene som ikke har oppnådd høyere utdanning enn Vg2 fra videregående skole. Blant innvandrerne utgjør disse 32 prosent, mens de utgjør 23 prosent blant etterkommerne.

Til sammenligning utgjør disse 20 prosent blant majoritetsungdommene. Her ser vi at etterkommerne ligner mer på majoritetsungdommen enn på innvandrerne. Også om vi ser på andelene som er i høyere utdanning ser vi dette mønsteret. Blant innvandrerne utgjør disse 44 prosent, og blant etterkommerne 57 prosent. Til sammenligning utgjør denne gruppen 51 prosent blant majoritetsbefolkningen. Også her ligner etterkommerne på majoriteten, ja det er faktisk høyest andel i høyere utdanning blant etterkommerne.

Vi ser noen interessante mønstre som peker i retning av minoritetsungdom gjør det både bedre og dårligere enn majoritetsungdommen. For det første ser vi at hver tredje ikke-vestlige innvandrer ikke har fullført videregående opplæring mens dette gjelder hver femte blant majoritetsungdommen. Vi ser også at de ikke-vestlige innvandrerne og etterkommerne fullførte yrkesfagutdanning i mindre grad enn majoritetsungdommen. Dette viser tydelig at mange ikke-vestlige innvandrerungdommer får en utdanning på lavere nivå enn majoritetsungdommene.

Men vi ser også spor av at minoritetsungdommer skaffer seg god utdanning. Blant annet ser vi en sterk overrepresentasjon av ikke-vestlige etterkommere blant de som har fullført høyere utdanning på høyere nivå. Vi har sett litt nærmere på disse 10,1 prosent av ikke-vestlige etterkommere, og fant at disse utgjorde 26 personer, og blant dem fant vi bl.a. 18 leger, to tannleger og en jurist (ikke i tabell). Blant de 4,3 prosent (20 personer) ikke-vestlige innvandrere (ikke i tabell) med fire år eller mer høyere utdanning, fant vi fem leger, tre tannleger, to jurister og to samfunnsøkonomer. Dette viser at noen ungdommer med minoritetsbakgrunn, særlig blant etterkommerne, men også blant innvandrerne, er bevisste i sine utdanningsvalg og målrettede i sin utdanning og bruker utdanning som en kanal for sosial mobilitet (jf. drivhypotesen omtalt foran (Lauglo 1996, 1999)), samtidig som svært mange i minoritetsgruppene ender opp uten fullført videregående.

Bosituasjon

Tabell 2.14 viser at blant de som bodde sammen med både mor og far som 15-åringer er det 15 prosent som har grunnskole eller har fullført Vg1/Vg2 som sin høyeste utdanning, mens det blant de som bodde hos en av foreldrene eller litt hos hver, gjelder 31 prosent, altså dobbelt så stor andel. Dette indikerer at dette er et forhold som betyr mye for kompetanseoppnåelse ved 25 års alder.

I alle grupper med kompetanse på videregående nivå eller høyere, er de som har bodd i fosterhjem, institusjon eller annet utenfor familien underrepresentert. Ser vi på forholdet mellom de som bodde hos både mor og far og de som bodde hos en eller litt hos hver, er det ikke forskjell av betydning for de som har kompetanse på videregående nivå, mellomutdanning eller 0-119 studiepoeng. Blant de som har bestått høyere utdanning med minst 120 studiepoeng, er det underrepresentasjon blant de som bodde hos en av foreldrene eller litt hos hver, og vi ser overrepresentasjon blant de som bodde sammen med begge foreldrene som 15-åringer. Totalt har 49 prosent av de som bodde med begge foreldrene avlagt minst 120 studiepoeng, mens dette bare gjelder 31 prosent blant de som bodde hos en av foreldrene eller litt hos hver, og 20 prosent blant de som har vært i fosterfamilie, på institusjon eller annet utenfor familien.

Analysen viser en meget tydelig sammenheng mellom bosituasjon som 15-åring og utdanningsnivå som 25-åring: de som bodde sammen med begge foreldrene har i gjennomsnitt nådd et betydelig høyere utdanningsnivå enn de som bodde hos en av foreldrene eller litt hos hver. Dette er interessant, og kanskje hovedfunnet i denne tabellen, ettersom dette gjelder store grupper. Selv om de som bodde i fosterhjem, institusjon eller annet utenfor familien er få, vil vi likevel peke særskilt på dette. Disse kommer svært mye dårligere ut, og spørsmålet er om vi her ser spor av et system som ikke klarer å gi gode nok tilbud og ivareta interessene til ungdom i så utsatte posisjoner.

Tabell 2.14 Oppnådd kompetanse etter ni år etter bosituasjon. Prosent i hver kolonne.

Respondentens utdanningsnivå	Både mor og far n=6223	Far/mor/litt hos hver n=2901	Fosterhjem, institusjon o.a. i.s., n=186	Alle n=9343
Grunnskole	4,6	10,9	26,5	7,0
Videreg ikke avsluttet (bestått Vg1 el Vg2)	10,3	20,0	24,2	13,6
Yrkeskompetanse etter skoleløp	1,9	2,3	1,8	2,0
Yrkeskompetanse etter lære	13,6	13,5	11,4	13,5
Studiekompetanse og dobbelkompetanse	11,3	11,5	7,8	11,3
Utdanning på mellomnivå	2,0	2,1	1,8	2,0
0-119 studiepoeng i høyere utdanning	7,8	8,6	5,0	8,0
Høyere utdanning, minst 120 studiepoeng	15,2	11,3	8,7	13,8
Bestått høyere utdanning, lavere nivå	29,5	17,9	11,9	25,5
Bestått høyere utdanning, høyere nivå	4,0	2,0	0,9	3,3
Total	100,0	100,0	100,0	100,0

p=.000 (Kjikvdrattest)

Foreldrenes utdanning

Vi har også sett på sammenhengen mellom foreldres utdanning og respondentenes utdanningsnivå når de var 25 år (tabell 2.15).

Tabell 2.15 Oppnådd kompetanse etter ni år etter foreldres utdanning. Prosent i hver kolonne.

Respondentens utdanningsnivå	Foreldres utdanningsnivå			Alle n=9343
	Grunnskolen n=960	Videregående n=3590	Høyere utdanning n=4793	
Grunnskole	20,4	7,7	3,8	7,0
Vid ikke avsluttet (bestått Vg1 el Vg2)	25,1	16,7	9,0	13,6
Yrkeskompetanse etter skoleløp	4,0	3,1	0,9	2,0
Yrkeskompetanse etter lære	15,6	19,8	8,3	13,5
Studie- og dobbelkompetanse	9,0	13,1	10,3	11,3
Utdanning på mellomnivå	1,8	2,3	1,9	2,0
0-119 studiepoeng i HU	7,1	6,5	9,3	8,0
HU, minst 120 studiepoeng	5,8	8,5	19,4	13,8
Bestått HU, lavere nivå	10,0	20,9	32,0	25,5
Bestått HU, høyere nivå	1,3	1,4	5,0	3,3
Total	100,0	100,0	100,0	100,0

p=.000 (Kjikvdrattest)

Når foreldrenes høyeste utdanning er grunnskole, ser vi at 45 prosent av våre respondenter har grunnskole, Vg1 eller Vg2 som sin høyeste utdanning, mens dette gjelder bare 13 prosent når foreldrene hadde høyere utdanning. Vi ser også at når foreldrene har høyere utdanning, er det svært få av barna, ni prosent, som har tatt en yrkesutdanning. Samtidig ser vi at når foreldrenes høyeste utdanning er grunnskole eller videregående opplæring, er det overrepresentasjon av unge som har oppnådd yrkeskompetanse både etter skoleløp og etter lære. Dette illustrerer at yrkesfaglig

videregående opplæring til en viss grad kan kompensere for elevenes utgangspunkt, i hvert fall når foreldrenes utdanning er på grunnskolenivå (Grøgaard 2006). På de øvre nivåene, fra de som har fullført minst 120 studiepoeng og opp til fullført høyere utdanning på høyere nivå, fremstår denne skjevheten i kompetanseoppnåelse om mulig enda tydeligere. Når foreldrene har grunnskole som høyeste utdanning er det 17 prosent som har avlagt 120 studiepoeng eller mer, mens det gjelder 31 prosent når foreldrene har videregående opplæring og hele 57 prosent når foreldrenes har høyere utdanning. Oppsummert: Vi finner en meget tydelig og sterk sammenheng: jo høyere utdanning foreldrene hadde, jo høyere utdanningsnivå finner vi hos våre respondenter nå de er 25 år.

Karakterer og fravær

Vi har også sett på sammenhengen mellom karakterer og fravær i tiende klasse, Vg1 og Vg2 og respondentenes oppnådde kompetanse ved 25 års alder (tabell 2.16).

Analysene viser tydelig sammenheng mellom gjennomsnittskarakterene både i tiende, Vg1 og Vg2 og oppnådd kompetanse. For alle klasstrinn ser vi at gjennomsnittskarakteren øker for hvert oppnådd utdanningsnivå (med noen få unntak). Sammenhengene er sterke, og $\eta^2 = .673$ og $\eta^2 = .599$ viser særlig sterk sammenheng mellom karakterer fra tiende klasse og Vg1 og oppnådd utdanningsnivå blant respondentene.

Vi observerer i hovedsak det samme mønsteret når det gjelder fravær: en tydelig sammenheng mellom fravær på tre klasstrinn og oppnådd utdanningsnivå i 2011 (tabell 2.16). For alle tre klasstrinn ser vi at fraværet var høyest for de som har oppnådd det laveste utdanningsnivået og lavest for de som har fullført en høyere utdanning på høyere nivå.

Tabell 2.16 Oppnådd kompetanse etter ni år i forhold til karakterer og fravær fra tiende klasse, Vg1 og Vg2.

Utdanningsnivå	Karakterer			Fravær		
	10.kl	Vg1	Vg2	10.kl	Vg1	Vg2
Grunnskole	2,78	2,53	3,63	10,90	12,41	12,76
Videreg ikke avsluttet (bestått Vg1 el Vg2)	3,20	3,09	3,63	8,09	8,87	11,27
Yrkeskompetanse etter skoleløp	3,46	3,38	3,82	6,51	8,29	7,59
Yrkeskompetanse etter lære	3,47	3,57	3,83	4,98	5,22	5,49
Studiekompetanse og dobbelkompetanse	3,98	3,72	3,87	5,78	5,34	7,20
Utdanning på mellomnivå	3,93	3,77	3,83	4,90	5,75	5,29
0-119 studiepoeng i høyere utdanning	4,10	3,86	3,91	5,96	5,43	7,01
Høyere utdanning, minst 120 studiepoeng	4,48	4,23	4,05	4,62	4,10	5,45
Bestått høyere utdanning, lavere nivå	4,48	4,22	4,03	4,36	3,65	5,03
Bestått høyere utdanning, høyere nivå	4,83	4,63	4,21	3,80	3,09	3,41
Eta	.673	.599	.202	.262	.317	.295
Signifikanssannsynlighet	.000	.000	.000	.000	.000	.000

2.6 Hvilke forhold har betydning for høyest oppnådde utdanningsnivå?

Vi har nå vist noen bivariate analyser, dvs. sammenhengen mellom et og et forhold og høyest oppnådde utdanningsnivå. For å kunne si mer om hvilken betydning disse og andre forhold har hatt for hvilket utdanningsnivå respondentene våre har nådd, enkeltvis og under betingelsen alt annet likt, har

vi gjennomført en multipel lineær regresjonsanalyse²⁰ med høyest oppnådde utdanningsnivå ved 25 års alder som avhengig variabel²¹. De uavhengige variablene vi har introdusert i analysen er disse:

1. Bakgrunnsvariabler: Kjønn, majoritets-/minoritetstilhørighet, foreldres utdanning, foreldres arbeidsmarkedstilknytning, bosituasjon ved 15 års alder, foreldres vurdering og interesse i utdanning. Disse variablene er samlet inn når elevene gikk i tiende klasse.
2. Prestasjoner/kunnskapsnivå: Gjennomsnittskarakter fra slutten av tiende klasse. Her - i motsetning til variablene som nevnes i neste punkt - velger vi altså å bruke et mål fra tiende klasse. Grunnen til dette er at vi ønsker å undersøke betydningen av det elevene har med seg inn i videregående skole av kunnskaper og ferdigheter, i forhold til ulike mål på engasjement og identifikasjon i videregående opplæring, bl.a. for de valgene de gjør etterpå, som f.eks. valget om å bli student eller ikke.
3. Ulike mål på skole-engasjement: Egenvurdering, vurdering av undervisningen, vurdering av trivsel og miljø, ambisjoner, motivasjon, atferd, fravær, bruk av fritid. Disse variablene er samlet inn i Vg1 for at vi skal kunne analysere data om elevenes opplevelser og engasjement knyttet til det å være elev i videregående skole, og hvilken betydning dette har i relasjon til det de har med seg inn i videregående opplæring, som bakgrunn og tilegnet kunnskaps- og ferdighetsnivå.
4. Kontekst: Utdanningsprogram for oppnådd studiekompetanse og når studiekompetansen ble oppnådd, begge forhold kartlagt ved slutten av videregående. Fylke der de begynte i videregående.
5. Kompetanse fra videregående opplæring: Tidligere slutter eller stryker. Registrert i 2007.
6. Etter-videregående-variabler: Verneplikt, siviltjeneste, barn, gift, skilt. Registerdata samlet inn i 2011.

Foreldrenes utdanningsnivå, kjønn og bosituasjon har betydning for kompetanseoppnåelse ved 25 års alder

I analysens første steg (tabell 2.17) fant vi signifikant sammenheng mellom nesten alle de klassiske bakgrunnsvariablene og høyest oppnådde kompetanse. Foreldrenes utdanningsnivå hadde størst betydning av bakgrunnsvariablene (beta²²=-0,237 og -0,272), og analysen viser at når foreldrene hadde grunnskole eller videregående opplæring som sin høyeste utdanning sammenlignet med å ha høyere utdanning, oppnådde elevene et lavere utdanningsnivå.

Også effektene av kjønn og bosituasjon er relativt sterke. Det å ha bodd sammen med begge foreldrene som 15-åring har positiv effekt på kompetanseoppnåelse ved 25-års alder (beta=0,162). Gutter oppnådde lavere kompetanse enn jenter (beta=-0,195). Analysen viste også at ikke-vestlige etterkommere hadde oppnådd høyere kompetanse enn majoritetsungdommen, men denne effekten er

²⁰ Ved hjelp av denne metoden har vi analysert sammenhengen mellom den avhengige variabelen (her: høyest oppnådd utdanningsnivå som 25-åring) og flere forklaringsvariabler som man tenker kan ha betydning for dette utdanningsnivået. Den avhengige variabelen i lineær regresjon må ha tilnærmet metrisk skala med klart definert nullpunkt og samme avstand mellom verdiene på variabelen. I vårt tilfelle opererer vi med et mål på kompetanseoppnåelse som ikke tilfredsstillende dette strenge kriteriet, men som implisitt har en skala som refererer til antall utdanningsår. Regresjonsanalyse kan vise i hvilken grad en eller flere variabler samvarierer med den avhengige variabelen. Når man benytter mer enn en forklaringsvariabel i samme analyse, kalles det multipel lineær regresjonsanalyse. Ved å ta inn nye forklaringsvariabler i en analyse, kan effekten av tidligere variabler reduseres eller forsvinne helt. Årsaken til dette kan være at de nye variablene forklarer noe av det samme fenomenet som de tidligere variablene, og disse vil da høyst sannsynlig korrelere sterkt, eller at kontrollvariablen samtidig påvirker to andre variabler på en slik måte at det etableres en statistisk relasjon mellom disse. Dette kalles «spuriøs sammenheng» og er knyttet til at bakenforliggende (konfunderende) variabler etablerer statistiske sammenhenger som ikke har noen substansiell betydning. I lineær regresjon er de beregnede effektene lineære, dvs. skalanøytrale. Dette er en viktig forskjell mellom lineær regresjon og logistisk regresjon

²¹ Fordelingen på den avhengige variabelen er den samme som fremkommer i tabell 2.12, med et unntak: Nå har vi slått sammen de som oppnådde yrkeskompetanse etter skole og etter lære. Egentlig stiller analysen krav til at avhengig variabel skal være på forholdstallsnivå, dvs. at vi forutsetter vi egentlig at bestått høyere utdanning på høyere nivå er ni ganger så høy utdanning som grunnskole, og slik er det jo ikke. Dette kan likevel forsvares fordi det er en implisitt tidsskala, dvs. antall år utdanning som ligger under.

²² Beta er en standardisert regresjonskoeffisient, og kan brukes for å sammenligne den relative styrken av de ulike uavhengige variablene i modellen.

svak. Samlet bidrar bakgrunnsvariablene med en netto forklaringskraft på 17 prosent. På grunnlag av tidligere forskning vet vi at bakgrunnsvariablene også har indirekte effekt ved at de påvirker prestasjons- og engasjement-variabler som igjen har direkte effekt på oppnådd kompetanse.

Tabell 2.17 Lineær regresjonsanalyse av sammenhengen mellom en rekke variabler og oppnådd kompetanse fra utdanning ved 25 års alder. Beta-verdier. N=7364²³

Variabel	M1	M2	M3	M4	M5	M6
Kjønn (jente=0, gutt=1)	-,195	-,142	-,062	-,038	-,028	-,042
Minoritetsspråklig bakgrunn (referanse: majoritet)						
Vestlig etterkommer og innvandrere	-,008	-,009	-,013	-,016	-,011	-,011
Ikke vestlig etterkommer	,046	,010	,023	,011	,008	,008
Ikke vestlig innvandrere	-,001	-,024	,021	,001	,001	,003
Bodde med mor og far som 15-åring (ja=1, nei=0)	,162	,131	,068	,055	,028	,025
Foreldres høyeste utdanning (Referanse: høyere utd)						
Grunnskole	-,237	-,158	-,073	-,060	-,041	-,039
Videregående opplæring	-,272	-,160	-,097	-,070	-,069	-,065
Foreldre er orientert mot studieforb i videregående (0=stemmer svært dårlig, 3=stemmer svært godt)		,407	,224	,129	,117	,113
Snittkarakter fra tiende klasse (0 -6)			,481	,331	,210	,203
Eleven valgte utdanning fordi han er praksisorientert (0=i liten grad, 3=i stor grad)				-,073	-,076	-,077
Eleven valgte utd etter råd fra andre eller fordi venner går på samme tilbud. (0=i liten grad, 3=i stor grad)				,035	,035	,034
Eleven valgte utdanning ut fra interesse (0=i liten grad, 3=i stor grad)				-,024	-,022	-,022
Eleven er praktisk anlagt (0=i liten grad,3=i stor grad)				-,063	-,053	-,051
Eleven er matematisk, teoretisk anlagt (0=i liten grad, 3=i stor grad)				,028	,031	,030
Eleven er skippetaksmenneske (0=i liten grad, 3=i stor grad)				,029	,023	,022
Eleven jobber jevnt og trutt (0=i liten grad, 3=i stor grad)				,048	,025	,027
Daglig tid på lekser (0=har ikke, 7=mer enn to timer)				,026	,029	,028
Eleven bråker og forstyrrer undervisningen (0=i liten grad, 3=i stor grad)				,029	,037	,036
Eleven er positivt motivert for å fortsette med utdanning. (0=i liten grad, 3=i stor grad)				,036	,031	,030
Elevens høyest planlagte utdanning (0=grunnskolen, 5=mer enn fire års høyere utd)				,183	,151	,144
Eleven er venneorientert (0=i svært liten grad, 4=i svært stor grad)				-,037	-,024	-,020
Fraværsprosent høsten Vg1 (0-100)				-,080	-,032	-,030
Kompetanseoppn 2007 (Referanse: Fullført, bestått)						
Tidligere slutter 2002-2007 (ja=1, nei=0)					-,265	-,260
Tidligere stryker 2002-2007 (ja=1, nei=0)					-,272	-,269
Fått første barn (Referanse: Ikke fått før 25)						
Eleven har fått første barn før fylte 20 (ja=1, nei=0)						-,030
Eleven har fått første barn etter fylte 20 (ja=1, nei=0)						-,088
Justert R ²		0,31	0,47	0,53	0,61	0,62

Signifikant 0,1 prosent

Signifikant 1 prosent

Signifikant 5 prosent

²³ Standardavvik utelatt av plasshensyn

Bakgrunn: foreldrestøtte for utdanning

I analysens andre steg introduserte vi bakgrunnsvariabler som handler om foreldres syn på utdanning. Analysen identifiserer én slik variabel med betydning for oppnådd kompetanse ved 25 års alder. Denne måler i hvilken grad foreldrene, da elevene gikk i Vg1, ifølge elevene selv, ønsket at de skulle velge studieforberevende og ikke yrkesfag i videregående. Dette hadde stor betydning ($\beta=0,407$), og introduksjon av denne variabelen økte forklaringskraften i modellen fra 17 til 31 prosent.

Når denne variabelen ble introdusert i analysen, ser vi at effekten av de andre bakgrunnsvariablene ble svekket. Det betyr at når foreldrene helst ser at de unge begynner på studieforberevende fremfor yrkesfag, har dette, når vi sammenligner like grupper, mer å si for utdanningsnivået ved 25 års alder enn de klassiske bakgrunnsvariablene. F.eks. betyr dette et dersom foreldrene er orientert mot studieforberevende, så kan dette oppveie noe av ulempen av at foreldrene ikke har høyere utdanning, av ikke å bo sammen med begge foreldrene og av å være gutt.

Prestasjoner fra grunnskolen

I analysens tredje steg introduserte vi elevenes gjennomsnittskaraktter fra tiende klasse. Dette forholdet har meget stor betydning på oppnådd kompetanse som 25-åring ($\beta=0,481$). Forklaringskraften øker fra 31 til 47 prosent av variansen, og effekten av bakgrunnsvariablene introdusert i første og andre steg halveres. Dette betyr at gode karakterer oppveier ulempen av at foreldrene ikke er orientert mot studieforberevende, av at foreldrene ikke har høyere utdanning, av ikke å bo sammen med begge foreldrene og av å være gutt. At effekten av bakgrunnsvariablene opprettholdes, viser at de fortsatt har en selvstendig effekt.

Skole-engasjement

I modellens steg fire introduseres en rekke variabler som måler ulike sider ved elevenes skole-engasjement. Analysen viser at en rekke engasjement-variabler har signifikant effekt på oppnådd kompetanse. Forklaringskraften øker fra 47 til 53 prosent av forklart varians fra steg tre til fire. Dette illustrerer at disse variablene samlet har en viss, men ikke stor betydning. Fortsatt har karakterene fra grunnskolen størst betydning, men både denne og effekten av bakgrunnsvariablene svekkes noe. Dette illustrerer at dersom elevene er engasjert i skolearbeidet sitt, målt med bl.a. innsats, atferd, trivsel, interesse, fravær, motivasjon og ambisjoner kan dette til en viss, men ikke betydelig grad, ha en kompenserende effekt på det elevene hadde med seg inn i videregående opplæring; bakgrunn og kunnskaps- og ferdighetsnivå. Vi skal nedenfor kommentere de ulike engasjement-variablene med betydning for oppnådd utdanningskompetanse ved 25 års alder.

Vi ser at det å ha valgt utdanningsretning i videregående opplæring basert på råd fra andre hadde positiv effekt på oppnådd kompetanse. Disse rådene har gjerne kommet fra rådgivere og foreldre (se Markussen 2003, figur 21), og det er sannsynlig at dette er ungdommer som har valgt studieforberevende og dermed en åpen vei til høyere utdanning. Effekten var negativ for de som valgte utdanning fordi de var praksisorienterte eller valgte ut fra interesse. Disse har oftere valgt yrkesfag, og veien til et høyere utdanningsnivå har dermed ikke vært åpen.

Vi fant også at det å være praktisk anlagt har negativ effekt på oppnådd kompetanse, mens å være matematisk, teoretisk orientert hadde motsatt effekt. Dette kan skyldes at de praktisk anlagte velger en yrkesutdanning, mens de matematisk, teoretiske velger en akademisk løpebane.

Tre mål på innsats inngikk i analysen, det å være skippertaksmennesker, det å jobbe jevnt og trutt og det å bruke tid på lekser. Alle disse forholdene hadde positiv effekt på oppnådd kompetanse. Innsats gir uttelling.

Vi fant også at elever som er likegyldige og ukonsentrerte og bråker og forstyrrer undervisningen litt, oppnådde en høyere kompetanse enn de som ikke gjorde dette. En forklaring kan være at dette er elever som har kapasitet til å prestere, men at de fordi de kjeder seg og er uengasjerte ikke alltid har skolearbeidet i fokus. De er likegyldige og ukonsentrerte og bråker en del, men dette er ikke til hinder

for at de gjør skolearbeidet sitt og fullfører og består (se for øvrig en drøfting av det samme fenomenet på side 38).

Analysene viser også at det å være motivert og ha ambisjoner har positiv effekt på oppnådd kompetanse. Elever som er positivt motivert for å fortsette i utdanning og som har planer om å nå langt i utdanningssystemet, har oppnådd høyere kompetanse som 25-åringer enn unge som ikke bærer disse kjennetegnene. Dette er elever som har identifisert seg med utdanningssystemet og de mulighetene det gir, de bruker det og de når langt.

Vi ser også at det å være venneorientert reduserer oppnådd kompetanse. Dette kan forklares med at disse elevene har fokus et annet sted enn på skolen. De ser utover mot venner og livet utenfor skolen, de trekkes mot det skolekonkurrerende (Knudsen 1980), og dette påvirker oppnådd kompetanse negativt.

Vi fant også at fravær i Vg1 påvirker oppnådd kompetanse negativt. Fravær kan oppfattes som et signal om at eleven ikke oppfatter skolen som en relevant arena. Fordi man ikke finner seg til rette, faglig og/eller sosialt, trekker man seg tilbake, man signaliserer at dette ikke er noe for meg. Det å være mindre til stede, reduserer mulighetene for å delta i læringsarbeidet, og påvirker oppnådd kompetanse negativt.

Tidligere sluttet og strykkere

I analysens femte steg introduserte vi variablene som måler om respondentene er *tidligere sluttet* (gjennomført mindre enn tre års videregående opplæring i årene 2002-2007) eller *tidligere strykkere* (gjennomført hele videregående opplæring i årene 2002-2007, men med stryk i et eller flere fag eller til fagprøven). Vi ser av tabell 2.17 at disse to variablene har betydelig negativ effekt ($\beta = -0,265$ og $\beta = -0,272$): Det å være en tidligere *sluttet* eller *stryker* påvirker oppnådd kompetanse negativt. Forklaringskraften i modellen øker fra 53 til 61 prosent når disse variablene inkluderes. Vi ser også at effekten av så godt som alle de andre variablene svekkes når vi tar hensyn til at en respondent er tidligere *sluttet* eller *stryker*. Et eksempel: Jo bedre karakterer fra tiende klasse, jo høyere kompetanseoppnåelse i 2011, men er man tidligere *sluttet* eller *stryker*, reduseres verdien av gode karakterer og kompetanseoppnåelse. Har man gode karakterer fra tiende, men samtidig er en tidligere *sluttet* eller *stryker*, er det fortsatt mulig å nå høyt i utdanningssystemet, men den tidligere *sluttet/stryker*-erfaringen representerer en barriere som må forseres.

Etter-videregående-variabler

I analysens sjette steg introduserte vi noen etter-videregående-variabler, men bare to av disse hadde betydning for oppnådd kompetanse. Både det å få barn før fylte 20 og det å få barn etter fylte 20, hadde negativ betydning for oppnådd kompetanse. Forklaringen kan være at det å ha små barn å ta seg av gjør at fokus flyttes bort fra skolearbeidet, noe som har negativ effekt for muligheten for å prestere og oppnå kompetanse. Forklaringskraften øker fra 61 til 62 prosent, noe som illustrerer at disse variablene ikke har stor effekt. Det bør også nevnes at det kanskje ikke er tilfeldig hvem som får barn tidlig og hvem som utsetter dette. Vi har ikke gjort noen multivariat analyse av hvem som får barn tidlig, men i tilknytning til figur 3.8 i kapittel 3 kommenterer vi noen bivariate sammenhenger. Vi fant at de som har fått barn har svakere karakterer og høyere fravær fra grunnskolen, og de bodde i mindre grad sammen med begge foreldrene som 15-åringer. Dette er alle viktige variabler for å forklare oppnådd kompetanse fra både videregående opplæring og ved 25-års alder, slik at det er sannsynlig at vi også her ser at bakgrunn, skole-engasjement og prestasjoner formidles gjennom et annet forhold, det å få barn tidlig. Dette er illustrert ved de stiplede pilene i figur 2.8.

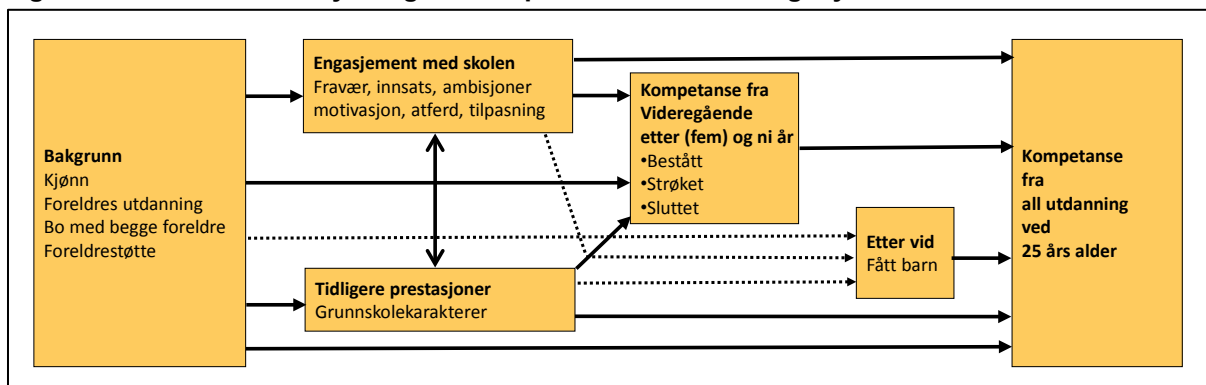
Oppsummert: Hva påvirker kompetanseoppnåelse ved 25 års alder?

I figur 2.8 har vi illustrert hvilke forhold som har betydning for oppnådd kompetanse fra utdanning ved 25 års alder.

Figuren illustrerer at bakgrunn, skole-engasjement, elevenes kunnskaper og ferdigheter fra tiende klasse, kompetanseoppnåelse fem år etter oppstart i videregående opplæring, samt om de hadde fått barn²⁴ tidlig har betydning for oppnådd kompetanse ved 25-års alder.

Det som har sterkest direkte betydning for oppnådd kompetanse ved 25 års alder, er elevenes kunnskaper, ferdigheter og kompetanse målt ved to ulike tidspunkter. Først ved starten av videregående opplæring, målt med grunnskolekarakterene. Deretter fem år etter oppstart i videregående opplæring, målt med om man har sluttet eller strøket i disse fem årene. Gode karakterer fra grunnskolen påvirker kompetanseoppnåelse positivt, mens det å være tidligere sluttet eller stryker, påvirker kompetanseoppnåelse negativt.

Figur 2.8 Forhold med betydning for kompetanse fra utdanningssystemet ved 25 års alder

Som vi har vist tidligere (kapittel 1), er det ikke tilfeldig hvem som oppnår gode karakterer i grunnskolen. Karakterene er sosialt skjevt fordelt, dvs. de som oppnår de beste karakterene kommer fra hjem med høy kulturell kapital, hvor foreldrene har høyere utdanning, de tilhører majoritetsbefolkningen, barna bor sammen med begge foreldrene og foreldrene er støttende i forhold til utdanning (Markussen m.fl. 2008). Det er heller ikke tilfeldig hvilke ungdommer som slutter eller stryker i videregående opplæring. Omfattende forskning har vist at de unges bakgrunn har stor betydning for dette utfallet (Markussen m.fl. 2008, Rumberger 2011).

Dette, bakgrunnens betydning for prestasjoner både fra grunnskolen og videregående opplæring, er illustrert i figur 2.8. Figuren illustrerer også hvordan de unges bakgrunn har direkte betydning både for elevenes skole-engasjement og for oppnådd kompetanse fra utdanningssystemet som 25-åring. Videre viser bildet hvordan prestasjoner fra grunnskolen, kompetanseoppnåelse fra videregående og skole-engasjement også har direkte betydning for oppnådd kompetanse ved 25 års alder. Dette betyr at de unges bakgrunn ikke bare har direkte, men også indirekte betydning (via prestasjonene fra grunnskolen, kompetanseoppnåelse fra videregående og skoleengasjement) for oppnådd kompetanse ved 25 års alder.

Selv om prestasjonene (karakterene) og kompetanseoppnåelse (slutter eller stryker) har sterkest direkte effekt, gjør den indirekte effekten av bakgrunn via prestasjoner, kompetanseoppnåelse og skole-engasjement, at de unges bakgrunn samlet fremstår som det som er viktigst for hvor langt de har nådd i utdanningssystemet når de er 25 år gamle, ni år etter at de begynte i videregående skole.

Vi kan oppsummere på en annen måte ved å peke på at vi har identifisert de samme grupper av forhold med betydning for oppnådd kompetanse på flere nivåer:

²⁴ Forbindelsen mellom bakgrunn, skole-engasjement, tidligere prestasjoner og det å få barn er stiplede. Det skyldes at vi ikke har gjort grundige analyser av denne forbindelsen. I tilknytning til figur 3.8 har vi sett at det er bivariate sammenheng mellom det å få barn tidlig og noen andre variabler: De som har fått barn har svakere karakterer og høyere fravær fra grunnskolen, og de bodde i mindre grad sammen med begge foreldrene som 15-åring. Dette indikerer at de som har fått barn tidlig kan være i en noe mer utsatt posisjon i forhold til utdanningssystemet enn de som får barn senere.

- Oppnådd kompetanse fra videregående opplæring fem år etter oppstarten
- Oppnådd kompetanse fra videregående opplæring ni år etter oppstarten
- Oppnådd kompetanse fra utdanning ved 25 års alder – inkludert høyere utdanning
- Hva som påvirker sannsynligheten for å bli student når man først har fått studiekompetanse.

Dette er interessant og illustrerer at det er noen sterke, vedvarende mekanismer og strukturer som virker innenfor dette systemet. Hvilket hjem man kommer fra har avgjørende betydning for hvordan man gjør det i utdanningssystemet fra første stund. Tilegnelse av kunnskaper og ferdigheter og prestasjoner påvirkes av dette allerede tidlig i skolegangen. De som var vinnere ut av grunnskolen blir vinnere ut av videregående opplæring og de blir vinnere i høyere utdanning. Disse strukturene kommer tydelig uttrykk ved slutten av ungdomsskolen og overgangen til videregående opplæring. Gjennom videregående og videre inn i høyere utdanning opptrer de samme mekanismene og de bidrar til, om ikke å forsterke, så i hvert fall til å opprettholde de prestasjonsmessige forskjellene som er skapt av sosiale forskjeller allerede i grunnskolen. Sosial ulikhet overlever gjennom utdanningssystemet.

Når det er sagt, vil vi avslutningsvis minne om at i alle disse analysene finner vi også andre forhold, forhold som vi har omtalt som ulike mål på skole-engasjement, som har betydning for utfallet. Dette viser at det fins forhold som kan modifisere effekten av bakgrunn. I våre analyser handler dette bl.a. om trivsel, atferd, ambisjoner, motivasjon og innsats. Alt dette er forhold som kan påvirkes. Så selv om vi altså observerer sterke, vedvarende mekanismer og strukturer som bidrar til å opprettholde ulikhet, indikerer engasjement-variablenes modifierende effekt at det er mulig å påvirke disse mekanismene. Det er ingen naturlov at utdanningssystemet skal opprettholde eller forsterke ulikhet; det fins et handlingsrom og det er mulig for utdanningssystemet å bidra til å redusere ulikhet.

3 Posisjon i arbeidsmarked og utdanning i november 2011

I dette kapitlet skal vi se nærmere på våre respondenters posisjon i arbeidsmarkedet og innenfor utdanning i november 2011. Først gir vi en beskrivelse av forholdet mellom oppnådd kompetanse og posisjon i utdanning og arbeidsliv i november 2011. Deretter spør vi *hvordan det har gått i utdanning og arbeid for de som har begynt i høyere utdanning*. Videre ser vi nærmere bare på de som ikke har begynt i høyere utdanning, og spør *hvilke forhold som har betydning for om disse er utenfor eller innenfor arbeidslivet som 25-åring*. Til slutt analyserer vi inntektsforskjeller ved 25 års alder for personer som jobber 37,5 timer per uke.

En og samme person kan ha flere registreringer i SSBs data, f.eks. kan samme person både studere og jobbe, studere og motta offentlig støtte eller jobbe og motta offentlig støtte. SSB foretar noen kvalifiserte vurderinger, og gir hver person en *viktigste status*. I tabell 3.1 viser vi viktigste status for våre respondenter i referanseuken i november 2011.

Tabell 3.1 Viktigste status november 2011 etter at de med ukjent status er tatt ut²⁵

	Antall	Prosent
Sysselsatt	7279	82,2
Ordinær utdanning	959	10,8
Arbeidsledig	179	2,0
Offentlig støtte eller tiltak	435	4,9
Alle	8852	100,0

Tabell 3.1 viser at 82 prosent er sysselsatt, 11 prosent er i utdanning, to prosent er arbeidsledig og fem prosent er på tiltak eller er mottakere av offentlig støtte.

²⁵ For 491 respondenter fantes ingen informasjon om deres posisjon i arbeidsmarked eller utdanning i november 2011 i de SSB-dataene vi har fått tilgang til. Vi har derfor valgt å ta disse ut av de videre analysene av posisjon i arbeidsmarked og utdanning. Man kan tenke seg at dette vil påvirke sammensetningen av utvalget og dermed resultatene av analysene våre. Vi har derfor foretatt en sammenligning av hele utvalget (N=9343) og et redusert utvalg hvor de 491 med ukjent status er fjernet (N=8852) for sju sentrale variabler: Kjønn, minoritetsspråklighet, bosituasjon som 15-åring, foreldres utdanning, høyest oppnådde kompetanse november 2011, samt karaktersnitt og fravær fra ungdomsskolen. Denne sammenligningen viser vi i vedlegg, og den viser at fordelingen på disse variablene knapt berøres av at vi fjerner de 491 med ukjent status fra analysene.

De som er sysselsatt kan deles opp i flere grupper, og tallene (ikke i tabell) viser at 4695 personer (64,5 prosent) jobbet heltid, dvs. 30 timer eller mer per uke, mens 2584 (35,5 prosent) jobbet deltid. 198 av de sysselsatte var registrert som selvstendig næringsdrivende, mens de øvrige var registrert som arbeidstakere. Vi vil behandle disse som en gruppe i analysene.

Bak de som 435 som mottok offentlig støtte skjuler det seg mange ulike grupper: Mottakere av dagpenger (8), arbeidsavklaringspenger (158), sosialhjelp (36), individstønning (4), enslig forsørgerstønning (19), uføretrygd (34), sykepenger (15) eller kontantstøtte (32), samt om de er på tiltak (129). Vi vil i analysene behandle disse som en gruppe.

Som nevnt kan en person ha flere registreringer, men én er definert som hovedaktivitet. Tabell 3.2 viser at en betydelig andel av vårt utvalg er registrert på flere aktiviteter samtidig. Særlig stort overlapp ser vi mellom det å være sysselsatt og å være i utdanning. Vi har foran, (se omtalen av tabell 2.9), vist at november 2011 var 31 prosent av vårt utvalg (2904 personer) i utdanning. Mens 959 personer (11 prosent) var registrert med utdanning som viktigste status (tabell 3.1), var hele 1874 personer, eller 21 prosent registrert både i utdanning og som sysselsatt. For det første kan dette være studenter som benytter det norske deltidsarbeidsmarkedet til å jobbe ved siden av studiene, kanskje for å slippe unna med lavere studielån. For disse er dette deltidsarbeidsmarkedet et gode. Men den høye andelen som kombinerer utdanning og arbeid kan også være et uttrykk for undersysselsetting. I noen segmenter av arbeidslivet, og kanskje spesielt helsesektoren (Moland 1997, Grøgaard m.fl. 2002, Skålholt m.fl. 2013), er det i mange tilfeller bare mulig å få deltidsjobb. Her fungerer deltidsarbeidsmarkedet som en hindring for de som ønsker fullt arbeid. Det kan tenkes at mange av de som kombinerer arbeid og utdanning, gjør det fordi at de ikke får heltidsarbeid.

Tabell 3.2 Viktigste status i nov 2011 i kombinasjon med utdanning og offentlig støtte

	Antall	Prosent
Sysselsatt	5134	58,0
Ordinær utdanning	874	9,9
Sysselsatt og i utdanning	1874	21,2
Sysselsatt og offentlig støtte	223	2,5
Ordinær utdanning og offentlig støtte	85	1,0
Sysselsatt og i utdanning og offentlig støtte	48	0,5
Arbeidsledig	179 ²⁶	2,0
Offentlig støtte eller tiltak	435 ²⁷	4,9
Alle	8852	100,0

Tabell 3.2 viser at 435 personer hadde offentlig støtte som viktigste status i referanseuken. Men det er altså mulig å være registrert som student eller sysselsatt som viktigste status, og likevel motta en eller annen form for offentlig støtte. Enkeltvariabler som registrerer ulike aktiviteter, viser at 896 personer – tilsvarende ca. ti prosent - i vårt utvalg var på en eller flere former for offentlig støtte eller tiltak²⁸. Men bare halvparten var registrert med offentlig støtte eller tiltak som viktigste aktivitet. I de følgende analysene vil vi ta utgangspunkt i respondentenes viktigste status, slik den er definert av SSB.

²⁶ 12 av disse var i utdanning. Ikke skilt ut fordi de var så få

²⁷ 11 av disse var i utdanning. Ikke skilt ut fordi de var så få

²⁸ De som mottok sykepenger (n=218) eller kontantstøtte (n=102), er ikke inkludert blant disse. Begrunnelsen er at for de øvrige formene for offentlig støtte kan man forvente at mottakerne er i en svakere posisjon i forhold til arbeidsmarkedet enn andre. Sykepenger og kontantstøtte er en annen form for ytelse, og skal kunne gjelde alle, også personer i en gunstig posisjon i arbeidsmarkedet. Blant de 435 som har offentlig støtte i tabell 3.1 er det imidlertid inkludert noen sykepengemottakere (n=15) og kontantstøttmottakere (n=32). Strengt tatt burde de, gitt resonnerementet over, ikke vært inkludert her. Grunnen til at de likevel er det, er at de er få, og at de ikke har registrert noen annen viktigste status, slik at om de ikke skulle inngått her, måtte de vært plassert i gruppen ukjent status. Med dette valget, mener vi det er riktigst å plassere disse i gruppen 'offentlig støtte'.

3.1 Forholdet mellom oppnådd kompetanse og posisjon i arbeidsliv og utdanning i november 2011

Vi skal nå se nærmere på forholdet mellom kompetansen respondentene våre hadde oppnådd – fordelt på 14 grupper slik disse er presentert i tabell 2.9 – og deres posisjon i arbeidsliv og utdanning i november 2011, fordelt på fire grupper slik dette er presentert i tabell 3.1: Sysselsatte, i utdanning, arbeidsledige eller mottakere av offentlig støtte/på tiltak.

I tabell 3.3 ser vi et tydelig mønster: Det er overrepresentasjon av sysselsatte og personer i ordinær utdanning blant de med høyest oppnådd kompetanse, og tilsvarende underrepresentasjon blant de som har den laveste kompetansen. Motsatt er det underrepresentasjon av personer med offentlig støtte og arbeidsledige blant de som har den høyeste kompetansen, og tilsvarende overrepresentasjon blant de som har den laveste kompetansen. I det følgende ser vi nærmere på dette.

Tabell 3.3 Forholdet mellom oppnådd kompetanse og posisjon i arbeidsmarked og utdanning i november 2011. Prosent. Horisontal prosentuering.

Høyest oppnådde kompetanse november 2011	Sysselsatt	Utdanning	Offentlig støtte	Arbeidsledig	Alle	N
Grunnskole	65,9	3,3	23,9	6,9	6,8	598
Yrkesfag Vg1	72,5	1,4	20,1	6,0	3,9	349
Studieforberedende Vg1	78,4	2,1	16,5	3,1	1,1	97
Yrkesfag Vg2 og 3	79,5	2,5	12,9	5,1	6,8	604
Studieforberedende Vg2	83,5	3,1	9,4	3,9	1,4	127
Studiekompetanse - ikke HU	88,9	1,4	7,0	2,7	9,1	804
Yrkeskompetanse - skoleløp	88,6	1,6	7,1	2,7	2,1	184
Yrkeskompetanse – lære	94,5	1,5	2,3	1,7	13,9	1227
Dobbelkompetanse - ikke HU	96,8	0,6	0,6	1,9	1,8	157
Utdanning på mellomnivå	92,8	1,1	3,3	2,8	2,0	180
0 - 119 studiepoeng HU	61,1	38,5	0,0	0,4	8,4	746
Minst 120 studiepoeng HU	74,8	24,4	0,3	0,5	14,3	1264
Bestått HU lavere nivå	87,4	11,8	0,4	0,4	25,5	2254
Bestått HU høyere nivå	92,7	6,1	0,0	1,1	2,9	261
Alle	82,2	10,8	4,9	2,0		
Antall	7279	959	435	179		8852
Overrepresentasjon	Underrepresentasjon					

3.2 Posisjon i arbeidsmarked og utdanning i november 2011 for grupper som er eller har vært i høyere utdanning

Vi skal i det følgende se nærmere på de 14 kompetansegruppene i tabell 3.3, og starter med de fire gruppene som er plassert under den tykke linjen i tabellen. Alle disse har vært eller er i høyere utdanning. Noen er ikke registrert med så mye som 120 studiepoeng og noen har avsluttet høyere utdanning på høyere nivå. Disse fire gruppene utgjør i alt 51 prosent av vårt utvalg, eller sagt på en annen måte; litt over halvparten av våre respondenter har begynt i høyere utdanning.

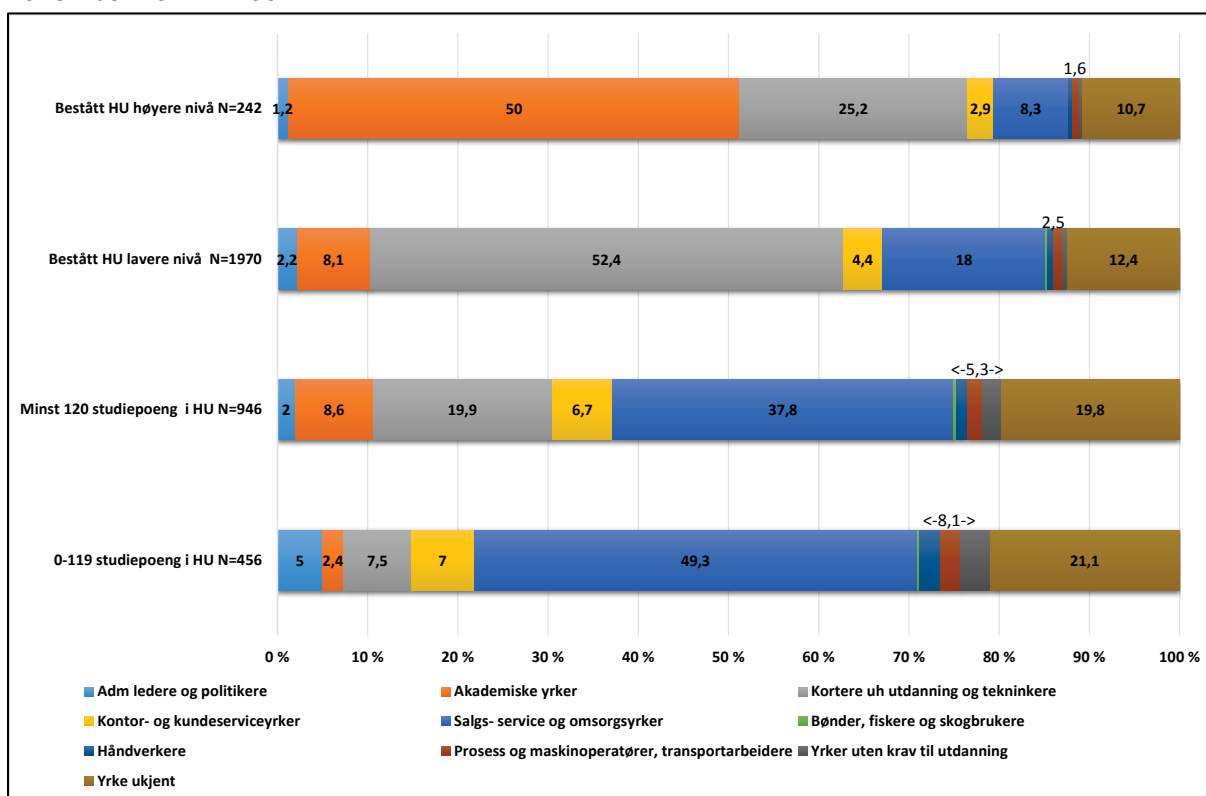
Tabell 3.3 viser at svært få av de som har begynt i høyere utdanning, uansett nivå, mottok offentlig støtte eller var arbeidsledige. Dette betyr, som tabellen også viser, at i disse fire gruppene er man enten sysselsatt eller i utdanning (og mange er nok både i jobb og utdanning), og i hver av de fire gruppene gjelder dette 99 prosent. I realiteten observerer vi ingen beskjeftigelsesproblemer blant de som er blitt studenter. Det vi ser, er en sterk indikasjon på at det å ta høyere utdanning i stor grad beskytter mot å havne i ledighet eller en situasjon hvor man trenger en eller annen form for støtte fra det offentlige. Det som er tenkelig, men som vi ikke kan vite noe om, er at noen som ikke har fått jobb, og som dermed kunne vært ledige eller mottakere av offentlig støtte, søker tilflukt i utdanning.

Videre viser tabell 3.3 at jo høyere nivå høyere utdanning man har oppnådd, jo større andel er sysselsatt og jo lavere er andelen som er i utdanning. Dette er som forventet. Når man har avsluttet en høyere utdanning på lavere eller høyere nivå, vil mange gå over i arbeid, men noen vil fortsette å ta mer utdanning. I de gruppene som har tatt minst 120 studiepoeng og de som har vært i høyere utdanning uten å være registrert med så mye som 120 studiepoeng, er det rimelig at større andeler fortsatt er i utdanning. De er lengre unna en grad og må fortsette å studere for å komme i mål.

Type yrke for de sysselsatte som har vært i høyere utdanning

Blant de fire gruppene vi har omtalt over, de som har vært i høyere utdanning lengre eller kortere tid, har vi sett nærmere på hvilke typer yrker de som var sysselsatt i november 2011, var i.

Figur 3.1 Type yrke for personer som har vært i høyere utdanning og som er sysselsatt november 2011. N=3614

p=.000 (kjkvdrattest)

Figur 3.1 viser at blant de som har bestått høyere utdanning på høyere nivå, er om lag 75 prosent i akademiske yrker, høyskoleyrker eller ledere. Det er sannsynlig at mange av disse er i et yrke som er relevant i forhold til utdanningen. Blant disse finner vi bl.a. direktører, sivilingeniører, leger, tannleger, høyskolelærere og advokater. For de fleste andre der yrke er kjent, 13 prosent²⁹ av de med utdanning

²⁹ 2,9+8,3+1,6 prosent blant de med høyere utdanning på høyere nivå i figur 3.1

på dette nivået, har mange et yrke som nivåmessig ligger under det man er utdannet til: kontormedarbeidere, barne- og ungdomsarbeidere, pleie- og omsorgsarbeidere og butikkansatte.

Vi ser at blant de som har bestått høyere utdanning på lavere nivå er til sammen 62 prosent ledere, i akademiske yrker eller i høgskoleyrker, og dermed er de nok nivåmessig i yrker som står i forhold til utdanningen. De største gruppene her er sykepleiere, vernepleiere, grunnskolelærere og førskolelærere. De fleste andre med kjent utdanning, 25 prosent³⁰ av respondentene i denne gruppen, kan antas å være i et yrke på et lavere nivå i yrkeshierarkiet enn utdanningen deres skulle tilsi. Her finner vi kontormedarbeidere, resepsjonister, hjelpearbeidere, barne- og ungdomsarbeidere, pleie- og omsorgsarbeidere og butikkansatte.

Når vi skal se på yrkene til personene i de to siste høyere utdanningsgruppene, de som ennå ikke er registrert med en bestått grad, vil vi ikke kommentere relevans i forhold til utdanningsnivå. Grunnen til dette er at de fleste av disse fortsatt er i utdanning, slik at for mange av disse vil yrket de er registrert med, være en jobb de har ved siden av studier, slik at vurdering av yrkesrelevans i forhold til utdanning, ikke vil gi mening.

Vi observerer at den samlede andelen som er ledere, i akademiske yrker eller i høgskoleyrker avtar med redusert utdanningsnivå, mens andelene blant de øvrige yrkene øker. Særlig gjelder dette innenfor salg- service- og omsorgsykker, men også innen kontoryrker og blant håndverkere, prosess og maskinoperatører, transportarbeidere eller i yrker som ikke krever utdanning. Vi ser altså at med økende nivå på høyere utdanning, øker andelene som er 'høyere' opp i yrkeshierarkiet og som er i yrker som krever høyere utdanning, mens andelene som er 'lavere' i yrkeshierarkiet og som er i yrker som krever lavere utdanning, avtar. Konklusjonen er at vi observerer den sammenhengen vi bør forvente mellom utdanning og hvor i yrkeshierarkiet man havner.

Utdanningsnivå for de med høyere utdanning som fortsatt er i utdanning

Blant de fire gruppene som har vært i høyere utdanning lengre eller kortere tid, har vi sett nærmere på de som fortsatt var i utdanning i november 2011, og undersøkt hvilket utdanningsnivå de da befant seg på. Dette viser vi i figur 3.2.

Figur 3.2 viser at blant de som per november 2011 fortsatt ikke var registrert med å ha avlagt minst 120 studiepoeng, var 71 prosent i høyere utdanning på lavere nivå og 29 prosent i høyere utdanning på høyere nivå.

Blant de som er registrert med minst 120 avlagte studiepoeng finner vi 40 prosent i høyere utdanning på lavere nivå og 60 prosent i høyere utdanning på høyere nivå.

I begge disse gruppene finner vi blant annet studenter som er inne i lengere løp hvor de blir registrert med avlagte studiepoeng når utdanningen er avsluttet: Blant disse finner vi personer som er ulike tre-, fire-, fem- eller seks-årige løp, f.eks. sykepleiere, førskolelærere, jurister, arkitekter og leger. Dette betyr at mange av de som er i disse to gruppene, er registrert med et utdanningsnivå som i realiteten er lavere enn det de faktisk har oppnådd.

Blant de som har bestått en høyere utdanning på lavere nivå, ser vi at om lag hver fjerde fortsatt er i gang med en utdanning på det samme nivået. Dette kan f.eks. være studenter som er i gang med sin andre bachelor, noe som ikke er helt uvanlig. Tre av fire av de med høyere utdanning på lavere nivå er i høyere utdanning på høyere nivå november 2011. Dette er studenter som først har oppnådd lavere grad for så å fortsette med utdanning på høyere nivå.

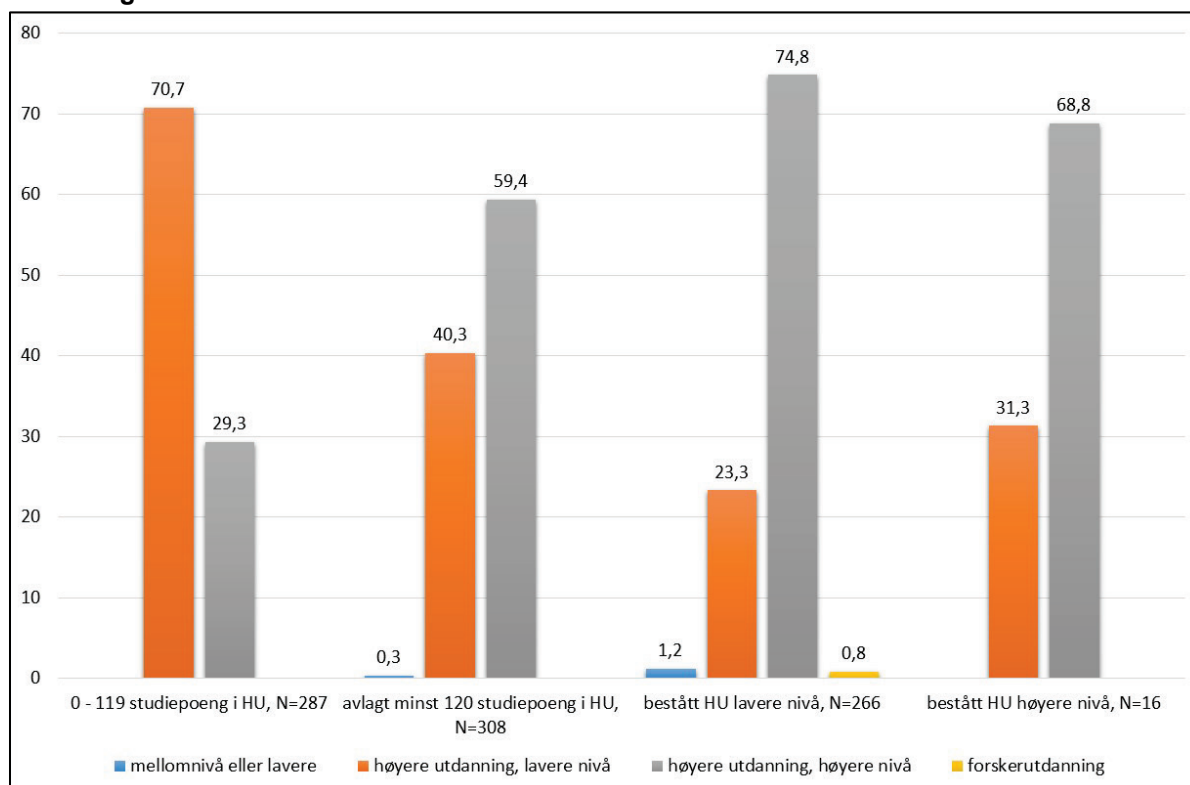
Blant de som har bestått høyere utdanning på høyere nivå og som fortsatt er i utdanning, er en av tre inne i høyere utdanning på lavere nivå. Dette kan være studenter som har gjort et omvalg og begynt

³⁰ 4,4+18+2,5 prosent blant de med høyere utdanning på lavere nivå i figur 3.1

på en ny utdanning etter å ha avsluttet en høyere utdanning på høyere nivå. To av tre er fortsatt i høyere utdanning på høyere nivå. Dette kan være studenter som er på vei mot sin andre master, noe som heller ikke er helt uvanlig. Uansett skal vi ikke tillegge observasjonene i denne gruppen for stor vekt, ettersom hele denne gruppen bare utgjør 16 studenter i vårt materiale.

Hovedbildet for de som hadde utdanning som hovedbeskjeftigelse i november 2011, er at så godt som alle – med noen få unntak – er innenfor høyere utdanning, på ulike nivåer. Dette fremgår tydelig av tabell 3.3. Disse personene utgjør om lag 10 prosent av vårt utvalg (jf. tabell 3.1), slik at når de har fullført sin utdanning må bildet av våre respondenters kompetanseoppnåelse og hvor mange som er sysselsatt og i hvilke yrker tegnes på nytt.

Figur 3.2 Utdanningsnivå for personer som har vært i høyere utdanning og som fortsatt er i utdanning i november 2011. N=877

3.3 Posisjon i arbeidsmarked og utdanning i november 2011 for grupper som ikke har begynt i høyere utdanning

I det følgende skal vi se nærmere på de respondentene som ikke har begynt i høyere utdanning frem til 2011. Vi tar utgangspunkt i tabell 3.3. De gruppene dette handler om, er de som fordeler seg på de ti gruppene over den tykke linjen i tabellen. De utgjør til sammen 4327 personer. Det er blant disse vi finner variasjon i tilknytningen til arbeidsmarkedet. Som det fremgår av tabell 3.3, er det nesten utelukkende i disse kompetansegruppene vi finner personer som mottar offentlig støtte eller er arbeidsledige. I de gruppene som er i eller har vært i høyere utdanning, er det, som vi allerede har vist, så godt som ingen som er utenfor arbeid eller utdanning. Når vi skal se nærmere på de som er utenfor, er det ikke meningsfullt å inkludere de med høyere utdanning, ettersom «alle» i disse gruppene mer eller mindre har gjort suksess ved at de er i jobb eller i utdanning i november 2011. Posisjon i arbeidsmarked og utdanning for de 4327 som ikke har vært innom høyere utdanning er slik det fremgår av tabell 3.4.

Vi ser at blant disse som ikke har begynt i høyere utdanning er det 13,4 prosent som er ledige eller mottar offentlig støtte. I en landsdekkende registerstudie av de som begynte i videregående i 1999 og 2000 fant Støren (2011) at i 2008, altså 8-9 år senere, var det 13,9 prosent som var uten arbeid.

Tabell 3.4 Viktigste status i referanseuken november 2011 etter at de med ukjent status er tatt ut. Respondenter som ikke har vært i høyere utdanning. N=4327

	Antall	Prosent
Sysselsatt	3665	84,7
Ordinær utdanning	82	1,9
Arbeidsledig	157	3,6
Offentlig støtte eller tiltak	423	9,8
Alle	4327	100,0

Når vi ser på disse 4327 personene i tabell 3.3 (alle gruppene over den tykke linjen i tabellen) ser vi at andelen som er sysselsatt i november 2011, øker med økende kompetanse (med et unntak, de med mellomutdanning er sysselsatt i lavere grad enn de med dobbelkompetanse og yrkeskompetanse etter lære). De gruppene som ikke har fullført videregående opplæring har lavest sysselsettingsgrad, og lavest er den for de som har lavest kompetanse. I en studie av det første Reform 94 kullet i 2000, fant Grøgaard (2006) det samme, de som ikke hadde fullført videregående opplæring hadde lavest sysselsettingsgrad, fulgt av de med studiekompetanse og yrkeskompetanse fra skole (to grupper som også i den studien hadde lik sysselsettingsgrad), mens de som hadde vært i lære var sysselsatt i størst grad. «(...) ungdom som har skaffet seg yrkeskompetanse gjennom lære, fremstår som vinnere på ungdomsarbeidsmarkedet på slutten av 1990-tallet» (Grøgaard 2006: 237).

I en studie av overgang til arbeidsmarkedet i 2008 for elever som begynte i videregående opplæring i 1999 og 2000 fant Støren (2011) det samme. «Det er en sterk sammenheng mellom kompetansenivået og arbeidsmarkedsstatus. (...) andelen som er i arbeid øker med økende kompetansenivå. For hver økning i kompetansenivået reduseres andelen som er i kategorien uten arbeid; det er altså ikke bare fullføring av videregående som har betydning» (side 129-30). Dette betyr at det er viktig å holde de unge i videregående opplæring og arbeid for at de skal nå et så høyt nivå som mulig; det er bedre å fullføre å bestå Vg2 enn Vg1, det er bedre å fullføre Vg1 enn grunnskolen.

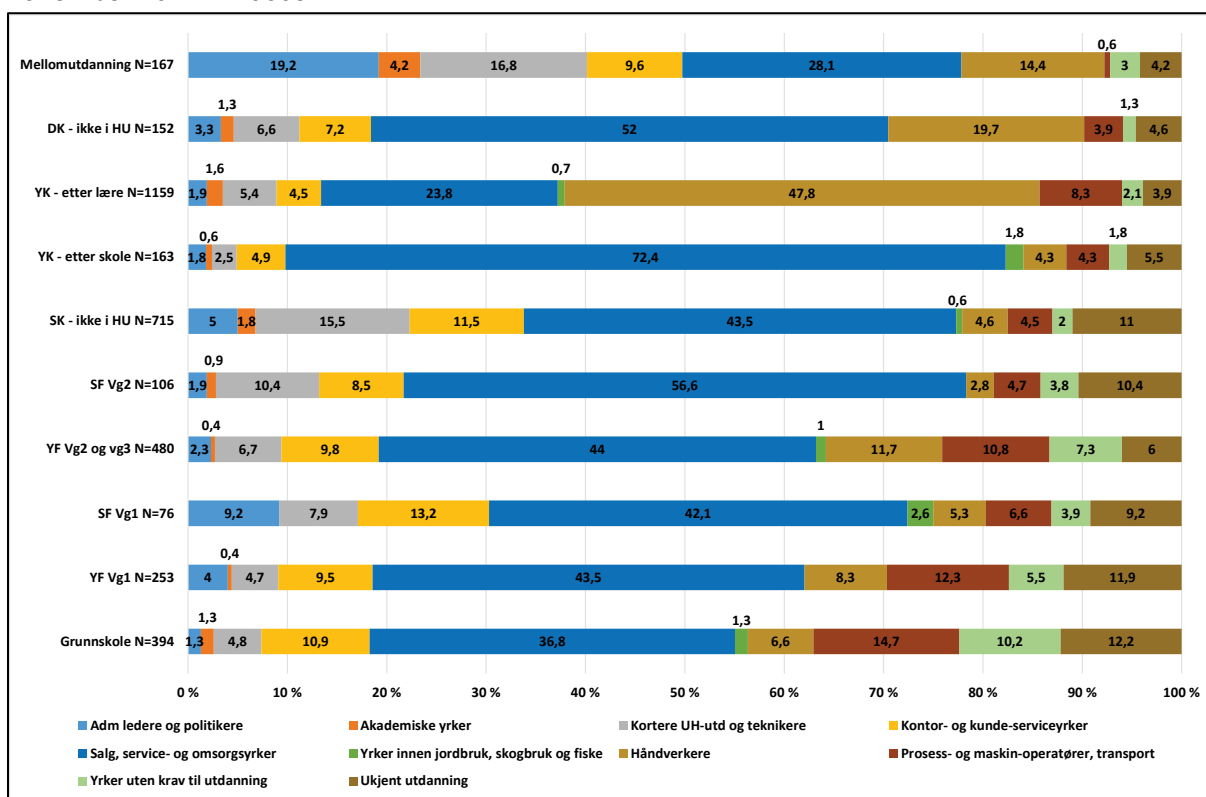
Blant de som ikke har noen kompetanse fra videregående, dvs. at deres høyeste utdanning er grunnskolen, er det 66 prosent som er sysselsatt. Vi har sett nærmere på hvilke yrker de som har grunnskole søm høyeste utdanning er i. Av figur 3.3 ser vi at de hovedsakelig er i salg-, service- og omsorgsykker (37 prosent), prosess- og maskinoperatør- og transportarbeiderykker (15 prosent), kontor- og kundeserviceyrker (11 prosent) og yrker som ikke krever utdanning (10 prosent). Yrker som er godt representert blant disse personene er kontormedarbeidere, servitører, lagermedarbeidere, transportarbeidere, vektere, omsorgsarbeidere, butikkmedarbeidere og hjelpearbeidere. Butikkmedarbeiderne utgjør den største gruppen (14 prosentpoeng).

Andelen som er sysselsatt øker til 73 prosent blant de som har fullført Vg1 yrkesfag, via 78-80 prosent blant de som har fullført studieforbereende Vg1 og yrkesfag Vg2 og vg3³¹ til 84 prosent for de som har fullført studieforbereende Vg2 (se tabell 3.3). Når vi har sett på hvilke jobber disse gruppene har (figur 3.3), har vi sett på dem under ett. Blant de som har fullført Vg1 eller Vg2 er det flest som jobber i salg-, service og omsorgsykker (42-57 prosent), og relativt mange jobber i kontor- og kundeserviceyrker (9-13 prosent). Blant de som har fullført yrkesfag Vg1/Vg2 er det 11-12 prosent håndverkere, mens det blant de som har fullført studieforbereende Vg1/Vg2 er bare halvparten så mange (5-7 prosent). Andelen i jobber som ikke krever utdanning er størst for de som har fullført Vg1/ Vg2 yrkesfag (6-7 prosent) og lavest for de som har fullført Vg1/Vg2 studieforbereende (4 prosent). Disse personene er, som blant de med grunnskole som høyeste utdanning, kontormedarbeidere, servitører,

³¹ Jf. fotnote 9

lagermedarbeidere, vektere, transportarbeidere, omsorgsarbeidere, butikkmedarbeidere og hjelpearbeidere. Også her utgjør butikkmedarbeiderne den største gruppen (17 prosent).

Figur 3.3 Type yrke for personer som ikke har begynt i høyere utdanning og som er sysselsatt november 2011. N=3665

Tabell 3.3 viser at selv om man ikke har noe videregående opplæring, er døra inn til arbeidsmarkedet ikke nødvendigvis stengt. Education at a Glance (OECD 2013a) viser at 68 prosent av de med grunnskole som høyeste utdanning var sysselsatt i 2011 i Norge. Dette er høyere enn gjennomsnitt for OECD (58 prosent), og bare fire land i OECD har høyere andel sysselsatte blant de med bare ungdomsskole (OECD 2013a: 86). Men samtidig ser vi også tydelig at det er svært mange i denne gruppen som ikke makter å få innpass i arbeidslivet. Det betyr at selv om så mange som to av tre med grunnskole som høyeste utdanning og 84 prosent av de med studieforbereidende Vg2 er i jobb, er tabell 3.3. en sterk indikasjon på at det er viktig å fullføre så mye som mulig av videregående opplæring. Det er mulig å få jobb uten fullført videregående, men det er svært mange blant disse som er utenfor arbeidsmarkedet.

Resultater fra den store PIAAC³²-undersøkelsen viser at effekten av utdanning på sannsynligheten for å delta i arbeidslivet/være sysselsatt er (minst) like stor i Norge som i de fleste OECD-land (OECD 2013b: 230–231). Sysselsettingsnivået er imidlertid generelt høyere enn i andre land. En forklaring på den relativt høye andelen ufaglærte som arbeider i Norge kan være det relativt høye lønnsnivået for denne gruppen, det er attraktivt å komme i arbeid (Aamodt & Grøgaard 2006). En annen forklaring kan være den gode økonomiske situasjonen i landet, med stor etterspørsel etter arbeidskraft på alle nivåer. Trolig er dette den viktigste forklaringen. Når det gjelder tidligere studier av ungdom, sporet Støren (2011) november 2008 en viss effekt på ledigheten av finanskrisa, men konkluderte at situasjonen for den ungdomsgruppa hun studerte, ikke var «preget av at det var en veldig spesiell situasjon på arbeidsmarkedet» (Støren 2011: 131).

³² Programme for International Assessment of Adult Competencies

De som har fullført og bestått videregående opplæring som sin høyeste fullførte utdanning kan deles i fire grupper. Sysselsettingsgraden mellom disse gruppene varierer, ikke svært mye, men det er noen forskjeller som er verdt å se nærmere på.

Både blant de som har oppnådd yrkeskompetanse gjennom skoleløp og de som har oppnådd studiekompetanse, var 89 prosent sysselsatt i november 2011. Blant de som hadde yrkeskompetanse etter å ha vært i lære var 95 prosent sysselsatt, mens det var 97 prosent sysselsatte blant de med dobbelkompetanse. At de med dobbelkompetanse, som har to hester å ri på, har høyest sysselsettingsgrad, er som forventet. Også at de med studiekompetanse, en kompetanse som jo i utgangspunktet ikke er innrettet mot arbeidsmarkedet, men mot høyere utdanning, har lavest sysselsettingsgrad, er i tråd med forventningene.

Men at de med yrkeskompetanse fra skole ikke er på høyde med de som har yrkeskompetanse etter å ha vært i lære, kan, i hvert fall ved første øyekast, virke overraskende. Man kunne kanskje forvente at de som har fullført en yrkesutdanning, enten dette har skjedd i skole eller som lærling, ville ha like lett for å skaffe seg en jobb. Og man kunne kanskje også forvente at de med yrkeskompetanse etter skoleløp ville ha lettere for å skaffe seg jobb enn de som har studiekompetanse.

Vi har sett nærmere på yrkes- og kjønnsfordelingen i disse fire kompetansegruppene, for om mulig å komme nærmere en forståelse av hvorfor det er slik.

Blant de som har studiekompetanse ser vi at relativt mange (15 prosent) er i yrker for kortere UH-utdanninger og teknikere, mens majoriteten (44 prosent) er i salg-service- og omsorgsykker. Relativt mange er også i kontoryrker (12 prosent). Yrker som er godt representert er kontormedarbeidere, servitører, barne- og ungdomsarbeidere, transportarbeidere, omsorgsarbeidere, butikkmedarbeidere og vektere. Også her utgjør butikkmedarbeiderne den største gruppen (18 prosentpoeng). Det er vanskelig å vurdere om disse er i relevant arbeid, men ettersom studiekompetanse ikke kvalifiserer for noe bestemt yrke, er det kanskje nærliggende å konkludere at ingen av disse er i relevant arbeid. I denne kompetansegruppen er det om lag like mange kvinner og menn (53 prosent kvinner).

Blant de som har yrkeskompetanse etter skoleløp ser vi at det er én yrkesgruppe som dominerer, hele 72 prosent er i salg-, service- og omsorgsykker. Av disse er over halvparten (38 prosentpoeng) omsorgsarbeidere og hjelpepleiere, mens ytterligere 16 prosentpoeng er i andre omsorgsykker. Bare 10 prosentpoeng er butikkmedarbeidere. Svært mange av blant disse med yrkeskompetanse etter skoleløp er i relevante yrker. I denne gruppen er det en sterk overvekt av kvinner, 85 prosent.

Analysen viser videre at blant de som har yrkeskompetanse etter å ha vært lærling, er håndverkere den dominerende yrkeskategorien (48 prosent), og salg-, service- og omsorgsykker er nest største kategori (24 prosent). Personene sprer seg på mange yrker, men de som utgjør flest er elektrikere (11 prosentpoeng) og tømmerne (9 prosentpoeng). Andre yrkesgrupper som er representert med tre prosentpoeng eller mer er kokker, frisører, butikkmedarbeidere, rørleggere, bilmekanikere og snekkere. Også i denne kompetansegruppen er det svært mange som er i relevant arbeid. Blant disse med fagbrev er kvinnene sterkt underrepresentert, 23 prosent.

Blant de med dobbelkompetanse er salg-, service- og omsorgsykker den største yrkesgruppen (52 prosent) og håndverkere den nest største (20 prosent). De største yrkesgruppene er butikkmedarbeidere (13 prosentpoeng) og omsorgsarbeidere og hjelpepleiere (11 prosentpoeng). Også barne- og ungdomsarbeidere, legesekretærer, frisører, rørleggere og elektrikere er representert med mer enn tre prosentpoeng i denne kompetansegruppen. Også her er det svært mange som er i relevant arbeid. I denne gruppen finner vi en jevnere kjønnsfordeling, 60 prosent er kvinner.

Når vi sammenligner de som har oppnådd yrkeskompetanse etter skole henholdsvis lære, ser vi at de to veiene i hovedsak rekrutterer til ulike yrker. For de som har fagbrev er forbindelsen mellom utdanningen og jobben de går inn tydeligere enn for de som har yrkeskompetanse etter skoleløp. For de som har fagbrev er det noen jobber som er forbeholdt dem, mens de med yrkeskompetanse fra

skole kan oppleve større konkurranse, fra ufaglærte, om de jobbene de er utdannet for. F.eks. ansetter man ikke en ufaglært i en stilling som krever en faglært elektriker. I noen av de skolebaserte yrkesutdanningene er det lettere å rekruttere ufaglærte når de faglærte er mangelvare, f.eks. er det langt fra uvanlig at ufaglærte kan gå inn i en hjelpepleierstilling.

Et annet forhold er at mange av yrkene som yrkeskompetanse fra skole kvalifiserer for er i helse og omsorgssektoren, hvor det til tross for et uttalt behov for kompetent arbeidskraft, kan være vanskelig å få jobb. I denne sektoren tilbys mange deltidsstillinger (Moland 1997, Grøgaard m.fl. 2002, Skålholt m.fl. 2013) noe som kan gjøre det mindre attraktivt å søke jobb her. Et tredje forhold er kvinnedominansen både blant de som oppnår yrkeskompetanse etter skole og de yrkene de går inn i. Sysselsettingsgraden er lavere blant kvinner enn menn (se tabell 3.5), bl.a. på grunn av omsorg for egne barn.

Alt dette, den tette forbindelse mellom utdanning og jobb for de med fagbrev, den løse forbindelsen for de med yrkeskompetanse etter skoleløp, stillingsstrukturen i privat håndverks- og industrivirksomhet og helse- og omsorgssektoren, og kvinnedominansen blant de med yrkeskompetanse fra skole og mannsdominansen blant lærlingene, kan være med å forklare hvorfor det er større andel sysselsatte blant de med fagbrev enn blant de med yrkeskompetanse fra skole.

Den siste kompetansegruppen i figur 3.3, er de som har en mellomutdanning, utdanning på nivå mellom videregående og høyere utdanning. Utdanning på mellomnivå er ofte er fagskoleutdanning, og at disse utdanningene er svært varierte. To kandidatundersøkelser av fagskoleutdannede (Caspersen, Støren & Waagene 2012, Waagene & Støren 2013) viser at arbeidsmarkedsstatus varierer svært mye etter fagfelt blant dem som har tatt fagskoleutdanning.

I vår undersøkelse fant vi at 93 prosent av de med utdanning på mellomnivå var sysselsatt i november 2011. Denne gruppen har en annen yrkessammensetning enn de andre gruppene i figur 3.3. Hver femte (19 prosent) har en lederjobb og nesten like mange (17 prosent) er i høgskoleyrker og fire prosent er i akademiske yrker. At så store andeler er i de øvre sjiktene i yrkeshierarkiet, indikerer at utdanning ut over videregående, selv om det ikke er høyere utdanning, kan gi uttelling i arbeidsmarkedet. Ingen andre kompetansegrupper har så stor andel ledere. Av de 19 prosent som er ledere er 16 prosent toppledere i offentlig administrasjon. Vi finner en stor yrkesgruppe til blant de med mellomutdanning, 16 prosent av dem er butikkmedarbeidere.

Andelen i utdanning i 2011 blant disse gruppene som aldri har begynt i høyere utdanning er, som tabell 3.3 viser, svært lav. Ikke i noen av kompetansegruppene (over den tykke streken i tabell 3.3) er andelen i utdanning høyere enn fire prosent, og samlet er det, som tabell 3.4 viser, bare 1,9 prosent av disse som er i utdanning. At så få av disse er i utdanning, indikerer at mange av disse vil forbli på dette utdanningsnivået uten å gjøre noen forsøk på å skaffe seg en høyere kompetanse. De har forlatt skolebenken, og har sannsynligvis ingen umiddelbare planer om retur.

For de som mottok offentlig støtte i 2011, ser vi i tabell 3.3 et svært tydelig mønster: andelen avtar med økende kompetansenivå (med et unntak, de med mellomutdanning mottar offentlig støtte i større grad enn de med dobbelkompetanse og yrkeskompetanse etter lære. Pga. få personer i denne gruppen bør dette tolkes varsomt). Andelen som mottar offentlig støtte er størst – hele 23 prosent – blant de med grunnskole, og lavest – 0,6 prosent – blant de med dobbelkompetanse. Også blant de arbeidsledige ser vi dette mønsteret, andelen er høyest blant de som har grunnskole – sju prosent – og lavest blant de som har yrkeskompetanse etter lære og dobbelkompetanse – like under to prosent. Dette viser tydelig at jo lavere utdanningsnivå som er fullført, jo mer utsatt for å være mottaker av offentlig støtte eller å være arbeidsledig, er personene.

Kort oppsummert viser det ovenstående at for personer i vårt utvalg som ikke hadde begynt i høyere utdanning, er det slik at når oppnådd kompetanse øker (med unntak av de som har mellomutdanning), så øker andelen som er sysselsatt, mens andelen som mottar offentlig støtte eller er arbeidsledig avtar. Svært få i disse gruppene er i utdanning.

3.4 Arbeidsmarkedsstatus i forhold til noen sentrale bakgrunnsvariabler

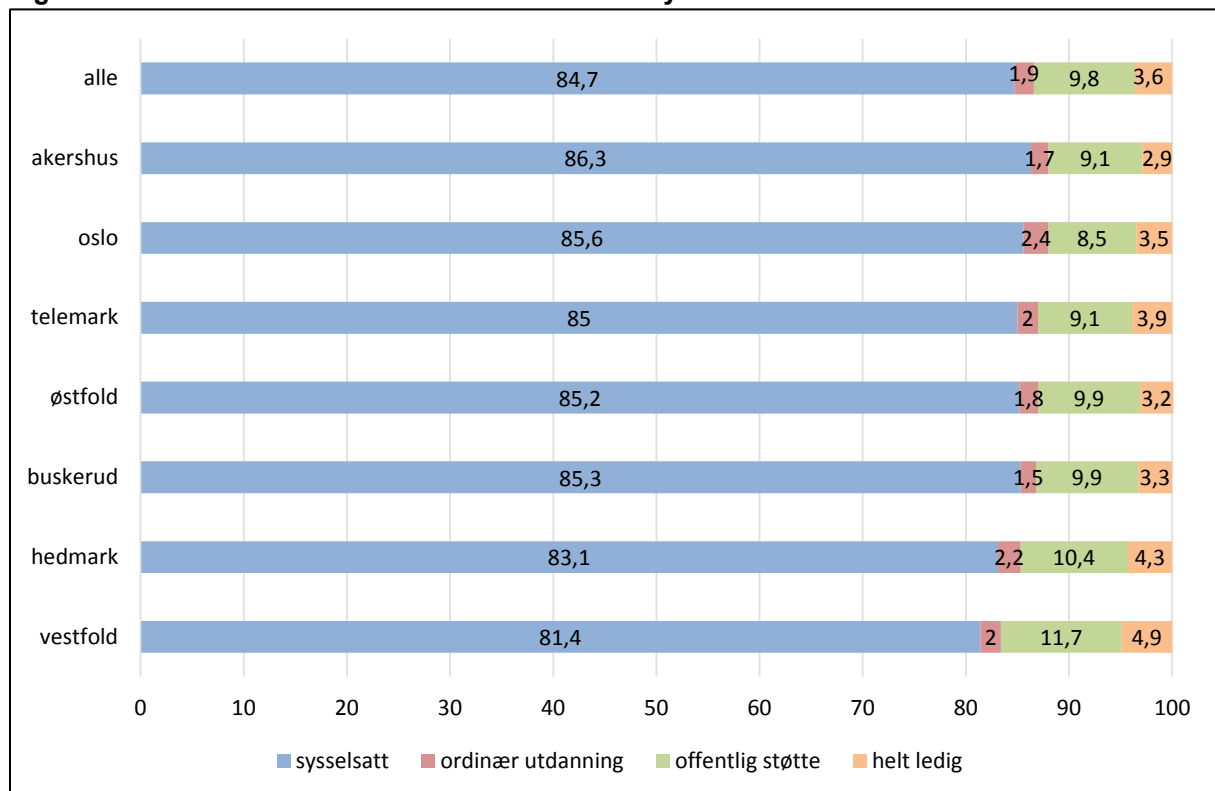
I de neste avsnittene skal vi se på den bivarierte sammenhengen mellom arbeidsmarkedsstatus og noen sentrale bakgrunnsvariabler: kjønn, minoritetstilhørighet, bosituasjon som 15-åring og foreldres utdanning, samt fravær og karakterer fra tiende klasse i grunnskolen blant dem som ikke har begynt i høyere utdanning (4327 personer). Vi undersøker også den bivarierte sammenhengen mellom arbeidsmarkedsstatus og det å få barn tidlig og å ha avtjent militær- eller siviltjeneste, samt erfaring med hel-/deltidsarbeid, med ledighet og mottak av offentlig støtte. Vi starter imidlertid med å se på sammenhengen med arbeidsmarkedsstatus og fylke der personene gikk på videregående. Det er situasjonen per november 2011 som undersøkes.

Arbeidsmarkedsstatus: Fylkesvis variasjon.

Andelen som mottar offentlig støtte er størst i Vestfold og lavest i Oslo (figur 3.4). Andelen arbeidsledige varierer fra 2,9 prosent i Akershus til 4,9 prosent i Vestfold. Ser vi offentlig støtte og arbeidsledige under ett, varierer denne samlede andelen fra 16,6 prosent i Vestfold til 12 prosent i Oslo og Akershus.

Andelen som er sysselsatt varierer fra litt over 81 prosent i Vestfold til like over 86 prosent i Akershus, dvs. en variasjon på fem prosentpoeng mellom de som har flest og færrest sysselsatte. Andelen i utdanning er, som vi allerede har påpekt, svært lav og varierer fra 1,5 til 2,4 prosent. Analysen viser at de fylkesvise forskjellene ikke er signifikante.

Figur 3.4 Arbeidsmarkedsstatus i november 2011. Fylkesvis. N=4327

p=0,770 (Kjikkvadrattest)

Arbeidsmarkedsstatus: Kvinner og menn

I tabell 3.5 viser vi arbeidsmarkedsstatus for kvinner og menn.

Det er større andel kvinner som mottar offentlig støtte (13,7 mot 7,1 prosent) og større andel menn som er i arbeid (87,3 mot 81,0). Forskjellene er statistisk signifikante. En bidrag til en forklaring på lavere sysselsetting blant kvinner enn menn kan være omsorg for egne barn. Bakgrunnstall (ikke i tabell) viser at av de 243 kvinnene som hadde offentlig støtte, mottok 45 støtte til enslig forsørger og 39 mottok kontantstøtte, mens det var en mann som mottok støtte til enslig forsørger. Noe av forskjellen i sysselsetting mellom kvinner og menn kan dermed forklares med at flere kvinner har ansvar for egne barn.

Tabell 3.5 Arbeidsmarkedsstatus i november 2011: Kvinner og menn

	Kvinner N=1777	Menn N=2550	Alle, N=4327
Sysselsatt	81,0	87,3	84,7
Ordinær utdanning	2,0	1,8	1,9
Offentlig støtte	13,7	7,1	9,8
Arbeidsledig	3,3	3,8	3,6

p<.000 (Kjikkvadrattest)

En annen forklaring på lavere sysselsettingsgrad blant kvinnene kan være at kvinner og menn har valgt ulike yrkesutdanninger som leder fram til ulike segmenter av arbeidslivet. For å undersøke dette, har vi sett nærmere på hvilken yrkesutdanning kvinner og menn har tatt, hvilke yrker de var i og forholdet mellom heltid og deltid.

Av de kvinnene som er sysselsatt, hadde 9,7 prosent yrkesutdanning fra skole og 18,9 prosent hadde yrkesutdanning som lærling (ikke i tabell). De som hadde yrkesutdanning fra skole utgjorde 139 personer, og 129 av disse hadde helse- og sosialfagutdanninger som bl.a. hjelpepleier og helsesekretær. Blant de som hadde yrkesutdanning som lærling var det større spredning i type utdanning, men også her finner vi mange med utdanning innenfor helse- og sosialfag. Hver tredje av de 268 kvinnene med yrkesutdanning etter læretid var omsorgsarbeider, helsefagarbeider eller barne- og ungdomsarbeider.

Av de mennene som var sysselsatt hadde 40 prosent yrkesutdanning etter å ha vært i lære, mens 1,1 prosent hadde yrkesutdanning fra skole. De som hadde yrkesutdanning som lærling, utgjorde 891 personer, og 85 prosent av disse hadde fagbrev innenfor mekaniske fag, elektrofag, byggfag, tekniske byggfag eller trearbeidsfag. Ni menn hadde fagbrev innenfor helse- og sosialfag. De mennene som hadde yrkesutdanning etter skoleløp utgjorde 24 personer, og to av disse hadde utdanning innenfor helse- og sosialfag.

Videre har vi sett på hvilke yrker de sysselsatte var i, og vi fant (ikke i tabell) at 65 prosent av kvinnene og 20 prosent av mennene var i salgs-, service- og omsorgsykker, og at 44 prosent av mennene og fem prosent av kvinnene var håndverkere, prosess- og maskinoperatører eller transportarbeidere

Til slutt har vi sett på om de sysselsatte jobbet deltid eller heltid. Vi fant (ikke i tabell) at 37 prosent av kvinnene og 15 prosent av mennene jobbet deltid, og at 61 prosent av kvinnene og 81 prosent av mennene jobbet heltid (de øvrige sysselsatte var selvstendige).

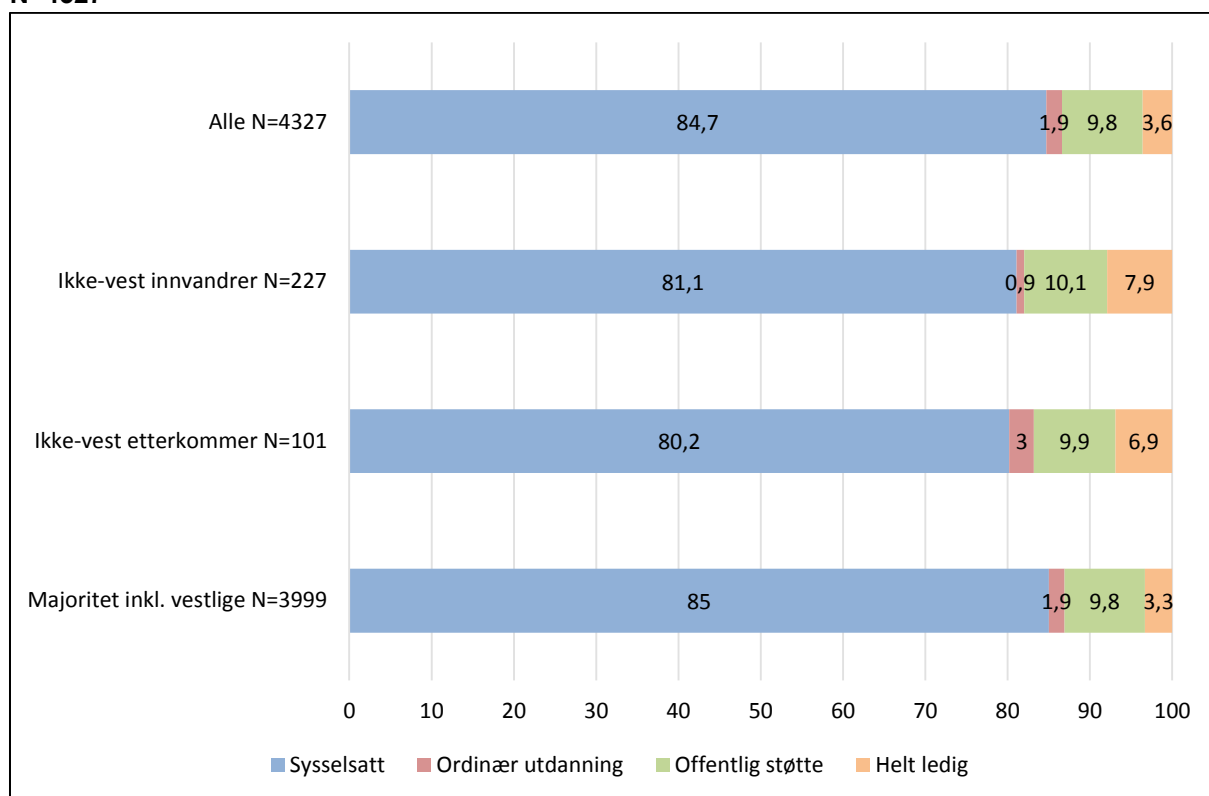
Vi ser at menn i større grad enn kvinner har utdannet seg til og jobber innenfor privat handverks-, industri- og transportvirksomhet. Her er det vanlig med fast ansettelse i hele stillinger, og vi ser også at en betydelig andel av mennene jobber heltid. Kvinnene har i større grad enn menn utdannet seg til og jobber innenfor helse- og sosialfag. Innen offentlig helse- og omsorgssektor er det vanlig med mange midlertidige deltidsstillinger (Moland 1997, Grøgaard m.fl. 2002, Skålholt m.fl. 2013), og vi ser også at

det er større andel kvinner enn menn som jobber deltid. Denne forbindelsen mellom ulike retninger i videregående og ulike segmenter i arbeidsmarkedet, og som leder kvinner og menn inn i ulike yrker kan påvirke forskjellen i andel sysselsatte blant kvinner og menn.

Arbeidsmarkedsstatus: Majoritets- og minoritetsungdom

Analysen viser noen signifikante forskjeller i arbeidsmarkedsstatus mellom majoritets- og minoritetsungdommer (figur 3.5). Forskjellen gjelder andelen som er registrert arbeidsledig. Denne andelen er over dobbelt så høy blant ikke-vestlige innvandrere som blant dem uten innvandringsbakgrunn. Også etterkommere med ikke-vestlig bakgrunn har høyere andel arbeidsledige. Det er imidlertid ingen forskjell i andelen som mottar støtte, som er rundt ti prosent i alle grupper. Disse resultatene er i stor grad i overensstemmelse med Støren's (2011) resultater som gjaldt hele landet og tidligere kull. Et unntak er at Støren ikke fant at etterkommere med ikke-vestlig bakgrunn var overrepresentert blant dem som var registrert arbeidsledige. Det er noe større andel sysselsatte blant ungdom med majoritetsbakgrunn enn blant minoritetsungdommen (figur 3.5), og det er forskjellen i andel som er arbeidsledige som er utslagsgivende for forskjellen i sysselsettingsandel.

Figur 3.5 Arbeidsmarkedsstatus i november 2011: majoritets- og minoritetsungdommer. N=4327

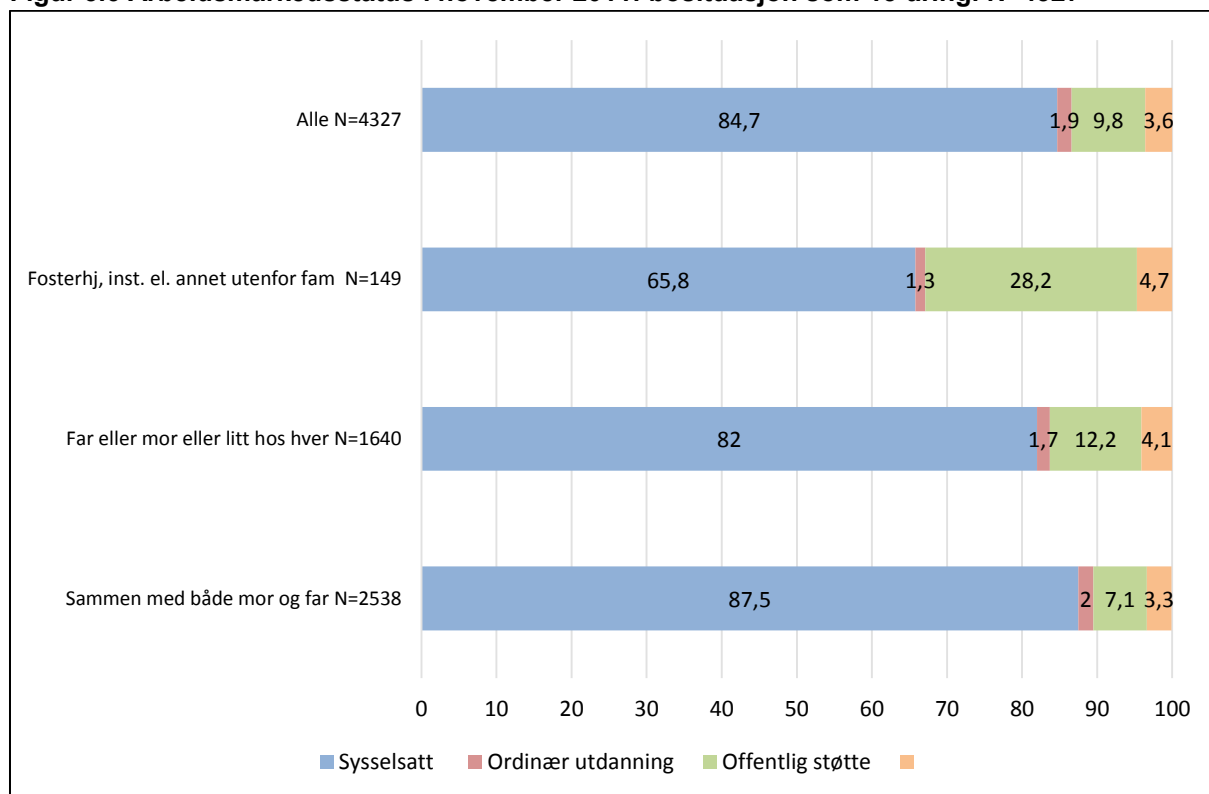
p<.01 (Kjikkvadrattest)

Arbeidsmarkedsstatus: bosituasjon som 15-åring

Figur 3.6 viser en betydelig variasjon i andelen som er sysselsatt avhengig av hvem respondentene bodde sammen med som 15-åringer. Andelen sysselsatte er noe større blant de som bodde med begge foreldrene som 15-åringer enn blant de som bodde bare hos en av foreldrene eller litt hos hver, og betydelig større (22 prosentpoeng) enn blant de som hadde bodd i institusjon, fosterhjem eller annet utenfor familien. Vi ser også at andelen som mottar offentlig støtte er svært stor blant de som bodde i institusjon, fosterhjem eller annet utenfor familien, nesten tre av ti personer. Dette er interessant. En ting er at de som bodde med bare en av foreldrene eller litt hos hver, kommer dårligere ut enn de som bodde med begge foreldrene. Enda alvorligere er det at de som ikke bodde sammen med noen av foreldrene sine har en så mye svakere posisjon i arbeidsmarkedet som 25-åringer.

Ungdom som var blant de mest marginaliserte som 15-åring ved at de ikke kunne bo sammen med noen av foreldrene sine, er altså blant de som 10 år senere, som 25-åring, står svakest i forhold til arbeidsmarkedet. Dette skyldes ikke nødvendigvis at de har bodd i fosterhjem, institusjon eller annet utenfor familien. Når de har kommet i en slik situasjon som 15-åring, er det sannsynlig at det er flere forhold i livene deres som har plassert dem i en utsatt posisjon og som også bidrar til deres reduserte sjanser i arbeidsmarkedet, og vi vet ikke hvordan disse personene hadde klart seg om de ikke hadde bodd i fosterhjem, institusjon eller annet utenfor familien; kanskje ville de vært i en verre situasjon.

Figur 3.6 Arbeidsmarkedsstatus i november 2011: bosituasjon som 15-åring. N=4327

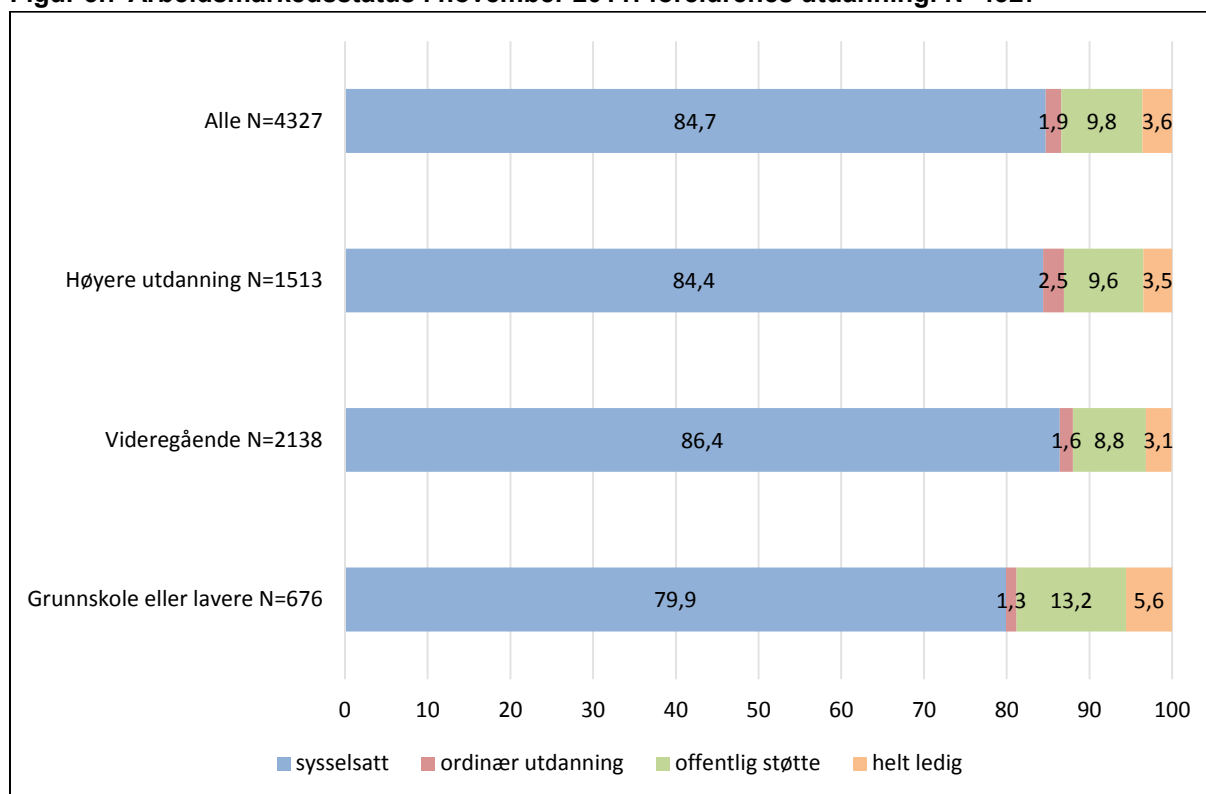
p<.000 (Kjikkvadrattest)

Arbeidsmarkedsstatus: foreldrenes utdanning

Vi har sett på variasjon i respondentenes arbeidsmarkedsstatus avhengig av foreldres utdanning (figur 3.7). Ikke overraskende er det blant de med foreldre med grunnskole som høyeste utdanning sysselsettingsandelen er lavest, mens andelen som mottar offentlig støtte eller er arbeidsledig er størst.

Mer overraskende kan det kanskje virke at det er så liten forskjell i arbeidsmarkedsstatus mellom de som hadde foreldre med høyere utdanning og de som hadde foreldre med videregående opplæring som høyeste utdanning. En forklaring kan være at mange menn med yrkesutdanning følger i fotsporene til sin fedre med yrkesutdanning og skaffer seg inngangsbillett til arbeidslivet, og slik bidrar til den høye andelen sysselsatte blant de med foreldre med videregående opplæring som høyeste utdanning. Et annet moment er at dette er påvirket av at vi her studerer de som ikke har begynt i høyere utdanning, dvs. en gruppe som er sosialt og prestasjonsmessig selektert. Dette indikerer at det å ha foreldre med høyere utdanning ikke gir deg spesielle fortrinn når du er orientert mot arbeidsmarkedet etter videregående opplæring, og ikke er orientert mot høyere utdanning.

Figur 3.7 Arbeidsmarkedsstatus i november 2011: foreldrenes utdanning. N=4327

p<.000 (Kjikkvadrattest)

Arbeidsmarkedsstatus: Karakterer fra ulike trinn

I tabell 3.6 viser vi sammenhengen mellom arbeidsmarkedsstatus og karakterer på ulike trinn. Vi ser at gjennomsnittskarakter på alle trinn er høyest for de som er sysselsatt eller i utdanning og lavest for de som mottar offentlig støtte og de som er arbeidsledige. Dette er slik en kunne vente ut fra tidligere forskning (Støren 2011) (Vi observerer et lite unntak: det gjennomsnittlige karakternivået fra Vg2 for de som mottok offentlig støtte). Vi har sett nærmere på tiende-trinns karakterene, og undersøkt hvor stor andel av de fire gruppene i tabellen som har karakteren fire eller bedre. Vi fant at for de i utdanning var det 72 prosent, for de sysselsatte 52 prosent, for de arbeidsledige 17 prosent og for mottakerne av offentlig støtte 16 prosent.

Tabell 3.6 Arbeidsmarkedsstatus i november 2011: Karakterer på ulike trinn. N=4327

	10. klasse	Vg1	Vg2
Sysselsatt	3,49	3,43	3,76
Ordinær utdanning	3,35	3,27	3,85
Offentlig støtte	3,04	3,02	3,72
Arbeidsledig	3,07	3,04	3,49
N	4327	3677	3906
Eta	.190	.166	.067
p	.000	.000	.001

Arbeidsmarkedsstatus: Fravær fra ulike trinn

I tabell 3.7 ser vi på forholdet mellom arbeidsmarkedsstatus i november 2011 og fravær fra skolen på ulike trinn. Også her finner vi det forventede: De sysselsatte og de som var i utdanning hadde lavere fravær på alle trinn sammenlignet med de som mottar offentlig støtte eller er ledig (med et unntak: lavt

fravær fra tiende klasse blant de ledige). Tidligere forskning har vist at fravær kan oppfattes som et signal om *disengagement* i forhold til skolen. *Disengagement* kan føre til svakere skoleprestasjoner, som igjen har betydning for videre utdanning og arbeid (Markussen m.fl. 2011, Rumberger 2011, Lødding & Holen 2013) (Jf. Kapittel 1). Funnene her kan tolkes innenfor en slik forståelsesramme.

Tabell 3.7 Arbeidsmarkedsstatus i november 2011: Fravær på ulike trinn. N=4327

	10. klasse	Vg1	Vg2
Sysselsatt	6,25	6,45	7,56
Ordinær utdanning	8,28	6,96	8,05
Offentlig støtte	11,15	10,84	11,56
Arbeidsledig	7,91	10,52	12,73
N	4327	3220	2748
Eta	.180	.162	.148
p	.000	.000	.000

Arbeidsmarkedsstatus: Kompetanseoppnåelse etter fem år

Vi har sett på arbeidsmarkedsstatus i november 2011, avhengig av kompetanseoppnåelse etter fem år. Tabell 3.8 viser et tydelig mønster. Vi ser at de som sluttet i videregående før de var ferdige har den svakeste posisjonen. I denne gruppen finner vi de med lavest andel sysselsatte og høyest andel som mottar offentlig støtte eller er arbeidsledige. De som har gjennomført hele videregående, men med stryk i et eller flere fag eller til fagprøven, har en sterkere posisjon i arbeidsmarkedet enn de tidligere slutterne, men en svakere posisjon enn de tre gruppene som hadde fullført og bestått etter fem år.

Tabell 3.8 Arbeidsmarkedsstatus i november 2011: Kompetanseoppnåelse etter fem år

	Sysselsatt	Utdanning	Offentlig støtte	Arbeidsledig
Slutter, N=1074	70,5	2,9	20,7	6,0
Stryker, N=1161	82,9	2,3	10,2	4,5
Yrkeskompetanse, N=1123	94,4	1,3	2,6	1,7
Studiekompetanse, N=815	90,3	1,0	6,3	2,5
Dobbelkompetanse, N=154	96,8	0,6	1,3	1,3
Alle, N=4327	84,7	1,9	9,8	3,6

Blant de som hadde fullført og bestått etter fem år er posisjonen i arbeidsmarkedet svakest for de som hadde oppnådd studiekompetanse. Her er det til sammen ti prosent som mottar offentlig støtte eller er arbeidsledige. Vi minner igjen om at vi her analyserer de som aldri har vært i høyere utdanning, slik at dette er studiekompetente som ikke ble studenter. Vi ser altså at studiekompetanse som ikke omsettes i en studieplass, ser ut til å ha litt mindre verdi i arbeidsmarkedet enn yrkeskompetanse og dobbelkompetanse. Aller sterkest posisjon har de som har oppnådd en dobbelkompetanse, her er 97 prosent i jobb. Dette er en sterk indikasjon på at de med dobbelkompetanse er ettertraktet arbeidskraft. Samtidig bør nok ikke forskjellene mellom de tre gruppene som hadde fullført og bestått etter fem år overvurderes, selv blant de med studiekompetanse er det altså ni av ti som er i jobb. Det viktigste tabell 3.8 forteller oss er at de som slutter eller stryker i løpet av de fem årene etter at de begynte i videregående, kommer i en svakere posisjon i arbeidsmarkedet enn de som fullfører og består, og at de som slutter før tida kommer aller svakest ut.

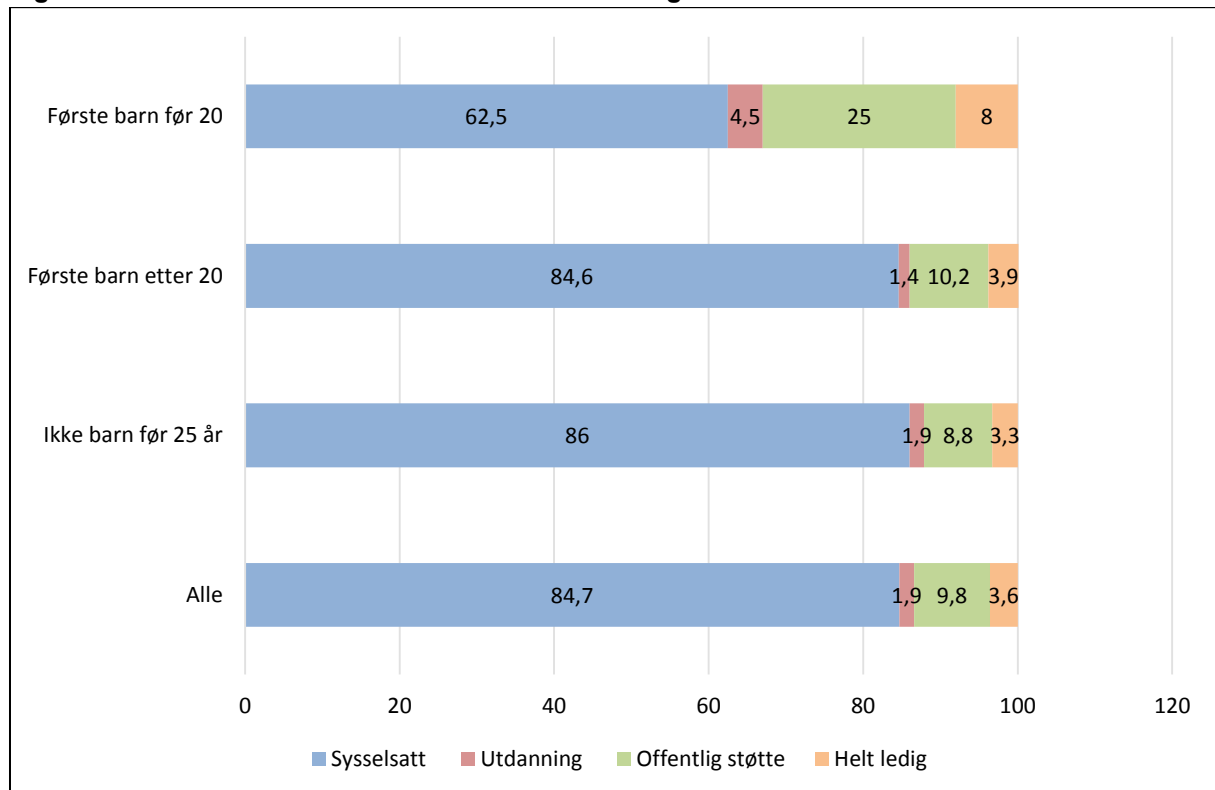
Arbeidsmarkedsstatus: Egne barn

Figur 3.8 viser tydelig at de som fikk barn tidlig, dvs. før de fylte 20 år, har en svakere posisjon i arbeidsmarkedet enn alle andre. De har lav andel sysselsatte og til sammen hver tredje mottar offentlig støtte eller er arbeidsledige. De som fikk sitt første barn etter fylte 20, skiller seg ikke fra de som ikke fikk barn mellom 20 og 25. Det å ta seg av et lite barn krever tid og energi. Å få barn i så ung alder kan nok derfor være en medvirkende forklaring på at det blir vanskelig å fortsette med utdanning eller å gå over i arbeid, og dermed kan dette også bidra til å forklare posisjon i arbeidsmarkedet.

På den andre siden skal vi heller ikke se bort fra at det ikke er tilfeldig hvem som får barn så ung. Det er mulig at dette er ungdom som fra før er i en utsatt posisjon i forhold til utdanning. Vi har undersøkt dette nærmere (og fortsatt analysere vi de 4327 som ikke har begynt i høyere utdanning). Vi fant (ikke i tabell), at de som fikk barn før de var 20, hadde et karaktersnitt fra ungdomsskole på 3,1, mens de som fikk barn etter fylte 20 hadde et snitt på 3,4 og de som ennå ikke hadde fått barn når de var 25 hadde et snitt på 3,5.

Når det gjelder fravær fra skolen i tiende klasse hadde de som fikk barn tidlig, et fravær på 9,4 prosent, de som fikk barn seint et fravær på 7,1 prosent og de som ikke hadde fått barn før de var 25 hadde et fravær på 6,6 prosent (heller ikke i tabell). Vi har også sett på hvor stor andel i de tre gruppene som bodde sammen med både mor og far som 15-åringer. Blant de som fikk barn før fylte 20 var det 51 prosent, blant de som fikk barn mellom 20 og 25 var det 54 prosent og blant de som ikke hadde fått barn som 25-åringer var det 61 prosent. Henholdsvis 8,5 prosent, 4,8 prosent og 2,8 prosent i de tre gruppene bodde i fosterhjem, institusjon eller annet utenfor familien som 15-åringer (ikke i tabell). Disse tallene indikerer at like mye som det å få barn tidlig kan forklare seinere posisjon i arbeidsmarkedet, like mye kan det å få barn tidlig være en følge av å være i en utsatt posisjon i forhold til videregående skole, noe som igjen påvirker inntreden i arbeidslivet.

Figur 3.8 Arbeidsmarkedsstatus i november 2011: Egne barn. N=4327

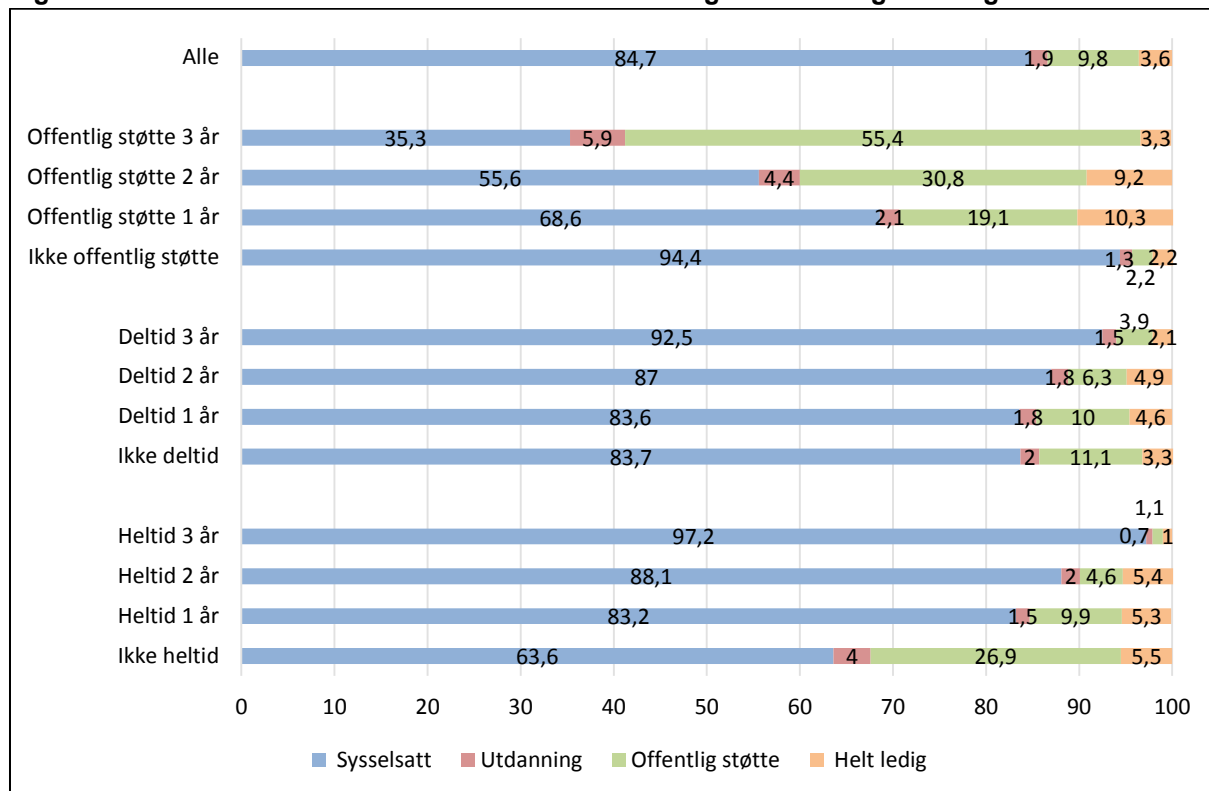

p<.000 (Kjikkvadrattest)

Arbeidsmarkedsstatus: Erfaring med arbeid og ledighet

Vi har sett på forholdet mellom tidligere erfaring med arbeid og offentlig støtte og posisjon i arbeidsmarkedet som 25-åring (figur 3.9). Vi ser at de som var i heltidsarbeid i referanseuken i november både i 2008, 2009 og 2010, er sysselsatt i meget stor grad (97 prosent) i referanseuken i 2011. Vi ser også at med reduksjon i erfaring med heltidsarbeid avtar andelen sysselsatte i november 2011 til 88 prosent for de med to og til 83 prosent for de med et års heltidserfaring. Blant de uten heltidserfaring var andelen sysselsatte så lav som 64 prosent.

Figur 3.9 Arbeidsmarkedsstatus i november 2011: Tidligere arbeid og offentlig støtte. N=4327

Vi ser også at andelen som mottok offentlig støtte i 2011 øker når erfaring med heltidsarbeid avtar, og blant de som ikke jobbet heltid noen av årene, mottok så mange som 27 prosent offentlig støtte.

Vi observerer et mønster som ligner når vi ser på relasjonen mellom sysselsetting i 2011 og tidligere deltidsarbeid. Jo større erfaring med deltidsarbeid jo større er andelen som er sysselsatt i 2011, og jo lavere er andelen som mottar offentlig støtte. Vi ser at utslagene ikke er like sterke som for forholdet mellom sysselsetting i 2011 og tidligere heltidsarbeid.

Videre har vi analysert relasjonen mellom tidligere mottak av offentlig støtte og sysselsetting i 2011, og her ser vi en tydelig og sterk sammenheng. Blant de som aldri har mottatt offentlig støtte var så mange som 94 prosent sysselsatt i 2011. Denne andelen synker betydelig når erfaring med å motta offentlig støtte øker. Blant de som hadde mottatt støtte ett år var sysselsettingsandelen lavere, 68 prosent, og enda lavere, 56 prosent, for de som hadde mottatt støtte to år og blant de som hadde mottatt offentlig støtte alle de tre forutgående årene var den så lav som 35 prosent. Andelen som fortsatt mottar offentlig støtte i 2011, øker også med antall år de tidligere har mottatt slik støtte, og blant de som har mottatt offentlig støtte de tre foregående årene er det 55 prosent som fortsatt mottar slik støtte i 2011.

Det vi observerer her er at de som kommer tidlig inn i heltidsarbeid i stor grad forblir sysselsatt. Også det å jobbe deltid fungerer som en beskyttelse mot å havne utenfor sysselsetting. Samtidig ser vi at det å få tidlig erfaring med å være mottaker av offentlig støtte ser ut til å gi økt risiko for at en på senere tidspunkt er utenfor arbeidslivet. Her kan det være bakenforliggende forhold f.eks. i form av

helsemessige eller psykososiale problemer som ligger til grunn, men det er også en rimelig tolkning at det å være støttemottaker ikke bidrar til å komme i arbeid. Snarere kan resultatene tyde på at det bidrar til å se en situasjon som marginalisert. Tallene indikerer også at jo lenger man har vært utenfor ved å motta offentlig støtte, jo vanskeligere er det å tre inn i arbeidsmarkedet igjen (Jf. teorien om tilstandsavhengighet, se nedenfor).

3.5 Hvilke forhold har betydning for arbeidsmarkedsstatus som 25-åring?

Vi har foran vist bivariante sammenhenger mellom noen bakgrunnsvariabler og posisjon i arbeidsmarked og utdanning ved 25-års alder for personer som ikke begynte i høyere utdanning i løpet av vår observasjonsperiode. Svært få av disse var i utdanning per november 2011. Derfor slår vi sammen de få (82) som var i utdanning med de mange (3655) som var sysselsatt, og vil i den kommende analysen betrakte alle disse som sysselsatt.

Variablene

Vi skal presentere en multivariat analyse av hvilke forhold som har betydning for disse personenes posisjon i arbeidsmarkedet som 25 åringer. Vi presiserer igjen at vi nå bare ser på de 4327 av våre respondenter som ikke har begynt i høyere utdanning og hvor vi kjenner deres posisjon i arbeidsmarkedet i 2011. Den avhengige variabelen skiller respondentene i to grupper, de som er i arbeid (inkludert de få som er i utdanning), og de som er utenfor, dvs. de som er arbeidsledige eller mottar offentlig støtte. De uavhengige variablene vi inkluderer i analysen er:

1. Høyeste utdanning i november 2011: Ti utdanningsnivåer fra *Grunnskole* til *Mellomutdanning*. Jf. tabell 3.3: alle nivåene over den tykke streken i tabellen
2. Bakgrunnsvariabler: Kjønn, majoritets-/minoritetstilhørighet, foreldres utdanning, foreldres arbeidsmarkedstilknytning, bosituasjon ved 15 års alder, foreldres vurdering og interesse i utdanning. Denne informasjonen ble samlet inn når elevene gikk i tiende klasse.
3. Prestasjoner/kunnskapsnivå: Gjennomsnittskarakter fra slutten av tiende klasse. Her - i motsetning til variablene som nevnes i neste punkt - velger vi å bruke et mål fra tiende klasse. Grunnen er at vi ønsker å undersøke om den forskjellen elevene hadde med seg inn i videregående skole av kunnskaper og ferdigheter fortsatt har betydning når vi studerer posisjon i arbeidsmarkedet som 25-åringer³³.
4. Ulike mål på skoleerfaring og skole-engasjement: Egenvurdering, vurdering av undervisningen, vurdering av trivsel og miljø, ambisjoner, motivasjon, atferd, fravær, bruk av fritid. Disse variablene er samlet inn i Vg1 for at vi skal kunne analysere data om elevenes opplevelser og engasjement knyttet til det å være elev i videregående skole³⁴, og hvilken betydning dette har i relasjon til det de har med seg inn i videregående opplæring, som bakgrunn og tilegnet kunnskaps- og ferdighetsnivå.
5. Kontekst: Om elevene begynte videregående opplæring i yrkesfag eller studieforberedende. Fylke der de begynte i videregående.
6. Kompetanse fra videregående opplæring etter fem år: Stryk, sluttet eller fullført og bestått. Registerdata samlet inn i 2011.
7. Tida etter videregående opplæring: Fikk de barn før fylte 20 år, fikk barn etter fylte 20 år, antall måneder brukt på militær- eller sivilteneste. Registerdata samlet inn i 2011.

³³ For øvrig er korrelasjonen mellom karakterene fra tiende klasse og Vg1 for hele utvalget $r=0,76$. Dette indikerer at det ikke ville påvirket utfallet av analysen vesentlig om vi hadde brukt karaktersnittet fra Vg1 i stedet. Men noen færre ville blitt inkludert i analysen, fordi vi ikke har karakteropplysninger om like mange på Vg1 som i 10.klasse

³⁴ Det er samlet inn data om de samme forholdene i tiende klasse, Vg1, Vg2 og Vg3. Vi har valgt å bruke Vg1-svarene, og dermed la Vg1-opplevelsene representere elevenes vurderinger av ulike sider ved det å være elev i videregående skole. Det ideelle hadde selvsagt vært å kunne bruke data fra alle årene i videregående, men ettersom svarprosenter i datainnsamlingen synker gjennom videregående skole, ville dette medført en betydelig reduksjon i antall respondenter inkludert i analysene.

8. Erfaring fra arbeidsmarkedet i perioden 2008-2010: Erfaring med hel-/deltidsarbeid, ledighet og mottak av offentlig støtte. Registerdata samlet inn i 2011.

Tabell 3.9 Forhold av betydning for om unge som ikke begynte i høyere utdanning, er i jobb eller ikke i november 2011. Logit. N=4327

	Modell 1			Modell 2			Modell 3		
	B	S.E.	Exp(B)	B	S.E.	Exp(B)	B	S.E.	Exp(B)
Høyest utd H11. (ref: Grsk)									
Vg1 yrkesfag	,231	,151	1,260	,086	,158	1,089	-,144	,191	,866
Vg1 studieforbereende	,601	,271	1,825	,255	,287	1,291	,203	,347	1,225
Vg2 yrkesfag	,702	,138	2,018	,336	,152	1,400	,002	,182	1,002
Vg2 studieforbereende	1,056	,275	2,876	,418	,299	1,519	,061	,339	1,062
Studiekompetanse	1,420	,148	4,137	,401	,251	1,494	,120	,285	1,128
Yrkeskomp fra skole	1,411	,263	4,099	,779	,335	2,180	,375	,372	1,454
Yrkeskomp etter lære	2,369	,171	10,685	1,434	,232	4,197	,659	,266	1,933
Dobbelkompetanse	2,833	,514	17,000	1,928	,558	6,878	1,198	,591	3,313
Mellomutdanning	1,921	,324	6,828	,944	,363	2,570	,561	,398	1,753
Kjønn (kvinne=0, mann=1)				,346	,107	1,414	,324	,127	1,383
Foreldr utd (ref: høyere utd)									
Grunnskole				,304	,142	1,356	,081	,165	1,085
Videregående opplæring				,180	,110	1,198	,026	,127	1,026
Bosit (ref: bo med begge)									
Litt hos hver (ja=1, nei=0)				-,163	,101	,850	-,101	,117	,904
Fosterhjem, institusjon o.a. (ja=1, nei=0)				-,643	,208	,526	-,678	,246	,507
Mor i jobb (ja=1, nei=0)				,366	,119	1,442	,218	,139	1,244
Far i jobb (ja=1, nei=0)				,455	,148	1,577	,270	,173	1,310
Karsnitt 10. klasse (0-6)				,299	,065	1,348	,113	,075	1,119
Fravær 10. klasse (0-100)				-,017	,005	,983	-,011	,006	,989
Komp 02-07 (ref: Bestått)									
Slutter 02-07 (ja=1, nei=0)				-,536	,232	,585	-,298	,259	,742
Stryker 02-07 (ja=1, nei=0)				-,283	,214	,754	-,189	,236	,828
Barn før 20 (ja=1, nei=0)				-,532	,185	,588	-,236	,222	,790
Vernepl (0=nei,4=9-15 mn)				,197	,050	1,218	,065	,054	1,067
Jobheltid 08-10 (0,1,2,3 år)							,850	,063	2,340
Jobdeltid 08-10 (0,1,2,3 år)							,727	,071	2,068
Off støtt 08-10 (0,1,2,3 år)							-,502	,058	,605
Constant	0,811	,089	2,250	-,194	,378	0,824	-,178	,460	,837
Nagelkerke	0,14			0,20			0,43		
Signifikant 0,1 prosent	Signifikant 1 prosent			Signifikant 5 prosent					

Avhengig variabel:

0 = Utenfor: arbeidsledig eller offentlig støtte i november 2011 (n=580)

1 = Innenfor: Sysselsatt i november 2011 (n=3747)

Betydning av utdanning

Vi har gjennomført analysen i tre steg (tabell 3.9). I første steg sammenligner vi de som har fullført minst Vg1 i videregående med de som har grunnskoleutdanning som sin høyeste utdanning. Analysen viser at sannsynligheten for å være i arbeid er større for alle som har avsluttet på et hvilket som helst nivå høyere en grunnskolen, med unntak for de som kun har fullført Vg1 yrkesfag. Disse har samme sannsynlighet for å være i arbeid som de med grunnskole som høyeste utdanning.

Ettersom alle variablene i modell 1 har samme skala (0=nei og 1 =ja), kan vi sammenligne effekten av de ulike variablene ved å studere koeffisienten B. Når B er signifikant og positiv fortegn, øker sjansen, og når B er negativ og signifikant, reduseres sannsynligheten. Vi ser da at de som har størst sannsynlighet for å være i jobb er de som har avsluttet videregående med dobbelkompetanse, det vil si at de har oppnådd både studie- og yrkeskompetanse. Nest sterkest effekt har det å ha oppnådd yrkeskompetanse etter å ha vært i lære. Vi merker oss at de som har oppnådd yrkeskompetanse etter skoleløp og de som har oppnådd studiekompetanse har like stor sannsynlighet for å være i jobb. Om vi sammenligner dette med de observerte andelene som er i jobb i tabell 3.4, ser vi det samme.

Vi har nå vist at det er sammenheng mellom oppnådd utdanning og det å være i jobb som 25-åring. Jo mere utdanning du har, selv om dette er på et nivå lavere enn fullført og bestått videregående opplæring, jo bedre er dine muligheter i arbeidsmarkedet. Dette funnet er et godt argument for at det er viktig å holde ungdommene i videregående opplæring, jo flere nivåer de klarer å fullføre og jo høyere kompetanse de oppnår, jo bedre sjanser har de for å være i jobb senere. Dette er også vist tidligere, blant annet av Grøgaard (2006) og Støren (2011). Falch m.fl. (2010: 67) ser «en sterk indikasjon på at fullføring av videregående opplæring bedrer arbeidsmarkedstilknytningen».

Betydningen av noen bakgrunnsvariabler

For å undersøke om andre forhold enn gjennomført utdanning har betydning for om en får jobb eller ikke, gjennomfører vi ytterligere to steg i analysen. I modell 2 introduserer vi noen nye variabler, og spør om noen av disse kan utfordre betydningen av utdanning. Er det f.eks. slik at kvinner og menn har ulike sjanser til å være i jobb, og påvirkes sjansen for å være i jobb av elevenes prestasjonsnivå (målt med grunnskolekarakterene) eller av om de har sluttet i videregående tidligere? Vi fant at en rekke forhold hadde betydning for jobbsannsynlighet (tabell 3.9). Nedenfor skal vi omtale disse effektene. For å illustrere effektene har vi *beregnet* sannsynlighet for å være i arbeid som 25-åringer for noen grupper. Dette viser vi figur 3.10.

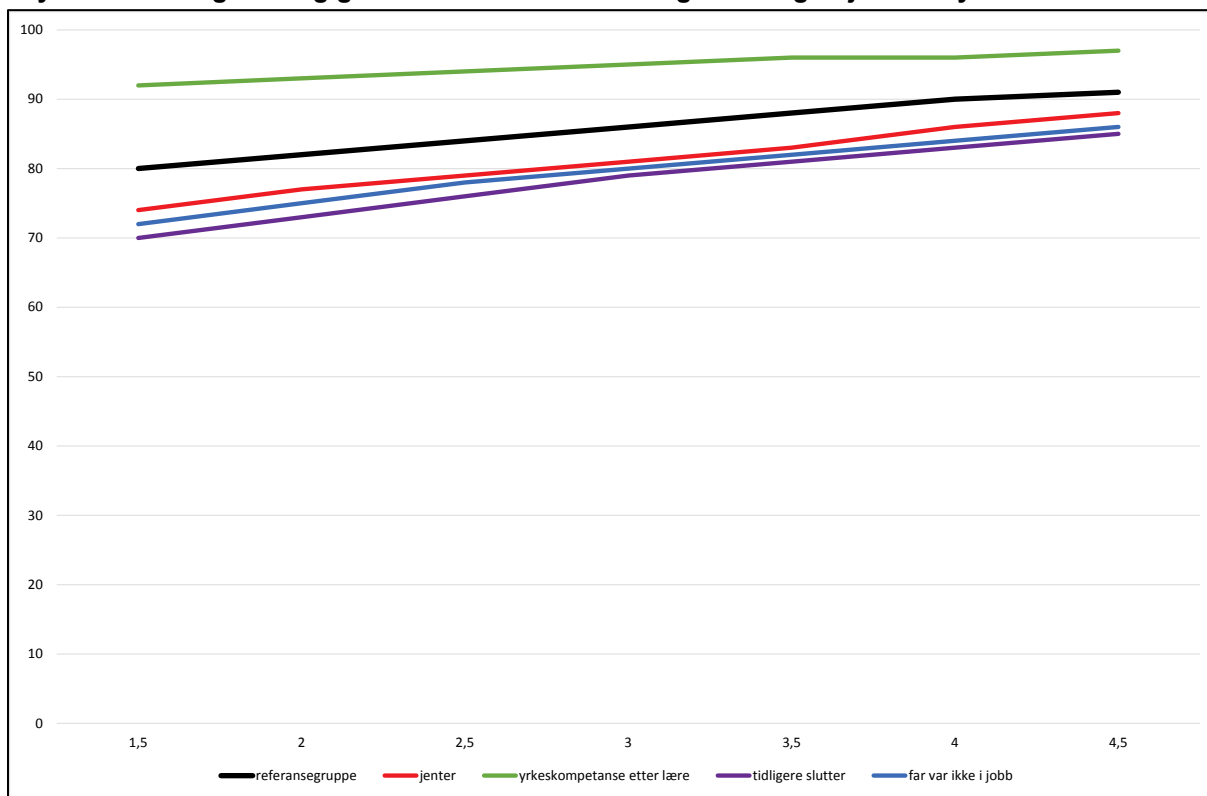
Som utgangspunkt for beregningen av sannsynligheter og for omtalen av de ulike forholdenes betydning, har vi etablert en referansegruppe. Den består av respondenter som

- har Vg2 yrkesfag som sin høyeste utdanning,
- er menn,
- har foreldre med høyere utdanning,
- bodde med begge foreldrene som 15 åringer,
- hadde far i jobb som 15-åring
- hadde mor som ikke var i jobb som 15-åring
- ikke hadde fravær i tiende klasse
- ikke hadde sluttet i videregående opplæring
- ikke hadde fått barn før de fylte 20
- ikke hadde avtjent verneplikt eller siviltjeneste.

Referansegruppa er representert med den svarte linjen i figur 3.10. Denne linjen viser hvordan den *beregnete* sannsynligheten for å være i jobb som 25-åring varierer for referansegruppa når karakterene fra tiende klasse varierer (beregnet på grunnlag av modell 2 i tabell 3.9). Karakterskalaen er kuttet fordi 91 prosent av de 4327 personene har snittkarakter mellom 1,5 og 4,5. Vi ser at sjansen for å være i arbeid øker når karakterene blir bedre, men økningen er beskjeden. Dette indikerer at karakteren fra tiende klasse ikke har svært stor direkte effekt. En forbedring med en eller to karakterer,

ser ikke ut til å ha den store betydningen for jobbsjansene som 25-åring, når det samtidig er kontrollert for en rekke andre forhold som nivå og type kompetanse. Karakterene har på den annen side en sterk indirekte betydning ved at de har hatt mye å si for utfallet av videregående opplæring, som igjen har betydning for arbeidsmarkedsstatus. Det er også interessant at karakterer har en signifikant selvstendig betydning når det er kontrollert for en rekke andre forhold.

Figur 3.10. Beregnet sannsynlighet for å være i arbeid for personer som ikke har begynt i høyere utdanning avhengig av noen ulike forhold. Logistisk regresjonsanalyse. N=4327

Analysen viser at når vi kontrollerer for de variablene som innføres i analysen i modell 2, er sannsynligheten for å være i jobb ikke lenger signifikant forskjellig for de som har Vg1 eller Vg2 studieforberedende eller som har oppnådd studiekompetanse, når vi sammenligner med de som har grunnskole som høyeste utdanning. Dette kan indikere at det å ha gått på et studieforberedende løp, enten man har avsluttet etter Vg1 eller Vg2, eller man har oppnådd studiekompetanse, ikke gir større uttelling i arbeidslivet enn å ha fullført grunnskolen, når vi sammenligner like grupper og kontrollerer for en rekke forhold, herunder karakterer fra grunnskolen. Når vi i modell 1 (og tabell 3.3) finner at de som har gått på studieforberedende oftere er i jobb enn de med bare grunnskole, og dette ikke gjenfinnes i modell 2, er det fordi andre forhold som har betydning for dette resultatet, som for eksempel karakterer, er kontrollert for i modell 2.³⁵

Analysen viser også at det fortsatt, når vi sammenligner like grupper, er de med dobbelkompetanse som har størst sjanse for å være i jobb, fulgt av de som har oppnådd yrkeskompetanse etter å ha vært i lære. Dette finner også Grøgaard (2006) og Støren (2011). I figur 3.10 representerer den grønne øverste linjen de som har oppnådd yrkeskompetanse etter å ha vært i lære. Sammenlignet med referansegruppen, hvor respondentene har yrkesfag Vg2 som høyeste utdanning, ser vi at det gir uttelling i arbeidslivet å fullføre en yrkesfaglig utdanning med fagbrev. For de som har oppnådd

³⁵ Vi vil legge til at koeffisientene for Vg2 og studiekompetanse er positive og relativt høye også i modell 2, men når vi kontrollerer for en rekke forhold, blir tallgrunnlaget for å måle effekten av variablene Vg1 og Vg2 studieforberedende og det å oppnå studiekompetanse lavt. Det medfører høye standardfeil (S.E. i tabellen) for disse variablene, som gjør at en ellers høy positiv koeffisient ikke er signifikant.

fagbrev, har karakterene så å si ingen betydning. 90 prosent av disse hadde et karaktersnitt mellom 2,5 og 4,5, og her varierer sjansen for å være i jobb fra 94 til 97 prosent. Nøkkelen ligger i fagbrevet.

Vi ser også av tabell 3.9 at de som har oppnådd yrkeskompetanse etter skoleløp, har signifikant større sjanse for å få jobb enn referansegruppen, men effekten av denne utdanningen er svakere enn av å ha tatt yrkesutdanning som lærling, dvs. at de som har vært i lære har større sjanse for å få jobb enn de som har tatt yrkesopplæring i skole. Dette kan kanskje fremstå som overraskende: en yrkesutdanning er en yrkesutdanning. Om den gjennomføres i skole eller som lærling burde ikke gjøre noen forskjell. Vi har foran pekt på noen forhold som kan forklare dette, og vil her følge opp med ytterligere noen elementer til en forståelse av denne forskjellen.

Raffes (2008) begrep «institutional linkages» kan være nyttig. Han argumenterer for at forbindelsen eller båndet mellom utdanningssystemet og arbeidslivet er en sentral dimensjon for å forstå overganger. I et system med sterke bånd er det slik at «(...) vocational education follows an 'employment logic' and systems with a weak linkage follows an 'educational logic'» (side 285). Yrkesutdanning i lære har sterke bånd til arbeidslivet, mens yrkesutdanning i skole har svake bånd, og dette kan bidra til å forklare ulik jobbsannsynlighet for de to utdanningsveiene. Lærlinger er i direkte kontakt med potensielle arbeidsgivere, de får vist seg frem gjennom et par år, og mange lærlinger får tilbud om å fortsette som ansatt. Alternativt, dersom de ikke får jobb, kan de få med seg gode referanser som de kan vise frem til andre arbeidsgivere (Grøgaard 2006). Har man yrkesopplæring i skole er man, til tross for praksisperioder, fjernere fra arbeidslivet og det etableres ikke kontakt på samme måte. En annen beslektet tilnærming er «stiargumentet». Måten opplæringen er organisert på leder elever og lærlinger langs ulike «stier» (Raffe 1998). Er man lærling i tradisjonelle håndverks- og industrifag, går det ofte en «sti» fra opplæringsarenaen og inn i arbeidsmarkedet. Også andre internasjonale studier peker på at overgangen til arbeid går lettere der lærlingordning har en sentral posisjon (Shavit & Müller 1998, Wolbers 2003, Støren 2011)³⁶.

En annen forklaring på at yrkesopplæring i skole gir jobb i mindre grad, er strukturen i ulike segmenter av arbeidsmarkedet. Innen privat handverks- og industrivirksomhet, som mange lærlingutdanninger fører frem til, er det vanlig med fast ansettelse i hele stillinger. Innen offentlig helse- og omsorgssektor, som mange yrkesfaglige skoleutdanninger førte frem til under Reform 94 (og det er et Reform 94-kull vi studerer), er det vanlig med midlertidige deltidsstillinger. Denne strukturen i arbeidsmarkedet påvirker andelen sysselsatte avhengig av om man har tatt yrkesutdanning i lære eller i skole (Moland 1997, Grøgaard m.fl. 2002, Skålholt m.fl. 2013).

Vi finner også at menn, når vi sammenligner like grupper, har større sannsynlighet for å være i jobb som 25-åringer enn kvinner. Forskjellen er illustrert i figur 3.10 med den røde linjen som ligger nærmest den svarte. Effekten er ikke sterk, men det er altså en forskjell. En forklaring kan være at de mennene som ikke har begynt i høyere utdanning er mer orientert mot arbeid enn kvinnene. Kanskje det er slik at de arbeidsorienterte kvinnene har klatret et steg høyere i utdanningssystemet, skaffet seg en profesjonsutdanning og jobber som lærere, førskolelærere og sykepleiere? En annen forklaring er knyttet til det som er drøftet i forrige avsnitt. Kvinner velger i større grad yrkesutdanninger som leder frem til deltidsstillinger – ofte midlertidige - i offentlig sektor (helse- og omsorg), mens menn i større grad velger yrkesutdanninger som leder frem til faste heltidsstillinger innen privat industri- og håndverksvirksomhet (se for øvrig en drøfting av dette i avsnitt 3.5 foran). En tredje forklaring handler om at kvinner i større grad enn menn har ansvar for egne barn. Tidligere analyser har vist at når en ser på effekten av det å ha barn for menn og kvinner separat, er effekten av det å ha barn på sysselsettingen negativ bare for kvinner (Støren 2011).

³⁶ Det er gjort mange internasjonale, komparative studier av «transition from school to work», og både den empiriske og teoretiske litteraturen på feltet er omfattende. Ettersom dette er en nasjonal studie, er det ikke relevant her å redegjøre for hele denne litteraturen og de teoretiske retningene innenfor den komparative transition-forskningen. Mange av begrepene som er etablert innenfor denne tradisjonen er best egnet til å forstå og forklare transition-forskjeller mellom land med ulike utdanningssystemer.

Analysen viser også at respondenter som har foreldre hvis høyeste utdanning er grunnskole, har større sannsynlighet for å være i jobb enn når foreldrene har høyere utdanning. Vi ser også det samme når foreldrene har videregående opplæring, men denne forskjellen er ikke signifikant (analysen viste at denne forskjellen var signifikant på 10-prosent nivå). Det vi ser her kan kanskje forklares med nettverk og sosial arv. Foreldre med utdanning på grunnskole- eller videregående-nivå har nettverk som gjør at barna lettere kan komme til i det samme segmentet av arbeidsmarkedet. Når barn av foreldre uten høyere utdanning selv ikke stiler mot høyere utdanning, er de på samme arena som sine foreldre, noe som kan lette inngangen til arbeidslivet.

Vi finner også at personer som ikke bodde sammen med noen av foreldrene (fosterhjem, institusjon eller annet utenfor familien) som 15-åringer, har lavere sannsynlighet for å være i jobb som 25 åringer enn de som bodde sammen med begge foreldrene, selv etter at det er kontrollert for personenes høyeste utdanningsnivå (modell 3 i tabell 3.9). Det er altså ikke bare disse ungdommenes lavere grad av fullføring av videregående som forklarer deres vanskeligere arbeidsmarkedssituasjon som 25-åringer. Det er ikke forskjell mellom de som bodde sammen med en av foreldrene eller litt hos hver og de som bodde sammen med begge. Når vi ser at personer som ikke bodde sammen med noen av foreldrene som 15-åringer kommer dårligere ut i arbeidsmarkedet som 25-åringer, skyldes ikke dette nødvendigvis at de har bodd i fosterhjem, institusjon eller annet utenfor familien. Når de er i en slik situasjon som 15-åringer, er det sannsynlig at det er flere forhold i livene deres som har plassert dem i en utsatt posisjon og som bidrar til deres reduserte sjanser i arbeidsmarkedet. Vi vet ikke hvordan disse hadde klart seg om de ikke hadde bodd i fosterhjem eller institusjon; kanskje ville de vært i en verre situasjon.

Analysen viste også positiv effekt på sannsynligheten for å være i jobb som 25-åring av det at mor og far var i jobb da respondentene var 15 år. At far ikke var i jobb, er illustrert med den blå linjen i figur 3.10. Vi ser en effekt som ikke er svært stor, men som heller ikke er ubetydelig. Analyseresultatene kan tyde på at effekten av at mor var i jobb er noe svakere enn far-i-jobb effekten, men begge deler har en klar selvstendig effekt, også etter kontroll for foreldres utdanningsnivå. Betydningen av foreldrenes jobbtilknytning kan kanskje delvis forklares ut fra en rollemodell-tenking: Barna ser at foreldrene arbeider og lærer at arbeid er det normale, og dette bidrar til at de selv søker mot arbeidslivet. Det er også sannsynlig at yrkesaktive foreldre i større grad innebærer en ressurs med hensyn til å gi informasjon om yrker og arbeidsplasser og tilgang til nettverk enn ikke-yrkesaktive foreldre.

Vi undersøkte også mulig effekt av ulike forhold knyttet til skoleerfaring og skole-engasjement (jf. punkt fire i oversikten over analysens uavhengige variabler). Vi fant effekt av en av variablene som fungerer som mål på skole-engasjement. Fravær i tiende klasse hadde negativ effekt på sjansen for å være i jobb som 25-åring. Effekten er svak, og fraværet skal ha vært stort før det får innvirkning av betydning på utfallet i arbeidsmarkedet. Et fravær på 30 prosent (og det gjelder bare to prosent av de 4327 vi analyserer her), ville ha om lag samme negative effekt som det å ha sluttet i videregående opplæring før tida. At fravær påvirker jobbsannsynligheten kan handle om at mye fravær påvirker innlæring og læringsutbytte negativt. Vi vet også at arbeidsgivere ønsker seg ansatte som kommer på jobb (Akershus fylkeskommune 1996, 2008), slik at et vitnemål med høye fraværstall kan vanskeliggjøre inntreden i arbeidsmarkedet. Denne tolkningen finner støtte i en analyse av Markussen og Sandberg (2005), som fant at fravær andre året i videregående skole hadde negativ effekt på sannsynligheten for å komme i lære. Det er heller ikke usannsynlig at personer med mye fravær i videregående kan ta med seg denne atferden inn i arbeidslivet, og på grunn av dette være mer utsatt enn andre for ikke å beholde jobben.

Vi fant ikke direkte effekt av noen andre forhold knyttet til skoleerfaring og skole-engasjement, og heller ikke av to kontekstvariabler, fylke og utdanningsretning. Vi merker oss med interesse at erfaringene fra tida i skolen ikke har direkte betydning for mulighetene i arbeidsmarkedet, da er det andre forhold som har betydning. Dette betyr ikke at det som skjedde da elevene gikk i videregående skole og de erfaringene de gjorde der, ikke har betydning for det senere livet. Vi vet (jf. innledningen til

kapittel 1 i denne rapporten), at skole-engasjement har mye å si for utbytte av videregående opplæring, og dermed indirekte for utfall i arbeidsmarkedet.

Analysen viste også signifikant negativ effekt på jobbsjansene av det å ha sluttet i videregående før tida. Vi har illustrert denne effekten i figur 3.10 (den nederste lilla linjen). Denne effekten er isolert sett relativt stor, tatt i betraktning av at vi her også har kontrollert for en rekke andre forhold som har betydning for jobbsannsynligheten. At tidligere sluttet stiller svakere i arbeidsmarkedet er som forventet. De har ikke fullført, og har ikke tilegnet seg nødvendige kompetansen som arbeidsmarkedet etterspør, og mange av dem vil ikke få jobb. Samtidig ser vi jo at mange sluttet faktisk får jobb (tabell 3.3 og tabell 3.8). Selv om man ikke har fullført videregående opplæring, er ikke alt håp ute, men sjansene for inntreden i arbeidsmarkedet reduseres. Mange av de tidligere sluttet havner utenfor arbeidsmarkedet, og tabell 3.8 viser at 27 prosent av de tidligere sluttet enten mottok offentlig støtte eller var arbeidsledige i 2011. Dette er en betydelig andel, og illustrerer viktigheten av å få flere til å fullføre på et så høyt nivå som mulig.

Vi har også sett på noen forhold knyttet til tida utenfor eller etter videregående opplæring, og vi fant at de som hadde fått barn før de fylte 20 hadde lavere sannsynlighet for å være i jobb som 25-åringer enn de som ikke fikk barn så tidlig. Dette kan henge sammen med at å ha et lite barn betyr mye tid til omsorg. Dette tar tid og energi fra andre aktiviteter, f.eks. det å gå på skole for å kvalifisere seg for arbeid, eller det å begynne å jobbe for å skaffe seg erfaring. Grøgaard (2006) fant at omsorgspermisjon for å ta seg av egne barn hadde sterk negativ effekt på sjansen for å være i fast heltidsarbeid. Vi har også sett på de som fikk barn etter fylte 20, men vi fant ingen effekt på jobbsjansene av dette.

Til slutt i modell 2 fant vi at det å ha avtjent militær- eller siviltjeneste hadde en positiv effekt på jobbsannsynligheten. Effekten er ikke svært stor. Forklaringen på at vi finner positiv effekt av slik tjeneste, kan være at dette gir respondentene erfaring som de kan ta med seg inn i arbeidslivet. Det å vise til at man har vært i militæret kan også være et fortrinn i forhold til noen arbeidsgivere. Det å avtjene siviltjeneste gir ett års arbeidserfaring, som både kan være positivt når man søker nye jobber, men det kan også være at siviltjenesten har fungert som en inngang til en arbeidsplass. Grøgaard (2006) fant negativ effekt (riktignok liten) av militærtjeneste på jobbsjansen, og forklarte det med at midlertidig avbrudd i karrieren ikke er et pluss på arbeidsmarkedet.

Erfaring fra arbeidsmarkedet

I analysens modell tre (tabell 3.9) innførte vi fire nye variabler, erfaring med hel-/deltidsarbeid, tidligere erfaring med arbeidsledighet og mottak av offentlig støtte i årene 2008-2010. Disse tilstandene registreres årlig den tredje uken i november. Alle de fire variablene skilte mellom erfaring med disse fire tilstandene i november ingen, ett, to eller tre av årene 2008, 2009 og 2010.

Analysen viste at når variablene som målte ulike sider av erfaring med arbeidslivet ble introdusert i analysen, ble effekten av en rekke andre variabler eliminert eller stekt redusert. Grunnen til det er at ulike typer og nivå på kompetansen har hatt betydning for arbeidsmarkedsstatus de tidligere årene. Disse kompetansevariablene virker så å si gjennom arbeidsmarkedsstatus tidligere år – som er inkludert som uavhengige variabler i den siste modellen.

For det første ser vi at det å ha Vg2 yrkesfag eller yrkeskompetanse fra skole ikke lenger skilte seg fra å ha grunnskole som høyeste utdanning. Analysen viser at det nå bare er de som har yrkeskompetanse etter lære og de som har dobbelkompetanse, som har større sannsynlighet for jobb enn de som bare har grunnskolen, gitt lik erfaring fra arbeidsmarkedet tidligere år. Effekten av å ha dobbelkompetanse eller å ha vært lærling er riktignok redusert i modell 3 i forhold til modell 2, men har likevel fortsatt selvstendige positive effekter, i tillegg til det å ha vært yrkesaktiv tidligere i observasjonsperioden.

Vi fant at erfaring med å ha arbeidet heltid eller deltid har positiv effekt på jobbsannsynligheten i november 2011, mens erfaring med å være mottaker av offentlig støtte har negativ effekt. Erfaring med ledighet hadde ingen signifikant effekt i vår analyse, og inngår derfor ikke i tabell 3.9. Dette er sammenfallende med funn hos Grøgaard (2006) og Støren (2011). Begge fant positiv effekt av arbeidserfaring på sannsynligheten for å være i jobb. Grøgaard (2006) fant at jobbsannsynligheten økte med økende antall år i heltidsarbeid. Grøgaard (2006) fant også at erfaring med deltidsarbeid økte sjansen for å være sysselsatt. Støren (2011) fant at jobbsannsynligheten ble redusert om en hadde vært utenfor skole og arbeid på tidligere tidspunkt, og spesielt hvis dette gjaldt flere tidligere år.

Når vi introdusert disse tre nye variablene ble altså effekten av en lang rekke andre variabler eliminert eller redusert. Dette vil si at dersom man skaffer seg arbeidserfaring, enten gjennom heltids- eller deltidsarbeid, eller erfaring med å motta offentlig støtte, så har dette så stor betydning – positiv eller negativ - at det ikke lenger har noe å si

- hvilken kompetanse du har fra videregående opplæring, så lenge du ikke har fagbrev eller dobbelkompetanse (men dette har betydning for tidligere jobbsjanser)
- hvilken utdanning dine foreldre hadde
- om din mor og far var i jobb da du var 15
- hvilke karakterer du hadde i tiende klasse
- hvor mye du var borte i tiende klasse (men dette har hatt betydning for fullføring av videregående og tidligere jobbsjanser)
- om du har sluttet i videregående opplæring (men også dette har hatt betydning for fullføring av videregående og tidligere jobbsjanser)
- om du fikk barn før du var 20
- om du avtjente militær- eller siviltjeneste

Selv om dette er forhold som i utgangspunktet har betydning for inntreden i arbeidsmarkedet, ser det ikke ut til at dette lenger spiller noen rolle for sannsynligheten for å være i jobb som 25-åringers dersom de unge først klarer å manøvrere seg inn i en jobb, heltid eller deltid, i årene forut. På samme måte som arbeidserfaring har positiv betydning på jobbsannsynligheten, har det å ha vært mottaker av offentlig støtte ved ett, to eller tre av telletidspunktene, negativ betydning.

Dette har gjerne vært forklart med teorien om «state dependence» (tilstandsavhengighet), (Heckman & Borjas 1980). «State dependence» betyr at når man først er kommet i et forhold til arbeidsmarkedet, innenfor eller utenfor, så påvirker dette sjansen for at man fortsetter i den samme tilstanden, man kommer inn i gode eller dårlige sirkler. Dette kan skyldes at når man først har havnet utenfor arbeid, signaliseres at man ikke er ettertraktet arbeidskraft, og dette får en selvforsterkende effekt. Arbeidsgiver antar at det skjer tap av kompetanse når man er ute av arbeid, man blir merket og det blir vanskelig å komme inn igjen. Ryan (1999) fremhever at det trengs mer kunnskap om state dependence, f.eks. «(...) to what extent adverse experience during transition have lasting effects on the prospects of the individual who experience them? Does youth unemployment scar young people, and if so, how badly and for how long?» (side 5). Disse spørsmålene må stilles fordi forskningen spriker. Noen studier (Europa) har identifisert langsiktige effekter av tidlig utenforskap, mens i andre studier (USA) er slike effekter ikke identifisert (Ryan 1999). Vi mener at våre funn gir støtte til teorien om state dependence.

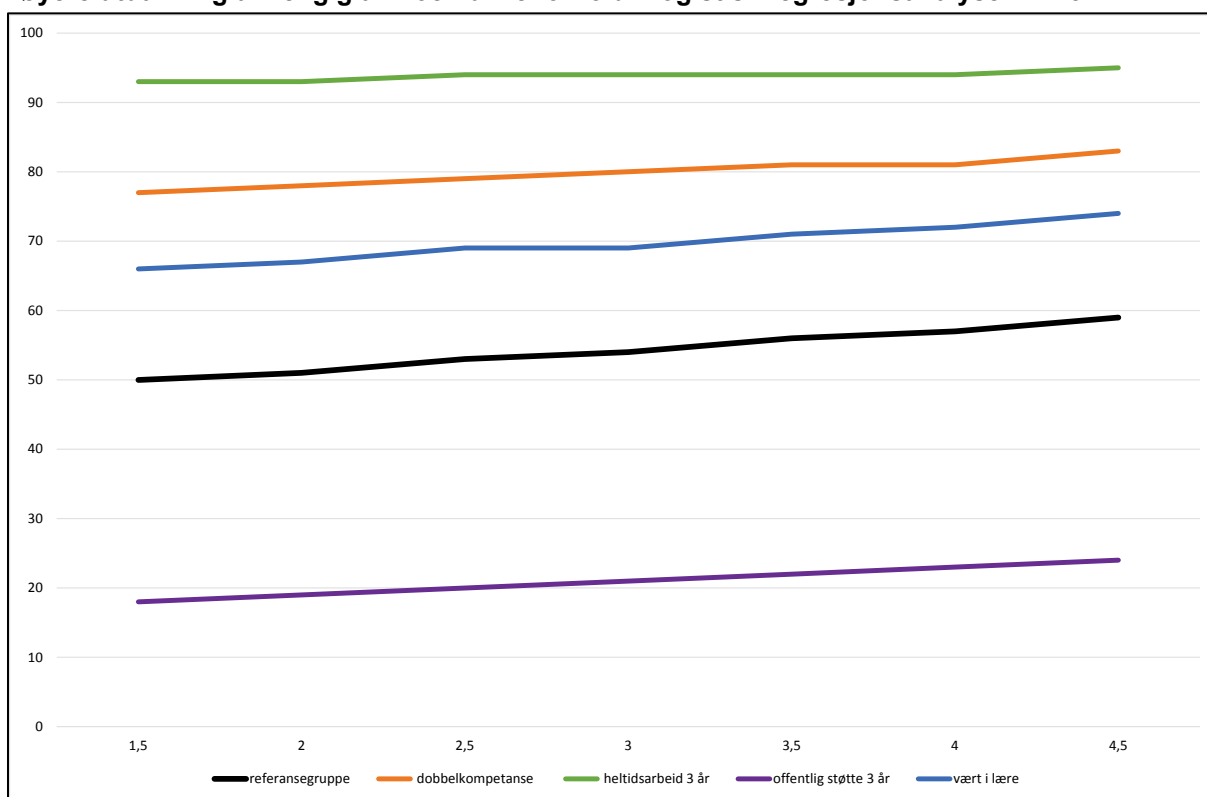
Bynner & Parsons (2001) beskriver en annen – psykologisk - mekanisme. «The individual's response to labour market rejection is reduced self-esteem» (side 280). Problemet med å få jobb forsterkes, motivasjonen for å søke synker, og presset for å velge bort sysselsetting øker. De sier at «(...) one of the best indicators therefore of potential social exclusion of young people is extended unemployment in the period after leaving school» (Bynner & Parsons 2001: 280), og at «(...) certification and the skills acquired through kinds of employment experience become increasingly important in maintaining a position in the adult labor market» (Bynner & Parsons 2002: 290).

Analysen viser at det er bare noen få forhold som «overlever» kontroll for positiv og negativ erfaring med arbeidslivet. Menn har fortsatt større sannsynlighet for å være i jobb enn kvinner, de som bodde i fosterhjem, institusjon eller annet utenfor familien som 15-åringene stiller fortsatt svakere enn andre i kampen om jobbene, og fortsatt ser vi at det å ha fått fagbrev (enten alene eller i kombinasjon med studiekompetanse) betaler seg, ved økt jobbsannsynlighet.

Et av de forholdene som ikke «overlever» kontroll for erfaring med arbeidslivet er prestasjoner fra grunnskolen målt med karakterer. Det betyr at når respondentene har lik erfaring med heltid, deltid og som mottakere av offentlig støtte, og samme kompetansenivå fra videregående, så spiller det ingen rolle hvilke karakterer de har med seg fra tiende klasse. Også Grøgaard (2006) fant dette for det første Reform94 kullet seks år etter at de begynte i videregående opplæring, «Prestasjonsnivået i sentrale skolefag (...) har ingen statistisk effekt (...) på jobbsannsynligheten (...)» (side 240). Vi låner Grøgaards tolkning: «Arbeidsgiverne kan oppfatte disse ferdighetene som lite relevante, eller arbeidsgiverne signaliserer at de stoler på skolens bedømmelse i sentrale skolefag» (side 240). Støren (2011) finner det motsatte, og skriver «Det er interessant å se at selv etter å ha tatt hensyn til formelt kompetansenivå, har karakterene fra grunnkurset fortsatt betydning mange år etter at en gikk i Vg1, nemlig 8-9 år etter» (Støren 2011: 136). En forklaring kan være at hun bruker karakterer fra Vg1, mens vi og Grøgaard (2006) har brukt 10.klassekarakterene, men ettersom det ofte er meget sterk korrelasjon mellom karakterer i tiende klasse og Vg1, er det lite trolig at dette er hele forklaringen. Det skal legges til at også hos Støren (2011) er effekten av karakterer redusert når det kontrolleres for tidligere arbeidsmarkedserfaring.

Nedenfor omtaler vi de forholdene vi fant direkte effekt av i analysens modell 3. For å illustrere effektene har vi beregnet sannsynlighet for å være i jobb som 25-åringene for noen grupper (figur 3.11).

Figur 3.11. Beregnet sannsynlighet for å være i arbeid for personer som ikke har begynt i høyere utdanning avhengig av noen ulike forhold. Logistisk regresjonsanalyse- N=4327

Selv om karakterene ikke lenger har signifikant direkte effekt på jobbsjansene, har vi tatt utgangspunkt i dem i beregningene for å illustrere forskjellene mellom de fem gruppene vi her ser på. Vi har kuttet karakterskalaen i begge ender fordi få (ni prosent) av de faktiske respondentene befinner seg i

yterkantene. I figur 3.11 ser vi fem (så godt som) horisontale linjer, det illustrerer at karakterene har svært liten direkte betydning (og effekten er som nevnt ikke signifikant). Men vi husker selvsagt at elevenes kunnskaper og ferdigheter, målt med karakterer, var det som hadde mest å si for kompetanseoppnåelse fra videregående opplæring, og at karakterene derfor har en indirekte betydning for respondentenes posisjon i arbeidslivet.

Referansegruppen har grunnskole som høyeste utdanning, de er kvinner, de har ikke bodd i fosterhjem, institusjon eller annet utenfor familien og de har ikke erfaring med jobb, verken heltid eller deltid og heller ikke med å være mottakere av offentlig støtte. Referansegruppen er representert ved den svarte linjen midt i figuren.

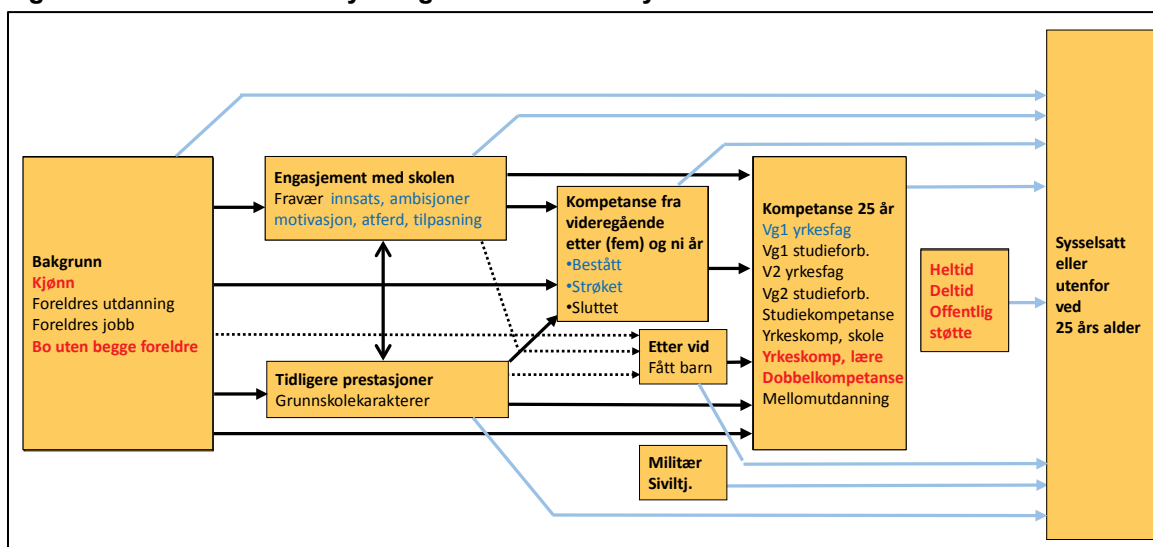
Den nest øverste oransje linjen representerer de som har dobbelkompetanse (både studie- og yrkeskompetanse). Den viser at det har betydning for jobsannsynlighetene å ha skaffet seg en slik kompetanse. Avstanden til referansegruppen er betydelig, varierende fra 24 til 27 prosentpoeng, og viser at det å ha dobbelkompetanse fremfor grunnskole som høyeste utdanning har stor betydning for jobsannsynligheten. Også det å ha yrkeskompetanse med fagbrev har betydning (den blå linjen i figuren), men denne effekten er svakere enn effekten av dobbelkompetanse. Det betyr at det å skaffe seg et fagbrev er en relativt sikker vei inn i arbeidsmarkedet, og sikrest er denne veien når man kombinerer fagbrevet med studiekompetanse.

I figur 3.11 illustrerer vi også effekten av erfaring med heltidsarbeid og med å være mottaker av offentlig støtte. Vi ser at avstanden fra referansegruppen til den grønne linjen for heltidsarbeid er rundt 40 prosentpoeng. Dette illustrerer en meget sterk effekt av erfaring med heltidsarbeid. Analysen (tabell 3.9) viser også effekt av erfaring med deltidsarbeid. Også denne effekten (ikke vist i figur) er sterk, men den er noe svakere enn effekten av heltidsarbeid. Den nederste lilla linjen representerer de som har erfaring med å motta offentlig støtte. Avstanden til referansegruppen er mellom 32 og 35 prosentpoeng, og vi ser her en betydelig negativ effekt.

Oppsummering

Analysen over av hvilke forhold som har betydning for sannsynligheten for å være i jobb for personer som ikke har begynt i høyere utdanning, kan oppsummeres slik som i figur 3.12. Leseren vil se at denne figuren ligner på figur 2.8. Forskjellen er de to boksene lengst til høyre, militær-/siviltjenesteboksen, at kompetansenivåene ved 25 års alder er spesifisert, samt de blå pilene (som illustrerer effekter i analysen av status i arbeidsmarkedet).

Figur 3.12 Forhold med betydning for om man er sysselsatt eller ikke ved 25 års alder

Blå variabelnavn: Ikke signifikant effekt i analysen

Røde variabelnavn: Bare disse er signifikante i analysens steg 3

I analysens modell 1 ser vi at det er en sammenheng mellom oppnådd kompetanse og jobbsjanser, jo høyere utdanning man har, også om man ikke har fullført videregående, jo større er sannsynligheten for å være i jobb som 25-åring. Dette samsvarer også med den faktiske observerte sysselsettingsandelen (tabell 3.3). Men når vi i modell 2 i analysen introduserer noen flere variabler som kjønn, foreldres utdanning og arbeidsmarkedstilknytning og bosituasjon som 15-åring, karakterer og fravær fra tiende klasse, kompetanseoppnåelse fra videregående opplæring etter fem år, om de har fått barn og om de har avtjent militær-/siviltjeneste, ser vi at disse forholdene samlet har så stor betydning for jobbsannsynligheten, at den direkte effekten av utdanning svekkes. Når det tas hensyn til alle disse forholdene, har det ikke lenger direkte, men fortsatt indirekte, betydning om de unge har gått på studieforbereidende retninger, selv ikke om de har oppnådd studiekompetanse. Disse stiller nå likt med de som har grunnskole som sin høyeste utdanning.

I analysens modell 3 introduseres nye variabler som handler om ulik erfaring med arbeidslivet, og analysen viser at det å ha hatt erfaring med heltids- eller deltidsarbeid eller å ha hatt erfaring med å være mottaker av offentlig støtte, har betydelig effekt på personenes jobbsjanser. Ja, effekten av disse variablene er så sterk, at nesten ingen andre variabler lenger har direkte betydning på sjansene for å komme seg i jobb. Analysen viser at fortsatt har mennene større mulighet for å få jobb, og de som tidlig kom i en utsatt posisjon i samfunnet ved at de ikke bodde sammen med noen av foreldrene sine som 15-åringer, stiller svakere i arbeidsmarkedet. Bortsett fra dette handler alle de øvrige forholdene som betyr noe for å være i jobb som 25-åringer om kontakt med arbeidsmarkedet. Både heltids- og deltidsarbeid handler i høyeste grad om dette, men det gjør også det å ha skaffet seg fagbrev (yrkeskompetanse og dobbelkompetanse). Gjennom utdanningen sin er de ute i lære og etablerer kontakt med og oppnår erfaring med arbeidslivet. Også det å være mottaker av offentlig støtte er en erfaring med arbeidslivet, om enn med motsatt fortegn, og denne erfaringen påvirker da også jobbsjansene negativt.

I utgangspunktet ser vi altså en rekke forhold som har betydning for jobbsjansene, f.eks. foreldres utdanning og respondentenes kunnskaps- og ferdighetsnivå (karakterer fra tiende klasse). Men om de unge, med kjennetegn som predikerer lave jobbsjanser, først klarer å komme seg inn i arbeidsmarkedet, heltid eller deltid, så ser det ut til at den direkte effekten av andre forhold elimineres (med unntak av kjønn og en forhistorie i fosterhjem, institusjon eller annet utenfor familien, samt det å ha skaffet seg fagbrev eller dobbelkompetanse). Klarer de å få en fot innenfor arbeidslivets porter, så har de etablert en kontakt som er en sterk beskyttelse mot senere utestenging fra arbeidslivet. Men vi understreker, slik tabell 3.3 viser, at det er mange på disse utdanningsnivåene som ikke makter å komme tidlig i arbeid og bli der, og konsekvensen for mange av dem er at de blir stående utenfor arbeidslivet.

3.6 Inntekt i 2011

Et annet viktig aspekt ved overgang til arbeidslivet er inntekt. I figur 3.13 viser vi hva noen grupper med ulik kompetanse hadde som gjennomsnittlig samlet inntekt før skatt i november 2011. Personene som er inkludert i denne analysen jobbet alle 37,5 timer den tredje uken i november 2011. Dette gjelder 3349 av de 7279, dvs. 46 prosent, med sysselsetting som hovedbeskjeftigelse.

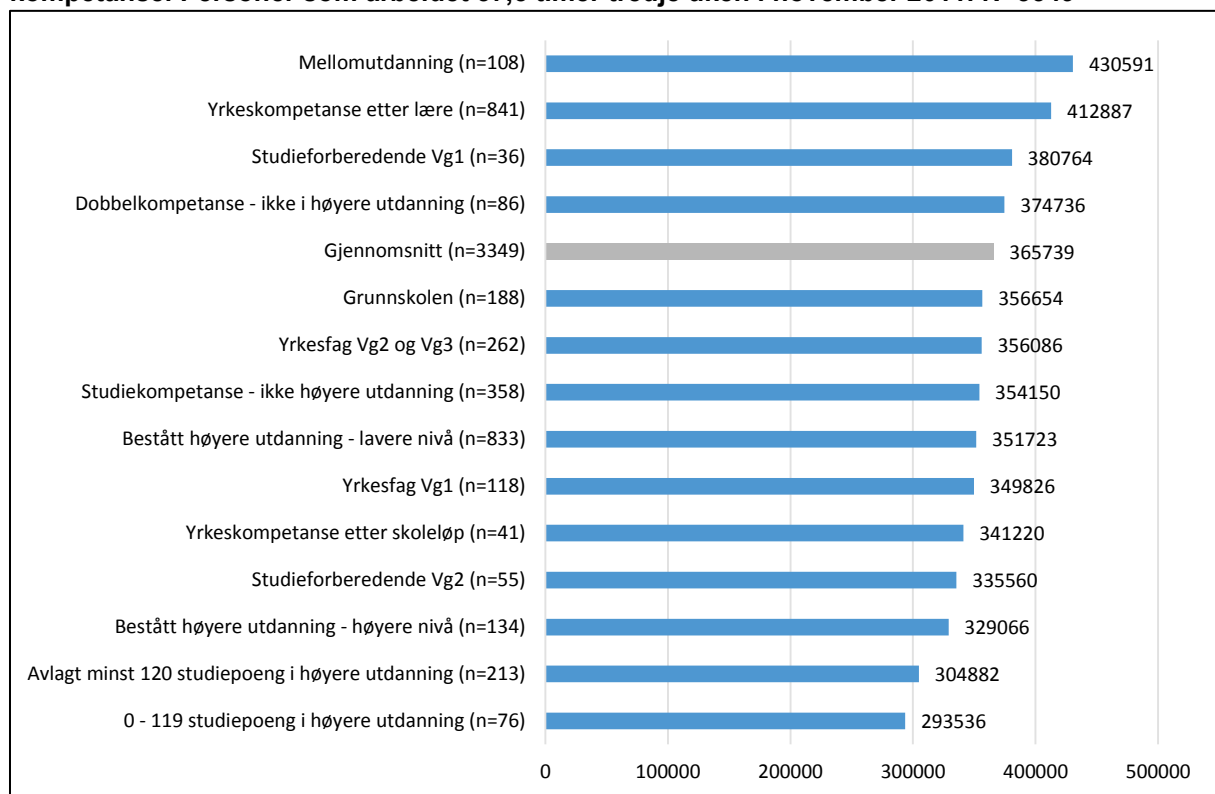
Figuren viser at de som tjente best på dette tidspunktet var de som har fullført en mellomutdanning fulgt av de som har fullført en yrkesutdanning og fått fagbrev, og vi merker oss at de med fagbrev tjener vesentlig mer enn de med yrkeskompetanse etter skoleløp. Videre viser figuren at de som har avsluttet høyere utdanning på lavere og høyere nivå tjener vesentlig mindre enn de med mellomutdanning og fagbrev. Vi illustrerer her det relativt lave nivået på begynnerlønnen blant høyutdanningsgruppene i Norge, og det kan se ut som om det er en negativ sammenheng mellom utdanning og inntekt. Men før vi konkluderer må vi huske på i hvert fall to ting. For det første er dette *begynnerlønnen* før akademikerne (de vil tjene mer etter hvert), og for det andre er inntektsforskjellene vi ser i figur 3.13 selvsagt ikke bare bestemt av utdanning og oppnådd kompetanse. En rekke andre forhold har også betydning for den lønnen man har som 25-åring.

For å undersøke hvilke forhold som har betydning for våre respondenters inntekt i 2011, har vi derfor gjennomført en lineær regresjonsanalyse med samlet inntekt før skatt i 2011 som avhengig variabel. Også i denne analysen har vi bare inkludert de 3349 som hadde sysselsetting som hovedbeskjeftigelse (jf. tabell 3.1 og 3.3), og som jobbet 37,5 timer den tredje uken i november 2011.

De uavhengige variablene er introdusert i analysen i tre steg:

1. Variabler som måler høyest oppnådde kompetanse våren 2011, fra *Fullført Vg1* til *Bestått høyere utdanning høyere grad*. Dummyvariabler. Referansekategori: grunnskole eller lavere som høyest fullførte utdanning.
2. Variabler som måler tilknytning til arbeidslivet: antall år med hel-/deltidsarbeid, ledighet og offentlig støtte i referanseuken i årene 2008-2010.
3. Variabler knyttet til bakgrunn, skole og tiden etter videregående opplæring.
 - a. Bakgrunnsvariabler (Kjønn, majoritets-/minoritetstilhørighet, bosituasjon som 15-åring, foreldres utdanning og arbeidsmarkedstilknytning, foreldrestøtte og syn på utdanning)
 - b. Prestasjonsvariabel: Karakterer fra avslutningen av tiende klasse
 - c. Skole-engasjement-variabler: Variabler knyttet til erfaring med og opplevelse av tiden som elev på Vg1 i videregående skole.
 - d. Kontekstvariabler: Fylke og utdanningsprogram der de startet i videregående skole.
 - e. Kompetansevariabler: Slutter eller stryker i videregående opplæring i perioden 2002-2007. Dummyvariabler. Referansekategori: Fullført og bestått
 - f. Etter-videregående-variabler: Fått barn før fylte 20, fått barn mellom 20 og 25, giftet seg, avtjent militær- eller siviltjeneste

Figur 3.13 Gjennomsnittlig samlet inntekt før skatt i 2011 for noen grupper med ulik kompetanse. Personer som arbeidet 37,5 timer tredje uken i november 2011. N=3349

Betydningen av oppnådd kompetanse for 25-åringers inntekt i 2011

I analysens første steg introduserte vi variabler som mål på ulike kompetansenivåer, fra *Fullført Vg1 yrkesfag* til *Fullført høyere utdanning på høyere nivå*. Referansekategori, dvs. den gruppen vi sammenligner alle de andre kompetansenivåene med, var fullført grunnskole eller lavere. Resultatet av analysen presenteres i tabell 3.10.

Analysen viser at de som har fullført og bestått Vg1 eller Vg2 (yrkesfag og studieforbereende), de som har studiekompetanse, yrkeskompetanse gjennom skoleløp eller dobbelkompetanse samt de som har fullført høyere utdanning på lavere eller høyere nivå, hadde en samlet årsinntekt før skatt i 2011, som ikke var signifikant forskjellig fra de som bare hadde fullført grunnskolen, når vi bare tar hensyn til oppnådd kompetanse.

Tabell 3.10 Lineær regresjonsanalyse av sammenhengen mellom en rekke variabler og inntekt i 2011. Personer som arbeidet 37,5 timer tredje uken i november 2011. N=3349

	Modell 1			Modell 2			Modell 3		
	B	S.E.	Beta	B	S.E.	Beta	B	S.E.	Beta
Konstant	356654	9350		233561	11583		134058	16459	
Høyest utd H11. (ref: Grunnskole)									
Vg1 yrkesfag	-6828	15057	-,009	-11941	14203	-,017	-10061	13871	-,014
Vg1 studieforbereende	24110	23323	,019	11704	22005	,009	12062	21608	,009
Vg2 yrkesfag	-568	12254	-,001	-6553	11561	-,013	-7146	11369	-,014
Vg2 studieforbereende	-21094	19653	-,020	-12456	18551	-,012	-12598	18417	-,012
Studiekompetanse	-2504	11547	-,006	2717	10907	,006	6934	11512	,016
Yrkeskomp. fra skole	-15434	22097	-,013	-27431	20855	-,023	-10835	20602	-,009
Yrkeskomp etter lære: fagbrev	56233	10342	,184	36388	9803	,119	23850	9851	,078
Dobbelkompetanse	18082	16689	,022	6679	15757	,008	11106	15851	,013
Mellomutdanning	73937	15479	,099	80838	14605	,108	72428	14916	,097
Inntil 119 studiepoeng	-63118	17426	-,071	-53050	16447	-,060	-58538	16634	-,066
Minst 120 studiepoeng	-51772	12829	-,095	-3145	12494	-,006	-12478	13225	-,023
Bestått HU lavere grad	-4931	10351	-,016	37768	10049	,123	41139	11370	,134
Bestått HU høyere grad	-27588	14494	-,041	47938	14188	,071	37827	15569	,056
Jobb heltid 08-10 (0,1,2,3 år)				52716	2965	,461	54340	2897	,476
Jobb deltid 08-10 (0,1,2,3 år)				14837	3344	,108	19438	3288	,141
Kjønn (kvinne=0, mann=1)							64202	5067	,235
Karaktersnitt ungdomsskolen							11703	3496	,071
Fylke (ref: Vestfold)									
Østfold							21226	8151	,052
Akershus							13545	6842	,046
Oslo							8310	7796	,022
Hedmark							7958	8487	,018
Telemark							21793	8962	,046
Buskerud							25164	7895	,065
Avtjent militær- eller siviltjeneste (ja=1, nei=0)							-3078	1447	-,036
Justert R ²	0,07			0,17			0,21		

Signifikant 0,1 prosent

Signifikant 1 prosent

Signifikant 5 prosent

Hvordan kan vi forklare dette? De med fullført Vg1 og Vg2 har ikke fullført videregående og har ingen formell kompetanse. De med studiekompetanse har formell kompetanse, men den er ikke yrkesrettet og direkte omsettelig i arbeidsmarkedet. De med yrkeskompetanse fra skole er i hovedsak utdannet til

yrker som tradisjonelt er relativt lavt lønnet³⁷. Så selv om disse gruppene har høyere kompetanse enn bare grunnskole kan man ikke regne med at de har spesielt høy inntekt, men kanskje kunne man forvente at de utkonkurrerte de med grunnskole som høyeste utdanning. En forklaring på at det ikke er slik, kan være at de med grunnskole og som er i jobb, har kommet i arbeid på et tidlig tidspunkt og vært i arbeid lenger enn de andre, og dermed skaffet seg erfaring og grunnlag for lønnsansiennitet.

At de med høyere utdanning, enten dette er på lavere eller høyere nivå, ikke skiller seg signifikant lønnsmessig fra de med grunnskole som høyeste utdanning, kan handle om at de nettopp er kommet ut i arbeidslivet. Mange har kanskje ennå ikke kommet i relevant arbeid, og begynnerlønna i høyutdanningsgruppene er generelt er forholdsvis lav. Når man sammenligner med ungdom med grunnskole som høyeste utdanning som allerede har vært i jobb 6-7 år, er dette som forventet. Men de høyt utdannede vil nok oppleve relativt god lønnsøkning, slik at en sammenligning om noen år vil nok gi et annet resultat; da vil de sannsynligvis ha tatt igjen de med lavere utdanning.

Et annet viktig moment er at blant de med grunnskole som høyeste utdanning er det, som vi har vist over (jf. tabell 3.3) relativt mange som er utenfor arbeidslivet. Vi må derfor huske at i denne analysen har vi sammenlignet med de grunnskoleutdannede som har klart å komme seg inn og etablere seg i arbeidsmarkedet med en ukentlig arbeidstid på 37,5 timer, *mens mange i denne gruppen faktisk er i en langt svakere posisjon ved at de er ledige eller mottar offentlig støtte*. Dette gjelder også blant de øvrige med kompetanse lavere enn fullført videregående opplæring, grupper som i analysen i tabell 3.10 ikke skiller seg signifikant fra de med grunnskole. Selv om opp til 84 prosent (studieforberedende Vg2, se tabell 3.3) er i jobb, er det mange som er arbeidsledige eller mottakere av offentlig støtte.

Vi kan derfor på ingen måte konkludere at grunnskole, Vg1 eller Vg2 generelt er tilstrekkelig for å oppnå heltidsarbeid med en akseptabel lønn. Det gjelder for noen, men selv de som har kommet seg innenfor er i en utsatt posisjon, og fallhøyden er stor. Dette fremgår med all tydelighet av tabell 3.3, hvor vi ser at en av tre med grunnskole, og 13 – 26 prosent av de med Vg1 eller Vg2 som høyeste utdanning, er utenfor arbeidslivet.

Analysen viser at to grupper tjente signifikant mindre enn de som hadde grunnskole som høyeste utdanning: de som hadde mindre enn 120 studiepoeng i høyere utdanning og de som hadde minst 120 studiepoeng, men ingen avsluttet grad. Kan en forklaring være at de har vært studenter så lenge at de ikke har rukket å være i arbeid lenge nok til å opparbeide seg ansiennitet og lønnsgrunnlag? En annen mulig forklaring kan være at de, med påbegynt, ikke-avsluttet høyere utdanning ikke fremstår som spesielt attraktiv arbeidskraft, og at dette påvirker lønnsnivået deres. Og en tredje forklaring kan være at de, selv om de er registrert med 37,5 timers arbeide i referanseuken, fortsatt bruker såpass mye tid på å studere, at dette påvirker inntekten.

To grupper tjente signifikant mer enn de med grunnskole som høyeste utdanning, de som hadde oppnådd fagbrev og de som hadde en mellomutdanning, dvs. en utdanning mellom videregående og høyere utdanning, f.eks. teknisk fagskole. Dette kan forklares med at begge disse gruppene har en utdanning som er direkte omsettelig i arbeidslivet. Mange av de med fagbrev kan gå rett inn i tradisjonelle håndverks- og industriyrker med et tradisjonelt høyt lønnsnivå (se for øvrig drøfting av forholdet mellom yrkesutdanning i lære og skole foran i dette kapitlet). En annen forklaring kan være at de med fagbrev som har brukt fire år på yrkesutdanningen sin, kan ha kommet i jobb som 21-åringer, og de vil dermed som 25-åringer ha opparbeidet seg noen års lønnsansiennitet. I sin studie av det

³⁷ Respondentene i denne undersøkelsen begynte i videregående skole i 2002, og fulgte Reform 94 læreplanene. I Reform 94 var det 20 yrkesfagutdanninger i skole: Romteknologi, dekoratør, reklame/illustrasjon/design, interiør, fotterapeut, apotektekniker, helsesekretær, tannhelsesekretær, hjelpepleier, hudpleier, meierist, sykkelreparatør, gartner, agronom, allsidig skogbruk, reindrift, agronom i økologisk landbruk, kart og oppmåling (landmåler, kartkonstruktør, kartograf), teknisk tegning, pianostemming og pianoteknikk.

første Reform 94 kullet fant Grøgaard (2006) også at når det gjaldt inntekt fremsto tidligere lærlinger som vinnere.³⁸

Betydningen av tilknytning til arbeidslivet for 25-åringers inntekt i 2011

I analysens steg to introduserte vi fire variabler som mål på tilknytning til arbeidslivet: erfaring med heltidsarbeid, deltidsarbeid, ledighet og å være mottaker av offentlig støtte i referanseuken i 2008-2010. Analysen viste effekt av bare hel- og deltidsarbeid, men ikke av ledighet og støttemottak, og disse to variablene er derfor ikke inkludert i modellen.

Analysen viste at erfaring med heltidsarbeid i de forutgående årene (målt i referanseuken i november), hadde stor betydning. For hvert år med heltidserfaring øker den årlige inntekten med nesten 53.000 kroner. Beta-koeffisienten er et standardisert mål, slik at en sammenligning av Beta kan si noe om styrkeforholdet mellom de ulike variablene. Vi ser av tabell 3.10 at denne variabelen entydig har størst direkte betydning for inntektsnivået (Beta=0,461).

Det andre målet på tilknytning til arbeidslivet var erfaring med deltidsarbeid, også dette hadde positiv betydning for inntekten. Jo flere års erfaring med deltidsarbeid i referanseuken, jo høyere var inntekten. Betydningen av deltidserfaring var langt mindre enn betydningen av heltidserfaring. Et års erfaring med deltidsarbeid økte årsinntekten med nesten 15.000 kroner.

Når disse variablene ble innført i analysen hadde det betydning for effekten av noen av kompetansevariablene introdusert i analysens første steg. For det første ble effekten av å ha fagbrev redusert, og vi vet, pga. styrken på effektene, slik vi har drøftet over, at det er særlig erfaring med heltid som har betydning. Når vi i modell 1 bare sammenlignet effekten av ulike kompetansenivåer, fant vi at de med fagbrev tjente litt over 56.000 mer i året enn de med grunnskole. Når vi nå, i analysens andre steg, tar hensyn til erfaring med hel- og deltidsarbeid, reduseres den årlige inntektsforskjellen mellom de med grunnskole og de med fagbrev til litt over 37.000 kroner. Det betyr at det som i utgangspunktet skaper den store lønnsforskjellen mellom de med fagbrev og de med grunnskole som høyeste utdanning, er at de med fagbrev har flere års erfaring med hel-/deltidsarbeid. Når vi sammenligner like grupper, dvs. når disse to gruppene har lik erfaring med hel-/deltidsarbeid, reduseres inntektsforskjellen mellom de med fagbrev og de med grunnskole som høyeste utdanning i favør av de med grunnskole som høyeste utdanning.

For det andre fant vi at den positive effekten på lønnsnivå av å ha mellomutdanning forsterkes når vi tar hensyn til erfaring med hel-/deltidsarbeid. Det betyr at de som har mellomutdanning i utgangspunktet har mindre erfaring med hel-/deltidsarbeid enn de med grunnskole. Når vi sammenligner like grupper, dvs. når disse to gruppene har lik erfaring med hel-/deltidsarbeid, øker inntektsforskjellen ytterligere, og de med mellomutdanning tjener mer.

For det tredje ser vi at den negative effekten på inntektsnivået for de som har mindre enn 120 studiepoeng reduseres, og effekten for de som har minst 120 studiepoeng, men ingen grad, elimineres. Det betyr at det som skaper den store inntektsforskjellen mellom de med grunnskole som høyeste utdanning og de med påbegynt høyere utdanning, er at de med høyere utdanning har mindre erfaring med hel-/deltidsarbeid. Når vi sammenligner like grupper, dvs. når disse to gruppene har lik erfaring med hel-/deltidsarbeid, reduseres inntektsforskjellen mellom de med grunnskole som høyeste utdanning og de med påbegynt høyere utdanning, i favør av de med påbegynt høyere utdanning.

³⁸ Det de ulike kompetansegruppene tjente mer henholdsvis mindre enn de som har grunnskole, er det tallet som fremkommer i kolonnen B i tabell 3.10. Vi ser da f.eks. at de med yrkeskompetanse etter lære (fagbrev) i 2011 i snitt tjente 56233 kroner mer enn de med grunnskole. Dette tallet som fremkommer i kolonne B i tabell 3.10, er det samme som differensen mellom observert lønn for de med grunnskole og det aktuelle kompetansenivået i figur 3.13. Forklaringen på at det blir slik er at vi i regresjonsanalysens første steg bare har inkludert de ulike kompetansenivåene. I modellens steg 2 og 3 vil B endre verdi, fordi vi inkluderer andre variabler i analysen.

For det fjerde fant vi at den negative effekten på inntektsnivået for de to gruppene som hadde bestått høyere utdanning, skiftet fra å være ikke signifikant (og negativ) til å bli signifikant positiv. Når vi tar hensyn til erfaring med hel-/deltidsarbeid, tjener de med bestått høyere utdanning (lavere og høyere grad), signifikant bedre enn de med grunnskolen som sin høyeste utdanning. Det betyr at det som i utgangspunktet skaper den store inntektsforskjellen mellom de med grunnskole som høyeste utdanning og de med avsluttet høyere utdanning, er at de med høyere utdanning har mindre erfaring med hel-/deltidsarbeid – fordi de har brukt mye tid på å studere. Når vi sammenligner like grupper, dvs. når disse to gruppene har lik erfaring med hel-/deltidsarbeid, skifter inntektsforskjellen mellom de med grunnskole som høyeste utdanning og de med fullført høyere utdanning retning, slik at de med høyere utdanning nå tjener mer. Timelønnen øker antagelig mer med økende formell utdanning.

Vi ser at med lik erfaring med hel-/deltidsarbeid tjener de med fagbrev og de med høyere utdanning lavere grad omtrent like mye mer enn de med grunnskole som høyeste utdanning, mens de med høyere utdanning høyere grad tjener betydelig mer enn de med grunnskole. Det betyr at den faktiske forskjellen i inntekt mellom de med fagbrev og de med høyere utdanning som vi kan observere i figur 3.13, bl.a. (men selvsagt ikke bare) skyldes at de med fagbrev har lengere erfaring med hel-/deltidsarbeid. Vi kan anta at når de med høyere utdanning får noen års erfaring med heltidsarbeid, vil de seile fra de med fagbrev i inntekt.

For at de grunnskoleutdannede skal tjene likt (ikke signifikant forskjellig) med de høyutdannede, de med fagbrev og de med mellomutdanning, må de ha lang erfaring med hel-/deltidsarbeid. Da har de erfaring med arbeidslivet som gir dem et fortrinn, i konkurranse med faglærte og med høyutdannede som er nye i arbeidsmarkedet.

Betydningen av bakgrunn, skoleerfaring, kontekst og noen forhold etter videregående opplæring for 25-åringers inntekt i 2011

I analysens tredje steg introduserte vi en rekke nye variabler, bl.a. flere bakgrunnsvariabler. Analysen viste at menn tjener bedre enn kvinner. Dette fant også Grøgaard (2006) og Opheim (2009). Effekten er blant de sterkeste i analysen vår (Beta=.209) (men på langt nær så sterk som effekten av erfaring med heltidsarbeid). Vi ser at når alt annet (som er inkludert i analysen) holdes fast, og vi sammenligner like grupper kvinner og menn, tjener menn i gjennomsnitt mer enn 62.000 kroner mer i året enn kvinner. En del av forklaringen på dette er det kjønnsdelte arbeidslivet i Norge hvor menn tradisjonelt har gått til bedre betalte jobber enn kvinner, og vi viser her at det fortsatt er slik. Vi har gjort en analyse av noen yrker (ikke i tabell), og fant at blant vår respondenter med en ukentlig arbeidstid på 37,5 timer tjente kvinner signifikant bedre enn menn blant grunnskolelærere (350.000 mot 320.000) og barne- og ungdomsarbeidere (286.000 mot 269.000). I disse to yrkesgruppene var det 75 – 80 prosent kvinner. Blant håndverkere tjente menn signifikant mer enn kvinner (411.000 mot 375.000). 97 prosent av disse håndverkerne var menn. Dette illustrerer at mye av forklaringen på de kjønnsbaserte lønnsforskjellene skapes av ulikt lønnsnivå i ulike kjønnsbaserte segmenter av arbeidslivet. At kvinner tjener mest i kvinneyrker er interessant. At de i gjennomsnitt tjener mindre enn menn, skyldes at de utdanner seg bort fra bransjer med høy lønnsevne (industri & håndverk). Det er også et moment at lønnsnivået er lavere i offentlig enn privat sektor, og at kvinner er overrepresentert i offentlig sektor hvor de gjerne jobber i de yrkene som er allerede er nevnt i dette avsnittet.

Vi fant at de andre bakgrunnsvariablene vi inkluderte i analysen (majoritets-/minoritetstilhørighet, bosituasjon som 15-åring, foreldres utdanning og arbeidsmarkedstilknytning, foreldrestøtte og syn på utdanning), ikke hadde direkte betydning for inntekt.

Vi fant at elevenes kunnskaper og ferdigheter, målt med karakterer fra tiende klasse i grunnskolen, hadde direkte betydning for inntekten som 25 åring. Opheim (2009) fant, i en studie av de som

begynte i videregående i 1999, 2000 og 2001 og som var yrkesaktive i hel stilling i 2005, effekt av Vkl³⁹-karakterene på inntekt. Jo bedre karakterer, jo høyere inntekt.

Vi har foran (kapitel 1 og 2) vist at tidligere kunnskaper og ferdigheter, målt med karakterer fra avslutningen av grunnskolen, er svært avgjørende, i mange studier det mest avgjørende, for kompetanseoppnåelse både fra videregående opplæring og fra all utdanning. At dette forholdet fortsatt har «kraft», og også har betydning for inntektsforskjeller ved 25-års alder er det verdt å merke seg. Dette indikerer at den sosialt skjeve variasjonen i karakterer fra tiende klasse overlever gjennom utdanningssystemet og inn i arbeidslivet, og at sosial bakgrunn slik indirekte påvirker inntektsforskjeller.

Vi inkluderte også en *lang rekke* variabler som mål på ulike sider ved respondentenes erfaring og engasjement med skolen da de gikk i Vg1. Vi fant direkte effekt på 2011-inntekten av *bare to* av disse, men dette var ikke funn som kunne bidra substansielt til en forståelse av inntektsforskjeller. Disse to variablene ble derfor ekskludert fra analysen. Konklusjonen er at vi ikke finner vesentlige forhold knyttet til elevenes opplevelse og erfaring fra tida i videregående, som har direkte betydning for lønnsforholdene når de er 25. En annet sentralt poeng, er selvsagt at mange skole-engasjement-variabler har hatt vesentlig betydning for utfallet av videregående opplæring – slik vi har vist i prosjektet *Bortvalg og kompetanse* (Markussen m.fl. 2008), og dermed *indirekte* for respondentenes senere inntekt. Vi fant heller ikke effekt av det å ha sluttet i videregående opplæring i perioden 2002-2007 og heller ikke av å ha gjennomført hele videregående opplæring i samme periode, men med stryk i minst et fag. Dette viser at har man først kommet så langt at man har fått seg en heltidsjobb, har det ikke direkte betydning for inntekten om man har en fortid som skoleslutter eller om man hadde et eller flere stryk da man var ferdig med videregående opplæring.

Videre undersøkte vi betydningen av to kontekstvariabler, i hvilket utdanningsprogram og i hvilket fylke startet elevene i videregående. Analysen viste ingen effekt av påbegynt utdanningsprogram, men av fylke. Vi tok utgangspunkt i Vestfold og sammenlignet respondentene herfra med respondentene fra de andre fylkene. Vi fant at respondentene i Buskerud, Telemark, Akershus og Østfold tjente signifikant mer enn respondentene i Vestfold, mens de fra de øvrige to fylkene ikke skilte seg fra Vestfold-responentene. Hva dette skyldes er vanskelig å forklare, men det kan handle om forhold ved det lokale arbeidsmarkedet i de ulike fylkene som skiller seg fra hverandre.

Effekten av å ha avtjent militær-/siviltjeneste er negativ på samlet inntekt. En sannsynlig forklaring er at et opphold i kontakten med arbeidslivet reduserer oppbygging av erfaring og ansiennitet og gir ledighetserfaring. Dette fant også Bogen & Grøgaard (1987) i en studie for 25 år siden. Vi fant ikke effekt på lønna av å ha fått barn før fylte 25, enten man fikk barnet før eller etter fylte 20⁴⁰.

Vi ser også at alle variablene som hadde signifikant effekt i analysens modell 2, fortsatt, etter at vi har introdusert bakgrunns- og kontekstvariabler i analysens modell 3, har signifikant effekt på inntekten ved 25 års alder. Tabell 3.10 viser også at styrken på effektene ikke endres vesentlig. Dette indikerer at variablene introdusert i modell 3, verken hver for seg eller samlet, har svært stor betydning. Dette bekreftes også av at forklart varians bare øker fra 17 til 21 prosent. Størst betydning av de nye variablene introdusert i modell 3 har kjønn (Beta=0,235), mens det fortsatt er tidligere erfaring med heltidsarbeid som har sterkest direkte betydning (Beta=0,476) for inntekten som 25-åring.

³⁹ Tilsvarende dagens Vg2

⁴⁰ Vi gjør oppmerksom på at vi når vi har studert effekt på lønn av å få barn ikke har skilt mellom kvinner og menn, og det er mulig at vi vill funnet betydning av det å få barn om vi hadde gjort et slik skille. Andre analyser har vist at kvinner taper inntektsmessig på å få barn tidlig, mens menn tjener på det. Når vi ikke skiller på kvinner og menn er det mulig at disse to effektene utligner hverandre.

Oppsummert

Vi har nå vist en analyse av hvilke forhold som har betydning for samlet inntekt etter skatt for de av våre respondenter som hadde sysselsetting som hovedbeskjeftigelse og som jobbet 37,5 timer den tredje uken i november 2011.

Når vi bare sammenlignet ulike kompetansegrupper, fant vi at det hadde sterk positiv betydning for samlet inntekt om man hadde fagbrev eller mellomutdanning, og sterk negativ effekt om man hadde påbegynt høyere utdanning uten å ha avsluttet en grad, og de med avsluttet høyere utdanning skilte seg ikke signifikant fra de med grunnskole som høyeste utdanning. Ved å ta hensyn til erfaring med heltidsarbeid endret effekten at disse forholdene seg. Når vi sammenlignet personer med lik erfaring med heltidsarbeid, ble fordelene av å ha fagbrev redusert, den negative effekten av ikke å ha avsluttet påbegynt høyere utdanning ble redusert, og det var nå positivt for inntektsnivået å ha bestått høyere utdanning.

Vi undersøkte også effekten av en rekke bakgrunnsvariabler, men fant bare effekt av én av disse: menn tjener bedre enn kvinner (men altså ikke av foreldrenes utdanning og arbeidsmarkedstilknytning, de unges bosituasjon som 15-åring eller majoritets-/minoritetstilhørighet). Vi fant også effekt av kunnskaper og ferdigheter målt med karakterene fra grunnskolen. Tidligere (tabell 3.9) har vi vist at blant en rekke bakgrunnsvariabler var det bare kjønn og det å ikke ha bodd sammen men noen av foreldrene som 15-åring, som hadde direkte betydning for om man var innenfor eller utenfor arbeidslivet som 25-åring. Dette betyr at en rekke bakgrunnsvariabler, som har betydning for utfall av utdanning, ikke har direkte betydning for inntektsvariasjon ved 25 års alder og heller ikke for om man er sysselsatt eller ikke. Dette indikerer at når man forlater utdanningssystemet og skal over i arbeidslivet, har det ikke lenger så stor direkte betydning for hvordan det går, hvilket hjem man kommer fra og hvem mamma og pappa er og hva de gjør. Men betydningen av karakterer og bosituasjon, viser at bakgrunn har en indirekte effekt på inntekt og om man er sysselsatt.

Det vi finner har størst direkte betydning for inntekt ved 25 års alder, er erfaring med heltidsarbeid. Dette betyr at stabil kontakt med arbeidslivet kan kompensere for manglende utdanning. Om man tidlig klarer å manøvrere seg inn i arbeidsmarkedet og klore seg fast, er det mulig å bli der og tjene brukbart, også om man ikke har fullført videregående opplæring. Men samtidig er det viktig å minne om at fallhøyden er stor. Og det er mange som faller. Det er blant de som ikke har fullført og bestått videregående opplæring vi finner så godt som alle som er ledige eller mottar offentlig støtte (tabell 3.3). Muligheten til å bli en vinner på arbeidsmarkedet uten utdanning er der, men taper man, så taper man skikkelig, og tabell 3.3 viser altså med all tydelighet at dette gjelder betydelige andeler av de som ikke har fullført videregående opplæring, og andelene er høyere jo lavere i kompetansehierarkiet man befinner seg.

Derfor er det viktig å understreke at analysen, også når vi tar hensyn til heltidserfaring, også viser at det å ha fagbrev, mellomutdanning, eller avsluttet høyere utdanning på lavere eller høyere nivå har positiv betydning for inntektsnivået. I høyutdanningsgruppene er lønnsutbyttet beskjedent i starten på karrieren, men nesten alle får jobb. I lavutdanningsgruppene er det relativt sett høy lønn, men seleksjonen er tøff. De faglærte får både i pose og sekk - høye relative lønninger og nesten full sysselsettingsgrad. Derfor står hovedkonklusjonen fast: Den sikreste veien til en jobb og brukbar inntekt er å fullføre med fagbrev, fullføre en mellomutdanning eller bestå høyere utdanning på lavere eller høyere nivå.

Referanser

- Akershus fylkeskommune (1996): *Delkompetanse – en ressurs for arbeidslivet. En kartlegging i Akershus og Oslo*. Oslo: Prosjekt delkompetanse.
- Akershus fylkeskommune (2008): *En ressurs for arbeidslivet – arbeidslivets behov for ungdom med kompetanse på lavere nivå*. Oslo: Prosjekt Redusert bortvalg i en lærende organisasjon.
- Archambault, I., Janosz, M., Fallu, J.-S. & Pagani, L.S. (2008). Student Engagement and its Relationship with Early High School Dropout. *Journal of Adolescence* 32, 651-670
- Bakken, A. & Elstad J.I. (2012). *For store forventninger? Kunnskapsløftet og ulikhetene i grunnskolekarakterer*. Rapport 7-12. NOVA: Oslo
- Bandura, A. (1977). Self-efficacy. Towards a Unifying Theory of Behavioral Change, *Psychological review* 84: 191-215
- Bogen, H. & Grøgaard, J.B. (1987). *Forsvaret mot arbeidsledighet. En undersøkelse av ledighet blant vernepliktige soldater ved dimisjon*. Rapport R6:87. Oslo: Fafo
- Boudon, R. (1974). *Education, Opportunity and Social Inequality*. New York/London: John Wiley.
- Bourdieu, P. (1977). Cultural Reproduction and Social Reproduction. In Karabel, J. & Halsey, A.H (Eds.), *Power and Ideology in Education*. New York: Oxford University Press.
- Bynner, J. & Parsons, S. (2001). Qualifications, Basic Skills and Accelerating Social Exclusion. *Journal of Education and Work*. Vol. 14, No. 3: 279-291
- Bynner, J. & Parsons, S. (2002). Social Exclusion and the Transition from school to work: The Case of Young People Not in Education, Employment or Training (NEET). *Journal of Vocational Behaviour*. Vol. 60 289-309
- Cappelen, Å., Gjefsen, H., Gjelsvik, M., Holm, I. & Støen, N.m. (2013). *Forecasting demand and supply of labour by education*. Rapport 48. Oslo, Kongsvinger: SSB
- Caspersen, J., Støren, L.A. & Waagene (2012). *Fagskoleutdannede – hvem de er og hvor de går*. Rapport 31. Oslo: NIFU
- Coleman, James S. et al. (1966), *Equality of Educational Opportunity*. Washington DC: U.S Department of Health, Education and Welfare. U.S Government Printing Office
- Ekstrom, R.B., Goertz, M. E., Pollack, J. M., & Rock, D. A. (1986). Who drops out of high school and why? Findings of a national study. *Teachers College Record*, 87, 3576-3730.
- Falch, T., & Nyhus, O.H. (2009). Frafall fra videregående opplæring og arbeidsmarkedstilknytning for unge voksne. Rapport 7. Trondheim: SØF
- Falch, T., Borge, L-E., Lujala, P., Nyhus, O.H. & Strøm, B. (2010). Årsaker til og konsekvenser av manglende fullføring av videregående opplæring. Rapport 3. Trondheim: SØF
- Finn, J. D. (1989). Withdrawing from school. *Review of Educational Research*, 59(2), 117-142.
- Fredricks, J.A., Blumenfield, P.C. & Paris, A.H. (2004). School Engagement: Potential of the Concept, State of the Evidence. *Review of Educational Research*, 74 (1), 59-109.
- Generell del av læreplanen. <http://www.udir.no/Lareplaner/Kunnskapsloftet/Generell-del-av-lareplanen/>. Lest 15.januar 2014
- Grøgaard, J. B. (1997). *Skolekontroversen. Belyst ved to norske utvalgsundersøkelser*. Avhandling til dr.philos. Fafo-rapport 222. Oslo: Fafo

- Grøgaard, J.B. (2006). Yrkesutdannede ungdommers overgang til arbeid: jevne overganger og midlertidige avbrudd. I Grøgaard, J.B & Støren, L.A.(red) (2006). Kunnskapssamfunnet tar form: utdanningseksplasjon og arbeidsmarkedets struktur. Oslo: Cappelen Damm Akademisk
- Grøgaard, J.B., Markussen E. & Sandberg, N. (2002). *Seks år etter. Om kompetanseoppnåelse og overgang til arbeid og utdanning for det første Reform 94-kullet*. Rapport 3. Oslo: NIFU
- Heckmann, J.J. & Borjas, G.G. (1980). Does Unemployment Cause Further Unemployment? Definitions, Questions and Answers from a Continuous Time Model of Heterogeneity and State Dependence, *Economica* 47 (187): 247-83
- Hernes, G. (1974). Om ulikhetens reproduksjon. Hvilken rolle spiller skolen? I Mortensen, M. S. (Ed.), *I Forskningens Lys: 32 artikler om norsk forskning i går, i dag og i morgen, NAVF 1949-1974*. Oslo: NAVF.
- Hernes, G. & Knudsen, K. (1976), *NOU 1976:46, Utdanning og ulikhet*. Oslo: Universitetsforlaget
- Høst, H (2011). Praksisbrev – et vellykket tiltak mot frafall. Hva er lærdommen? Sluttrapport fra den forskningsbaserte evalueringen av forsøk med praksisbrev 2008-2011. Rapport 27. Oslo: NIFU
- Knudsen, K. (1980), *Ulikhet i grunnskolen*. Bergen, Oslo, Tromsø: Universitetsforlaget
- Lamb, S., Markussen, E., Teese, R., Sandberg, N., & Polesel, J. (eds) (2011). *School dropout and completion: international comparative studies in theory and policy*. Dordrecht: Springer.
- Lauglo, J. (1996). *Motbakke, men mer driv? Innvandrerungdom i norsk skole*. Rapport 6-96. Oslo: Ungforsk
- Lauglo, J. (1999). Working harder to make the grade. Immigrant youth in Norwegian schools. *Journal of Youth Studies* 2 (1): 77-100
- Lødding, B. & Holen, S. (2013). Intensivopplæring i eller utenfor klassen. Sluttrapport fra prosjektet Kartlegging av deltakelse, organisering og opplevelse av Overgangsprosjektet innenfor Ny Giv. Rapport 42. Oslo: NIFU
- Markussen, E. (2003). *Valg og bortvalg. Om valg av studieretning i og bortvalg av videregående opplæring blant 16-åringer i 2002. Første delrapport i prosjektet Bortvalg og kompetanse*. Skriftserie 5. Oslo: NIFU
- Markussen, E. (2009). Fra dokumentert delkompetanse til kompetansebevis og praksisbrev. I Markussen, E. (red). *Videregående opplæring for (nesten) alle*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag
- Markussen, E. & Gloppen, S.K. (2012). *Påbygg - et gode eller en nødløsning. En studie av påbygging til generell studiekompetanse i Østfold, Akershus, Buskerud, Rogaland og Nord-Trøndelag skoleåret 2010-2011*. Rapport 2. Oslo: NIFU
- Markussen, E., Høst, H., Evensen, M. & Prøitz, T.S. (2009). *Evaluering av forsøk med praksisbrev*. Rapport 32-2009. Oslo: NIFU STEP
- Markussen, E. & Sandberg, N. (2005). *Stayere, sluttet og returnerte. Om 9756 ungdommer på Østlandet, deres vei gjennom, ut av, eller ut og inn av videregående opplæring, og om deres prestasjoner to år etter avsluttet grunnskole*. Skriftserie 6. Oslo: NIFU STEP
- Markussen, E. & Seland, I. (2013). *Den gode timen. En kvalitativ studie av undervisning og læringsarbeid på fire ungdomsskoler i Oslo*. Rapport 3. Oslo: NIFU
- Markussen, E., Frøseth, M.W. & Sandberg, N. (2011). Reaching for the Unreachable: Identifying Factors Predicting Early School Leaving and Non-completion in Norwegian Upper Secondary Education. *Scandinavian Journal of Educational Research*. Volume 55, Issue 3, 2011, Pages 225 – 253. London: Routledge

- Markussen, E., Frøseth, M.W., Lødding, B. & Sandberg, N. (2008). *Bortvalg og kompetanse. Gjennomføring, bortvalg og kompetanseoppnåelse i videregående opplæring blant 9749 ungdommer som gikk ut av grunnskolen på Østlandet våren 2002. Hovedfunn, konklusjoner og implikasjoner fem år etter*. Rapport 13. Oslo: NIFU STEP
- Markussen, E., Lødding, B., Sandberg, N. & Vibe, N. (2006). *Forskjell på folk – hva gjør skolen? Valg, bortvalg og kompetanseoppnåelse i videregående opplæring blant 9749 ungdommer som gikk ut av grunnskolen på Østlandet våren 2002*. NIFU STEP rapport 3/2006
- Moland, L. (1997). *Ingen grenser? Arbeidsmiljø og tjenesteorganisering i kommunene*. Rapport 221. Oslo: Fafo
- Newman, F.M., Wehlage, G.G. & Lamborn, S.D. (1992). The Significance and Sources of Student Engagement. In Nexman, F. M. (Ed.), *Student Engagement and Achievement in American Secondary Schools*. New York-London: Teachers College Press.
- OECD (2008). *Jobs for youth Norway*. Paris: OECD
- OECD (2013a). *Education at a glance. OECD Indicators*. Paris: OECD
- OECD (2013b). *Skills Outlook 2013. First Results from the Survey of Adult Skills*. Paris: OECD
- Opheim, V. (2009). Kostnader ved frafall. Hva betyr frafall i videregående opplæring for inntekt blant ulike grupper yrkesaktive. *Søkelys på arbeidslivet*, 3 2009: 325-340.
- Opheim, V., Grøgaard, J.B. & Næss, T. (2010). *De gamle er eldst. Betydning av skoleressurser, undervisningsformer og læringsmiljø for elevenes prestasjoner på 5., 8. og 10. trinn i grunnopplæringen*. Rapport 34. Oslo: NIFU
- Opplæringslova (Love om grunnskolen og den vidaregåande opplæringa. <http://lovdata.no/dokument/NL/lov/1998-07-17-61>. Lest 15.januar 2014
- Prinsipper for opplæringa. Læreplanverket for Kunnskapsløftet. http://www.udir.no/upload/larerplaner/Fastsatte_lareplaner_for_Kunnskapsloeffet/prinsipper_lk06.pdf. Lest 15.januar 2014
- Raffe, D. (1998). Where are Pathways going? Conceptual and methodological lessons from the pathway study in OECD: Pathways and participation in vocational and technical education and training. Paris: OECD
- Raffe, D. (2008). The Concept of Transition Systems. *Journal of Education and Work*. Vol. 21, No. 4: 279-296
- Ryan, P. (1999). *The School-to-Work Transition: Issues for further Investigation*. Paris: OECD
- Rumberger, Russell (2011). *Dropping out. Why students drop out of high school and what can be done about it*. Cambridge: Harvard University Press:
- Shavit, Y. & Müller, W. (red) (1998). *From School to Work: A Comparative Study of Educational and Occupational Destinations*. Oxford: Clarendon Press
- Skålholt, A., Høst, H., Nyen, T. & Tønder, A.H. (2013). *Å bli helsefagarbeider. En kvalitativ undersøkelse av overganger mellom skole og læretid, og mellom læretid og arbeidsliv blant ungdom i helsearbeiderfaget*. Rapport 5. Oslo: NIFU
- Støren, L.A. (2011). Ut av videregående med ulik kompetanse – de første årene på arbeidsmarkedet. I *Utdanning 2011*. Kongsvinger, Oslo: SSB
- Støren, L.A., Helland, H. & Grøgaard, J.B. (2007). *Og hvem stod igjen? Sluttrapport fra prosjektet Gjennomstrømning i videregående opplæring blant elever som startet i videregående opplæring i årene 1999-2001*. Rapport 14. Oslo: NIFU STEP.

- SSB (2013). Gjennomstrømning i videregående opplæring, 2007-2012 (publisert 28.mai 2013)
<http://www.ssb.no/utdanning/statistikker/vgogjen>. Hentet november 2013.
- Utdanningsdirektoratet (2012). *Utdanningsspeilet. Tall og analyse av grunnopplæringen i Norge*. Oslo: Utdanningsdirektoratet
- Waagene, E. & Støren, L.A. (2013). *Fagskoleutdannedes studiesituasjon og arbeidsmarkedssituasjon: Kandidatundersøkelse blant fagskoleutdannede uteksaminert våren 2012*. Rapport 40. Oslo: NIFU
- Vibe, N., Frøseth, M.W., Hovdhaugen, E. & Markussen, E. (2013). *Strukturer og konjunkturer. Evaluering av Kunnskapsløftet. Sluttrapport fra prosjektet «Tilbudsstruktur, gjennomføring og kompetanseoppnåelse i videregående opplæring»*. Rapport 26. Oslo: NIFU
- Wehlage, G.G., Rutter, R.A., Smith, G.A., Lesko, N. & Fernandez, R.R. (1989). *Reducing the Risk. Schools as Communities of Support*. London - New York - Philadelphia: The Falmer Press.
- Wiborg, Ø., Arnesen, C.Å., Grøgaard, J.B., Støren, L.A. Opheim, V. (2011). *Elevs prestasjonsutvikling – hvor mye betyr skolen og familien? Andre delrapport fra prosjektet «Ressurser og resultater»*. Rapport 35. Oslo: NIFU
- Wolbers, M.H.J. (2003). Job Mismatches and their Labour Market Effects among School Leavers in Europe, *European Sociological Review*, 19: 249-266
- Aamodt, P.O. & Grøgaard, J.B. (2006). Veksten i høyere utdanning: Noen drivkrefter og konsekvenser. I Grøgaard, J.B & Støren, L.A.(red) (2006). *Kunnskapssamfunnet tar form: utdanningseksplasjon og arbeidsmarkedets struktur*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk

Vedlegg

Bakgrunnsnotat, Utdanning lønner seg

I dette dokumentet presenteres følgende bakgrunnsdata for rapporten:

1. Om utvalget til undersøkelsen
2. Mål på kompetanseoppnåelse fra videregående opplæring
3. Kompetanseoppnåelse fra videregående opplæring etter fem og ni år – fylkesvise forskjeller
4. Faktorvariabelen 'Eleven bråker og forstyrrer undervisningen'
5. Sammenligning av vårt utvalg og et redusert utvalg

Utvalg til undersøkelsen

Datainnsamlingen til prosjektet *Bortvalg og kompetanse* startet med en spørreundersøkelse til rundt halvparten av alle tiendeklassingene i de sju fylkene Østfold, Akershus, Oslo, Hedmark, Buskerud, Vestfold og Telemark i mars 2002. I klassene som ble invitert til å delta gikk det 10030 elever, og 9826 besvarte vårt spørreskjema. Dette gir en svarprosent på 98, noe som er svært tilfredsstillende.

I løpet av de fem årene prosjektet varte frem til siste datainnsamling i 2007, trakk 77 elever seg fra undersøkelsen. De som trakk seg ble tatt ut av analysene, slik at i sluttrapporten fra prosjektet presenteres analyser av 9749 elever. Etter at analysene var avsluttet trakk ytterligere fem elever seg, slik at vi sendte ut henvendelse til 9744 personer om at vi ønsket å foreta nye analyser av dette materialet i 2012-13. De fikk informasjon om at de, dersom de ikke ønsket å inngå i datagrunnlaget for disse nye analysene, måtte gi beskjed til oss. I alt var det 401 personer som reservert seg fra videre deltakelse i prosjektet.

Vi har gjort noen enkle analyser hvor vi har sammenlignet de 483 (77+5+401) som har reservert seg og de 9343 som fortsatt inngår i datamaterialet med de opprinnelige 9826 respondentene, for å undersøke om det at disse ikke lenger inngår i materialet, har bidratt til vesentlig skjevhet i dataene. Vi har sammenlignet sju forhold som tidligere forskning har vist har betydning for bortvalg og gjennomføring. Sammenligningene fremgår av tabellene v.1 - v.5.

Tabell v.1 Fordeling på jenter og gutter. Horisontal prosentuering.

	Jente	Gutt	N
Reservert	47,4	52,6	483
Deltar 2012	49,0	51,0	9343
Alle	49,0	51,0	9826

Kjikkvadrat-test, $p=0.488$

Tabell v.2 Fordeling på studieforberedende og yrkesfag. Horisontal prosentuering.

	Studieforberedende	Yrkesfag	N
Reservert	44,3	55,7	483
Deltar 2012	53,8	46,2	9343
Alle	53,3	46,7	9826

Kjikkvadrat-test, $p=0.000$

Tabell v.3 Bodde de unges sammen med både mor og far eller ikke. Horisontal prosentuering.

	Nei	Ja	N
Reservert	37,7	62,3	401
Deltar 2012	33,0	67,0	9343
Alle	33,2	66,8	9826

Kjikkvadrat-test, $p=0.033$

Tabell v.4 Majoritet- og minoritetsspråkighet. Horisontal prosentuering.

	Majoritet	Vestlig etterkommere og innvandrere	Ikke-vestlig etterkommer	Ikke-vestlig innvandrere	N
Reservert	83,0	3,7	4,1	9,1	401
Deltar 2012	90,7	1,6	2,8	5,0	9343
Alle	90,3	1,7	2,8	5,2	9826

Kjikkvadrat-test, $p < 0.001$

Tabell v.5 Gjennomsnittlig skåre karaktersnitt fra tiende klasse, fravær høsten i tiende klasse og foreldrenes utdanningsnivå.

	Karaktersnitt 10.klasse	Fravær høsten i 10.klasse	Foreldrenes utdanningsnivå	N
Reservert	3,67	6,34	1,21	401
Deltar 2012	3,94	5,77	1,42	9343
Alle	3,93	5,80	1,41	9826
P	0.000	0.089	0.000	
Eta	0.07	0.02	0.04	

Analysene viser at de som har reservert seg skiller seg noe fra det opprinnelige utvalget. Blant de som har reservert seg er det høyere andel yrkesfagelever, høyere andel elever som ikke bodde sammen med mor og far som 15-åringer og høyere andel elever som er innvandrere eller etterkommere. Disse elevene har også de laveste karakterene fra ungdomsskolen og de har foreldrene med det lavest utdanningsnivået. Disse forskjellen er signifikante. Vi fant også at det er en viss overrepresentasjon av gutter blant de som har reservert seg og de i snitt har et noe høyere fravær, men disse forskjellene er ikke signifikante.

Når de som har reservert seg skiller seg fra det opprinnelige utvalget på denne måten, betyr det at blant de som fortsatt inngår i analysene vil vi, sammenlignet med de opprinnelige respondentene, kunne forvente noe lavere andel yrkesfagelever, noe lavere andel elever som ikke bodde sammen med mor og far som 15-åringer og noe lavere andel elever som er innvandrere eller etterkommere. Vi kan også forvente at de har noe høyere karakterene fra ungdomsskolen og foreldre med noe høyere utdanningsnivå. Videre kan vi forvente også forvente at det er noe høyere andel jenter blant dem og at de i snitt har et noe lavere fravær enn det opprinnelige utvalget. Når vi studerer tabellene v.1 - v.5, ser vi at dette stemmer, med unntak av kjønnsfordelingen, der det ikke er noen variasjon.

Men vel så viktig som at det er et avvik, er at dette avviket er svært lite. Forskjellene er så små at vi kan konkludere at fordelingen eller gjennomsnittskåren for alle de sju sentrale variablene er tilnærmet identisk blant de opprinnelige 9826 respondentene og de 9343 personene som inngår i analysene i denne rapporten. Det avviket vi observerer blant de som har reservert seg tillegger vi ikke vesentlig betydning. Det er mer avgjørende at de 95 prosent av de opprinnelige respondentene som fortsatt inngår i analysene skårer tilnærmet identisk på disse sentrale variablene. Vår konklusjon er at de som fortsatt inngår i analysene er representative for de opprinnelige respondentene, og at det beskjedne avviket vi observerer ikke vil påvirke analysene som presenteres i denne rapporten.

Mål på kompetanseoppnåelse fra videregående opplæring

I løpet av prosjektet *Bortvalg og kompetanse*, som ble gjennomført i perioden 2002-2007, var det 77 elever som trakk seg, slik at vi i september 2007 målte oppnådd kompetanse for 9749 elever. Av disse hadde 65,8 prosent oppnådd studie- eller yrkeskompetanse, 19,4 prosent hadde gjennomført hele utdanningen, men med stryk i et eller flere fag eller de var fortsatt i videregående opplæring, og 14,8 prosent hadde sluttet før de var ferdige. Etter dette har ytterligere 406 personer reservert seg fra deltakelse i undersøkelsen, slik at 9343 personer inngår i analysene som presenteres i rapporten *Ni år etter* (om utvalget til undersøkelsen, se foran i dette dokumentet).

Når 406 personer fjernes fra dataene, vil resultatet av analysene endres noe, og etter en ny analyse av de 9343 gjenværende personene, ble tallene presentert i forrige avsnitt endret til henholdsvis 66,3, 19,4 og 14,3 prosent. Endringen følger av at de som har reservert seg har sluttet i noe større grad enn de som fortsatt deltar i undersøkelsen. Vi vurderer endringen som ubetydelig og uten konsekvenser for analysene.

Ved innsamling av store datamengder kan det forekomme feilregistreringer, så også i data samlet inn i løpet av prosjektperioden for *Bortvalg og kompetanse*. Vi har derfor sammenlignet oppnådd kompetanse etter fem år målt i *Bortvalg og kompetanse*, med den kompetansen deltakerne i prosjektet har oppnådd i henhold til SSBs registre. Denne sammenligningen, som framgår av tabell v.6, har vi gjort bare for de 9343 som fortsatt inngår i prosjektet.

Tabell v.6 Oppnådd kompetanse. En sammenligning mellom tall fra Bortvalg og kompetanse og SSBs registre. N=9343

		Bortvalg og kompetanse, kompetanseoppnåelse etter fem år		
		Bestått	Ikke bestått	Sluttet
SSB	Bestått etter fem år	6051= 64,8%	492=5,6%	87=0,9%
	Bestått etter seks år+	73=0,8%	415=4,4%	109=1,2%
	Ikke bestått etter ni år	71=0,8%	906=9,7%	1139=12,2%

For rutene i tabellen som er markert med grønt er det sammenfall mellom kompetanseoppnåelse målt i *Bortvalg og kompetanse* og det som fremkommer av SSBs registreringer. Dette gjelder de 64,8 prosent som hadde bestått etter fem år, de 21,9 prosent (9,7+12,2) som ikke hadde bestått eller sluttet etter fem år og som fortsatt ikke har bestått etter ni år og de 5,6 prosent (4,4+1,2) som ikke hadde bestått eller sluttet etter fem år, men som har bestått senere. I alt er det sammenfall i målt kompetanse for 92,3 prosent av utvalget.

For fire grupper er det ikke sammenfall. Det gjelder de 1,6 prosent som *Bortvalg og kompetanse* fant hadde bestått etter fem år, men som ifølge SSB har bestått senere (0,8 prosent) eller fortsatt ikke har bestått etter ni år (0,8 prosent), og de 6,2 prosent som *Bortvalg og kompetanse* fant ikke hadde bestått (5,6 prosent) eller sluttet (0,9 prosent), men som ifølge SSB hadde bestått allerede etter fem år. I alt er det manglende sammenfall i målt kompetanse for 7,8 prosent av utvalget.

Vi har valgt å legge SSBs registrerte kompetanse til grunn for analysene som er presentert i rapporten *Ni år etter*. Vi har derfor etablert en ny variabel for kompetanseoppnåelse etter fem år. Med referanse til de røde rutene tabell v.1, registreres de 5,6 prosent og de 0,9 prosent (henholdsvis ikke bestått og sluttet i *Bortvalg og kompetanse*), som bestått etter fem år. De (0,8 + 0,8) prosent registrert som bestått i *Bortvalg og kompetanse*, registreres som ikke bestått i tråd med SSBs registrering. Den justerte variabelen for kompetanseoppnåelse etter fem år fremgår av tabell v.7.

Tabell v.7 Kompetanseoppnåelse etter fem år registrert i Bortvalg og kompetanse, justert på grunnlag av SSBs registreringer. Prosent. N=9343

Fullført og bestått etter fem år	71,0
Gjennomført fem år uten bestått	15,7
Sluttet	13,4
I alt	100

Dette avviket mellom registrert kompetanseoppnåelse hos SSB og i prosjektet *Bortvalg og kompetanse*, indikerer at noen av analysene gjennomført i *Bortvalg og kompetanse* kunne gitt noen andre resultater om vi hadde brukt de justerte målene for kompetanseoppnåelse basert på SSB-tall som avhengig variabel. Sannsynligvis ville dette slått særlig ut i bivariate analyser hvor kompetanseoppnåelse relateres til en og en annen variabel.

Det er også mulig at resultatet av den multivariate analysen som identifiserte forhold av betydning for kompetanseoppnåelse, kunne gitt et noe annet resultat. Men det er ikke grunn til å tro at avviket ville vært betydelig. Begrunnelsen for denne vurderingen, er at analysene i *Bortvalg og kompetanse* ga resultater som er svært sammenfallende med omfattende internasjonal forskning omkring frafall i videregående opplæring. Disse analysene viser at forhold med betydning for 'Dropout and Completion', kan grupperes i fire: De unges bakgrunn, de unges 'engagement' i forhold til skole og utdanning, kunnskaps- og prestasjonsnivå ved inngangen til videregående opplæring samt utdanningens kontekst (Lamb m.fl. 2011, Rumberger 2011). Analysene i *Bortvalg og kompetanse* identifiserte også disse forholdene, og er slik i overensstemmelse med internasjonal forskning. Det er derfor vår vurdering at det avviket mellom målene på kompetanseoppnåelse i *Bortvalg og kompetanse* og SSB som er presentert over, ikke ville hatt avgjørende betydning for hovedanalysene og de sentrale funnene i *Bortvalg og kompetanse*.

Ettersom de personene som inngår i analysen utgjør et utvalg av de som begynte i videregående i sju fylker høsten 2002, er det også interessant å sammenligne med alle som begynte⁴¹ i videregående i disse sju fylkene denne høsten. Dette har vi gjort ved hjelp av SSBs statistikkbank⁴². Vi fant at 69 prosent av alle elevene som begynte i disse sju fylkene høsten 2002 hadde fullført og bestått videregående opplæring etter fem år, åtte prosent hadde stryk, 17 prosent hadde sluttet før tida og seks prosent fortsatte i videregående opplæring i det sjette året. I vårt utvalg hadde 71 prosent bestått, 12 prosent hadde gjennomført med stryk i et eller flere fag eller til fagprøven, 12 prosent hadde sluttet før tida og fire prosent var fortsatt i videregående opplæring. Det betyr at den kompetanseoppnåelsen vi måler i vårt utvalg avviker noe fra den faktiske kompetanseoppnåelsen i populasjonen. Denne forskjellen kan delvis forklares med at de som har reservert seg fra oppfølgingsundersøkelsen har bestått i noe mindre grad enn de som fortsatt deltar. Til tross for dette avviket mellom populasjon og utvalg i andelen som har fullført etter fem år, er det vår vurdering at utvalget representerer populasjonen på en tilfredsstillende måte i forhold til målt kompetanseoppnåelse.

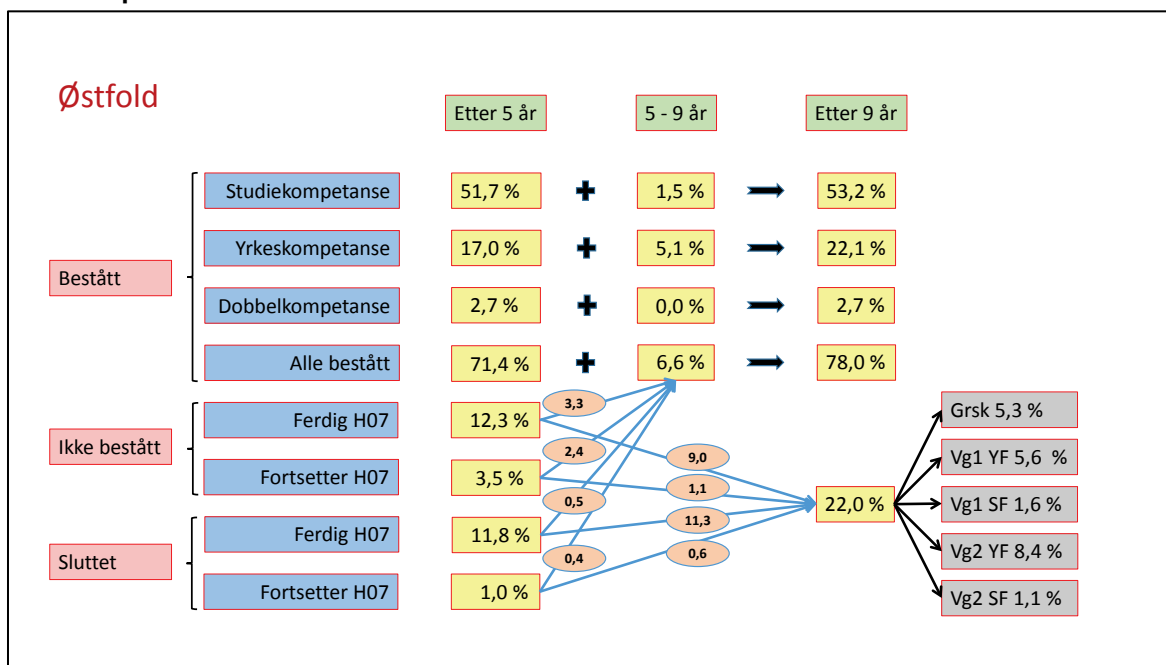
⁴¹ SSB måler kompetanseoppnåelse blant elever som begynner i videregående et skoleår. Prosjektet *Bortvalg og kompetanse* målte kompetanseoppnåelse blant de som gikk ut av tiende klasse våren 2002. Dette betyr at det vil være en noe høyere andel fullført og bestått i SSBs data, fordi disse dataene ikke fanger opp de som velger bort videregående opplæring mellom tiende klasse og første året i videregående.

⁴² Analysen gjort i SSBs statistikkbank 22.aug 2013

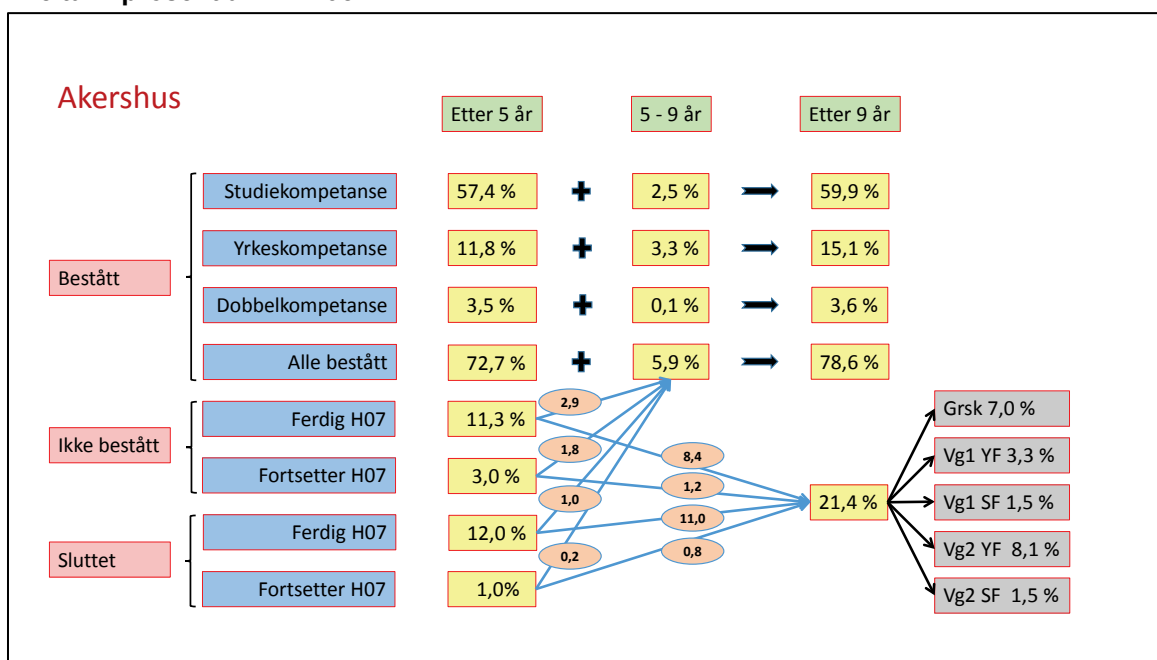
Kompetanseoppnåelse fra videregående opplæring etter fem og ni år – fylkesvise forskjeller

Foran (i kapittel 2.1) har vi analysert kompetanseoppnåelse etter fem og ni år for elevene i utvalget, og også drøftet fylkesvise forskjeller. Figuren v.1 – v.7 viser kompetanseoppnåelsen i de sju fylkene.

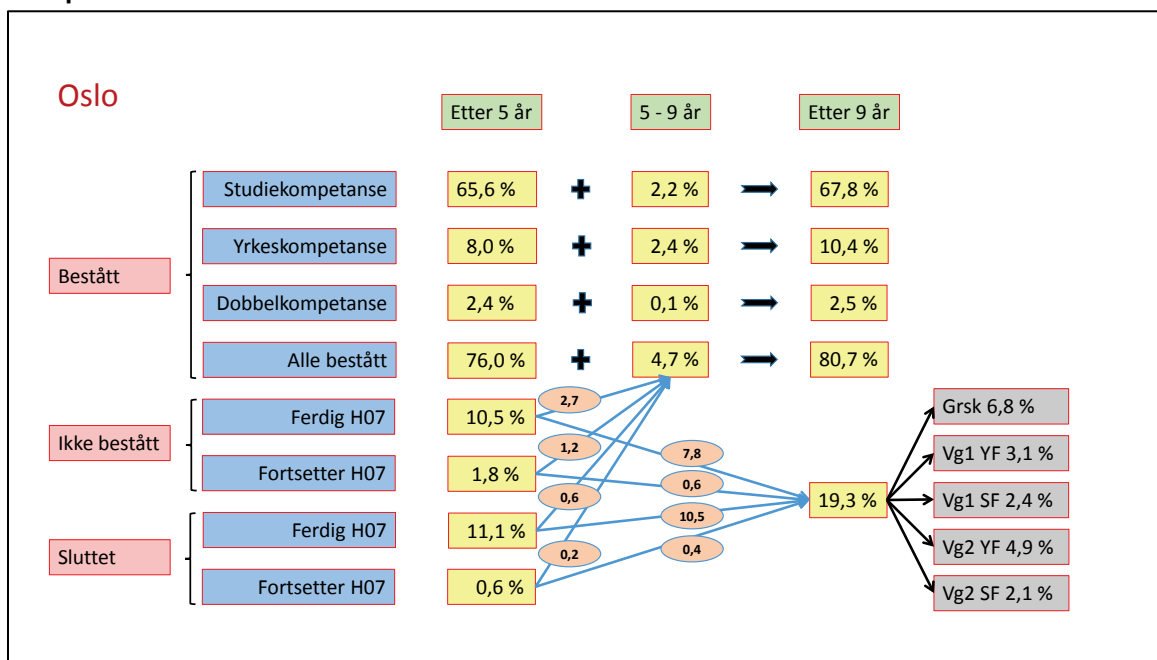
Figur v.1 Kompetanseoppnåelse fem og ni år etter starten i videregående opplæring. Østfold.
Alle tall i prosent av n=1128.

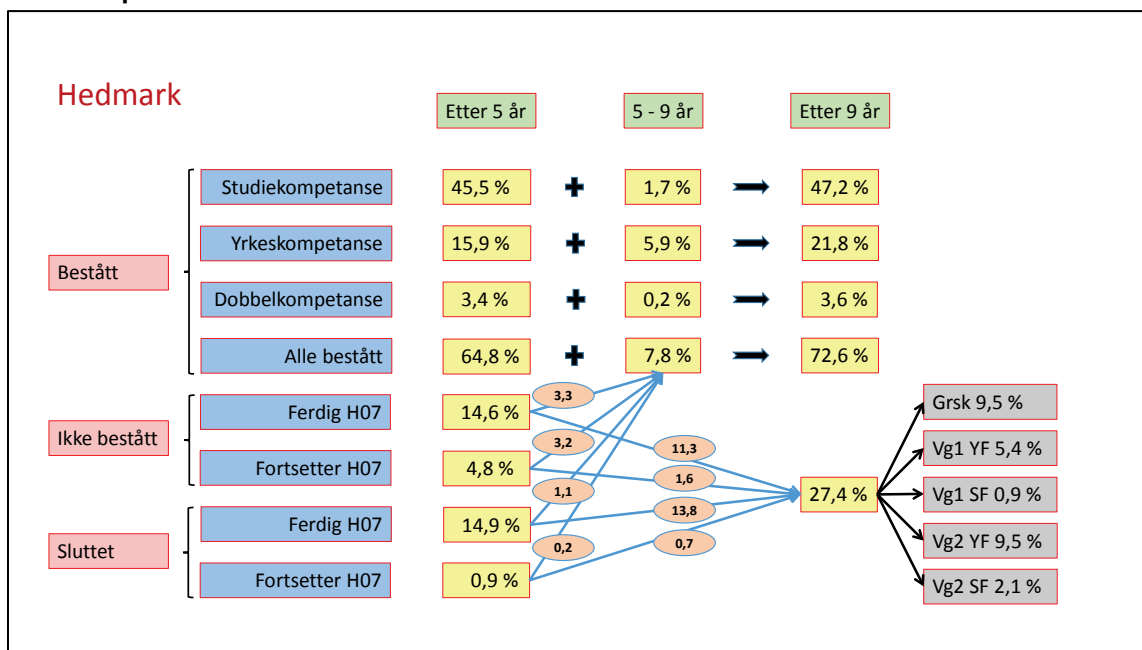
Figur v.2 Kompetanseoppnåelse fem og ni år etter starten i videregående opplæring. Akershus.
Alle tall i prosent av n=2498.

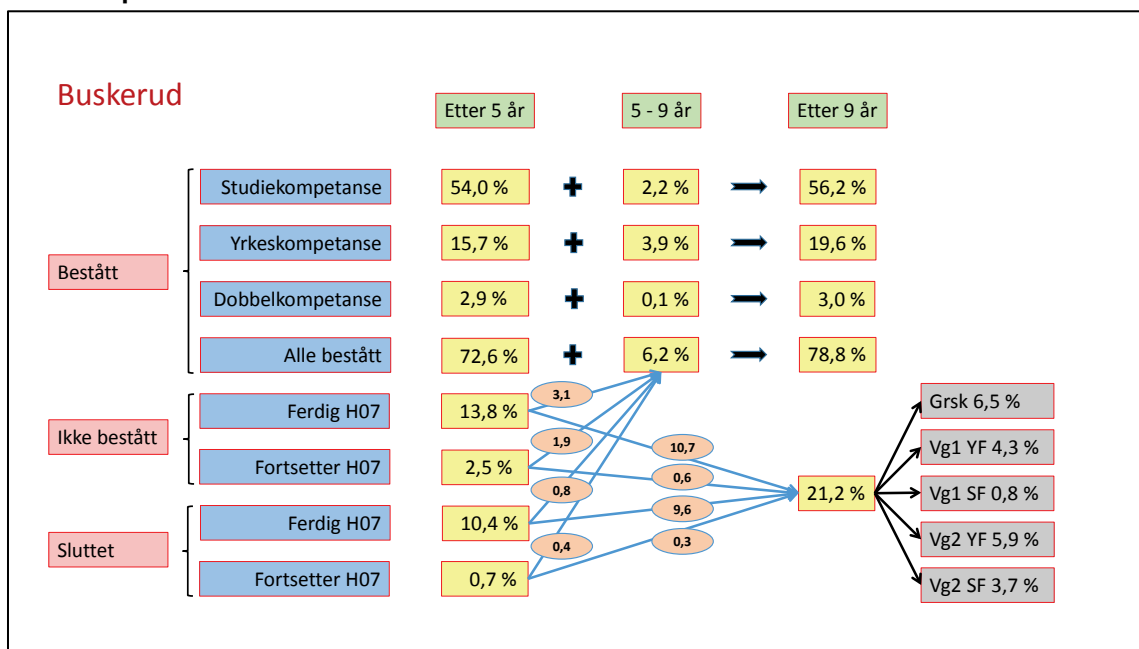
Figur v.3 Kompetanseoppnåelse fem og ni år etter starten i videregående opplæring. Oslo. Alle tall i prosent av n=1572.

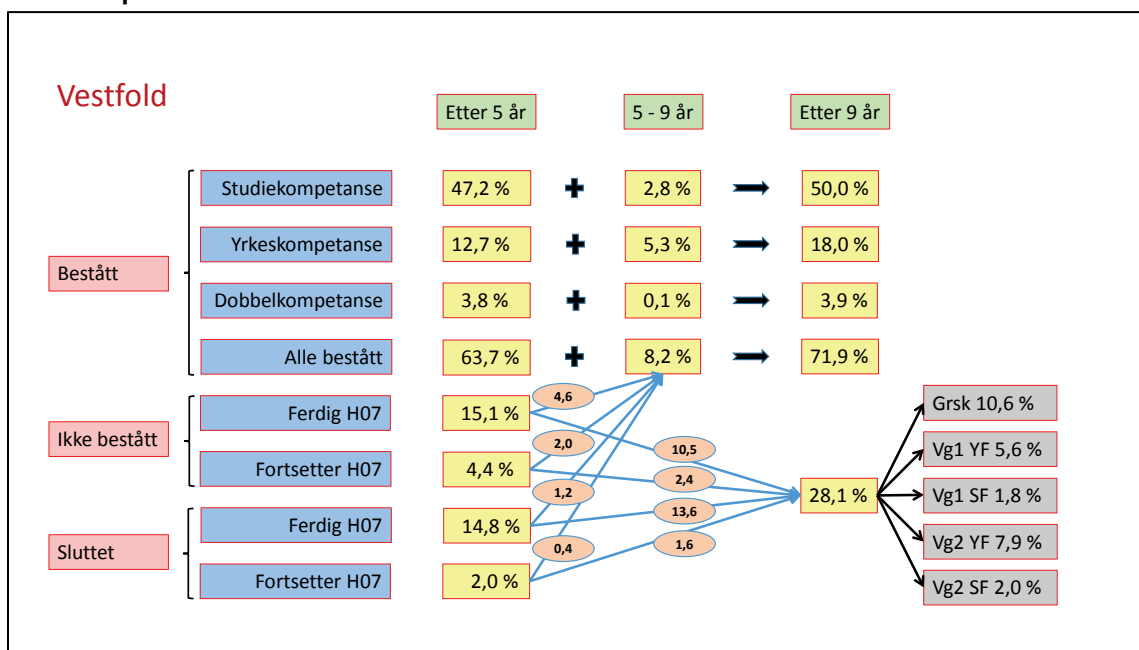
Figur v.4 Kompetanseoppnåelse fem og ni år etter starten i videregående opplæring. Hedmark. Alle tall i prosent av n=938.

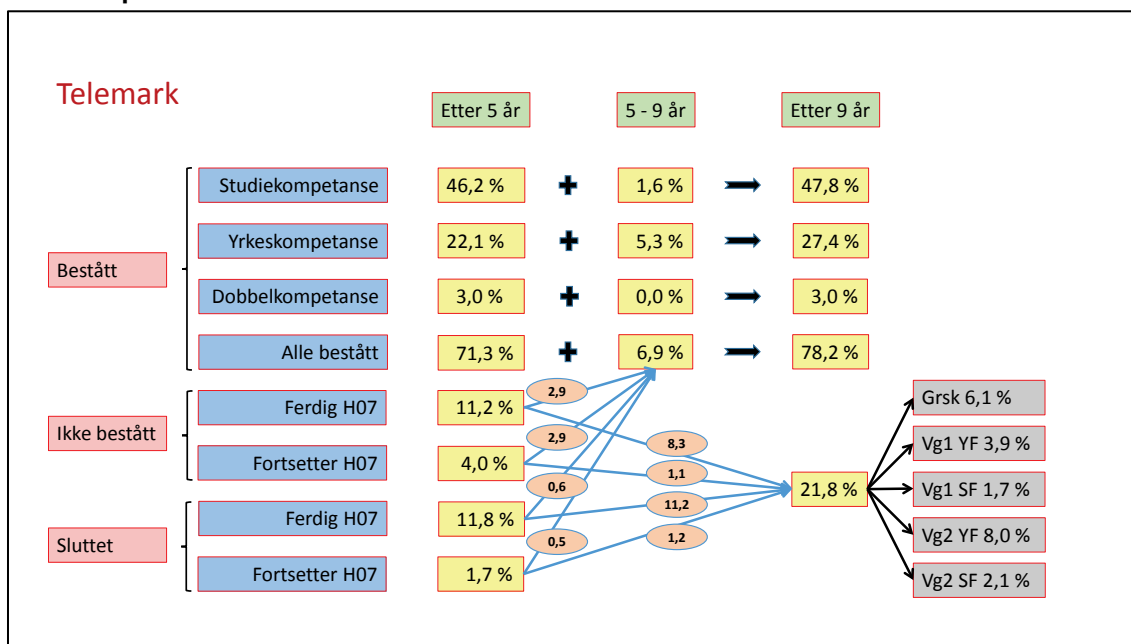
Figur v.5 Kompetanseoppnåelse fem og ni år etter starten i videregående opplæring. Buskerud.
 Alle tall i prosent av n=1187.

Figur v.6 Kompetanseoppnåelse fem og ni år etter starten i videregående opplæring. Vestfold.
 Alle tall i prosent av n=1251.

Figur v.7 Kompetanseoppnåelse fem og ni år etter starten i videregående opplæring. Telemark.
Alle tall i prosent av n=769.

Faktorvariabelen 'Eleven bråker og forstyrrer undervisningen'

En faktoranalyse av en rekke spørsmål knyttet til atferd, identifiserte en faktor som 12 enkeltutsagn ladet på (Cronbachs alpha: 0.873). På grunnlag av faktoranalysen er det laget en indeksvariabel basert på de 12 enkeltvariablene

- Jeg fullfører ikke oppgaver som skal løses i timene
- Jeg blir lett distraheret i timene
- Jeg er trøtt og uopplagt i timene
- Jeg er rastløs og urolig på plassen min i timene
- Jeg sier negative ting om skolen og undervisningen
- Jeg følger ikke de beskjedene læreren gir
- Jeg drømmer meg bort og tenker på andre ting i timene
- Jeg snakker med medelever eller bråker når det er meningen at det skal være stille
- Jeg kommer for seint til timene
- Jeg forstyrrer andre elever når de jobber i timene
- Jeg hører ikke etter når andre snakker
- Jeg gjør ting uten å tenke meg om først

Sammenligning av hele og et redusert utvalg

Som vi har redegjort for innledningsvis i kapitel 3, fantes det for 491 respondenter ingen informasjon om deres posisjon i arbeidsmarked eller utdanning i november 2011 i de SSB-dataene vi har fått tilgang til. Vi valgte derfor å ta disse ut av videre analysene av posisjon i arbeidsmarked og utdanning. Man kan tenke seg at dette vil påvirke sammensetningen av utvalget og dermed resultatene av analysene våre. Vi har derfor foretatt en sammenligning av hele utvalget (N=9343) og et redusert utvalg hvor de 491 med ukjent status er fjernet (N=8852) for sju sentrale variabler: Kjønn, minoritetsspråklighet, bosituasjon som 15-åring, foreldres utdanning, høyest oppnådde kompetanse november 2011, samt karaktersnitt og fravær fra ungdomsskolen. Denne sammenligningen som vises i tabell v.8, viser at fordelingen på disse variablene knapt berøres av at vi fjerner de 491 med ukjent status fra analysene.

	N=8852	N=9343
Kjønn		
Menn	50,9	51
Kvinner	49,1	49
Majoritets-/minoritetstilhørighet		
Majoritet	91,2	90,7
Vestlige innvandrere og etterkommere	1,4	1,6
Ikke-vestlige etterkommere	2,7	2,8
Ikke-vestlige innvandrere	4,7	5,0
Bosituasjon som 15-årig		
Begge foreldrene	66,6	66,6
Litt hos hver eller hos en	31,1	31,1
Fosterhjem, institusjon eller annet utenfor familien	2,3	2,3
Foreldres utdanning		
Grunnskole	10,2	10,3
Videregående opplæring	38,8	38,4
Høyere utdanning	51	51,3
Kompetanse som 25-åring		
Grunnskole	6,8	7,0
Bestått Vg1 eller Vg2	13,3	13,6
Yrkeskompetanse	15,9	15,5
Studiekompetanse og dobbelkompetanse	10,9	11,3
Mellomutdanning	2,0	2,0
0-119 studiepoeng i HU	8,4	8,0
Avlagt minst 120 studiepoeng i HU	14,3	13,8
Bestått HU lavere nivå	25,5	25,5
Bestått HU høyere nivå	2,9	3,3
Karaktersnitt fra tiende klasse	3,94	3,94
Fravær i tiende klasse	5,71	5,77

Nordisk institutt for studier av
innovasjon, forskning og utdanning

Nordic Institute for Studies in
Innovation, Research and Education

www.nifu.no